GH. GHIȚĂ
C. FIERĂSCU

DICȚIONAR DE TERMINOLOGIE POETICĂ

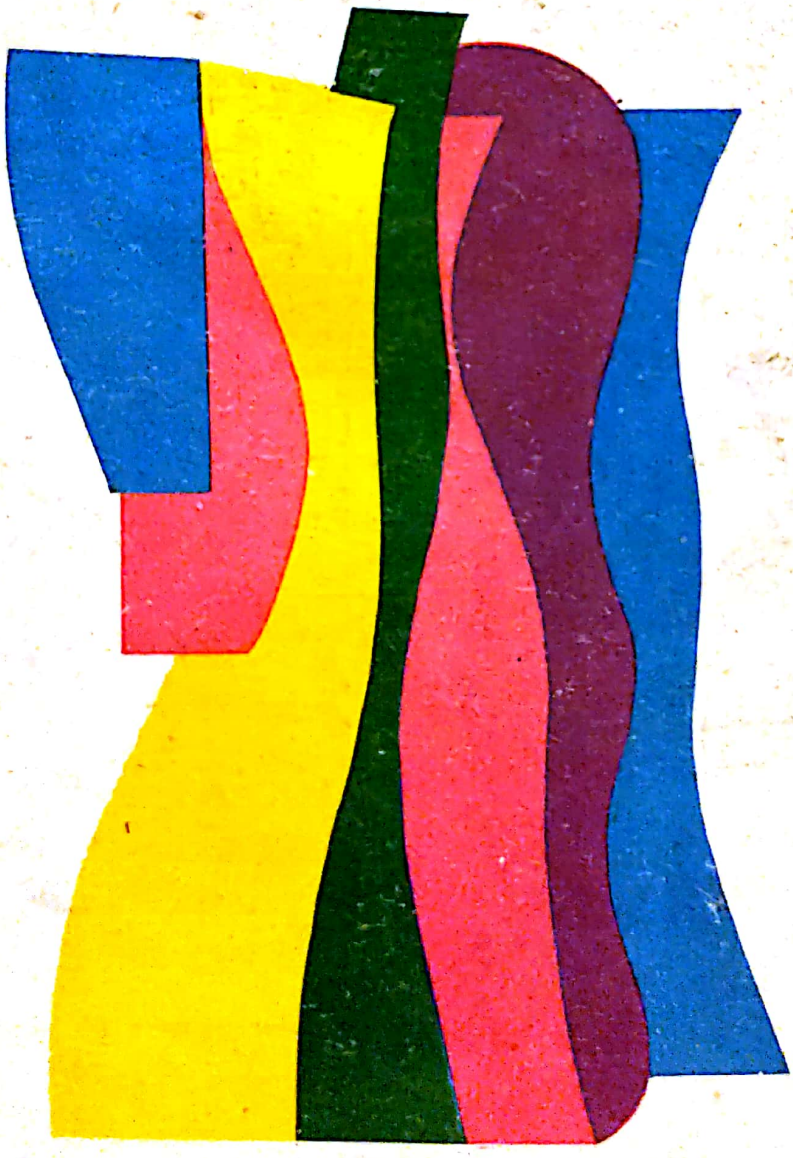

EDITURA
ION
CREANGĂ

Scanned with OKEN Scanner

GH. GHIŢĂ — C. FIERĂSCU

DICŢIONAR DE TERMINOLOGIE POETICĂ

Literatură
(generalităţi)
Compoziţie
Stilistică
Versificaţie
Specii de poezie

EDITURA
ION CREANGĂ
BUCUREŞTI
1973

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

Lucrarea aceasta a fost întocmită în intenția de a fi utilă atît elevilor, cît și tuturor celor preocupați de problemele literaturii.

Caracterul ei de sinteză este evident, deoarece în cuprinsul său sînt tratați termeni referitori, îndeosebi, la poezie.

În cunoașterea și adîncirea lor, lucrarea constituie un îndrumător necesar în acest domeniu al poeticii, cu atît mai mult cu cît în manualele școlare, aceste probleme sînt sumar și incomplet prezentate, iar vechile tratate de poetică, în multe privințe, nu mai concordă cu ultimele cercetări în acest domeniu.

Pe baza acestor considerente, am înțeles ca, în întocmirea acestui Dicționar, compartimentat pe probleme — LITERATURĂ (generalități), COMPOZIȚIE, STILISTICĂ, VERSIFICAȚIE, SPECII DE POEZIE — să includem toate elementele necesare unei mai cuprinzătoare și aprofundate cunoașteri a termenilor (etimologie, definiție, istoric, exemple).

Cunoașterea sensului termenilor devine criteriu de interpretare și valorificare a operelor poetice. Folosirea lor nu trebuie însă înțeleasă ca o acțiune exterioară, mecanică, ci intrinsecă, organică fenomenului poetic.

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

Ne-am gîndit că tot ce contribuie la orientarea primei impresii lăsată de lectură, la trecerea de la înțelegerea bazată numai pe simpla percepere a textului, la însușirea temeinică și multilaterală a fenomenului poetic interesează în cel mai înalt grad buna desfășurare și a lecturii literare din școală.

Socotim că astfel întocmit, DICȚIONARUL apare nu numai ca o lucrare de utilă informare, dar de agreabilă lectură, prin exemplificările date în cadrul fiecărui termen, acestea lărgind, în același timp, sfera cunoștințelor literare.

În formularea sensului fiecărui termen am ținut seama de concordanța cu recentele cercetări în domeniile respective.

Exceptînd capitolul LITERATURĂ (Generalități), în care am căutat să dăm unele orientări cu privire la termenul de literatură și implicațiile sale istorice și teoretice, materialul celorlalte capitole, pentru o mai ușoară folosire, a fost dispus în ordine alfabetică.

AUTORII

Scanned with OKEN Scanner

LITERATURA
(generalități)

LITERATURĂ (lat. *litteratura*, din *littera*, literă)

Totalitatea operelor scriitorilor unei națiuni, ținut, epoci.

Noțiunea de literatură are un îndoit sens, în *sens larg* include orice fel de scriere (istorie, geografie, științe ale naturii etc.), ele formînd așa-zisă *literatură științifică*, iar *în sens restrîns*, numai operele de creație artistică, în proză sau în versuri, formînd *literatura propriu-zisă*.

Se elimină deci din cuprinsul literaturii propriu-zise operele care au un conținut științific sau un scop practic, ca și acele scrieri lipsite de valoare literară sau care au o valoare literară superficială, ca informațiile zilnice din presă, publicațiile improvizate și comercializate etc., acestea constituind o pseudo-literatură, imitație a adevăratei literaturi.

Privită din punct de vedere al originei, literatura se împarte în două ramuri:

Literatura populară, operă a unei individualități creatoare, rămasă necunoscută, deci *anonimă, orală*, ea circulînd pe calea viului grai, *variabilă* prin schimbările pe care le suferă, *colectivă*, fiind un bun al întregului popor;

Scanned with OKEN Scanner

Literatura cultă, cuprinzînd creația artistică a unui autor, *fixă prin tipărire.*

Pe lîngă literatura populară orală *(doine, balade, strigături, basme* etc.), există și o literatură populară scrisă **epică** *(Alexandria, Genoveva de Brabant, Halima* etc.), **astrologică** *(Trepetnice, Rojdanice, Zodiacare* etc.), **etică** *(Esopia, Albinușa* etc.).

Clasificarea literaturii include și alte ramuri:

literatura națională, cuprinzînd totalitatea producțiilor literare ale unui popor;

literatura străină, prin opoziție cu cea națională, cuprinzînd producțiile literare ale altor popoare;

literatura universală, în sens larg, cuprinzînd producțiile literare ale tuturor popoarelor, iar în sens restrîns numai acele opere literare, care atît prin valoarea lor artistică în sine, cît și prin măsura în care sînt expresii ale sufletului națiunilor, au intrat definitiv în patrimoniul culturii umane.

În cadrul *literaturii universale* s-au introdus metode noi de cercetare, acestea constînd în compararea literaturilor naționale între care s-au produs interferențe, sub diferite aspecte: motive sau teme, modalități artistice etc.

Astfel de studii au format un domeniu nou, cel al **literaturii comparate.**

Indiferent de această diversitate a sensului și obiectului, *literatura este artă a cuvîntului,* adică artă care folosește ca material funcția expresivă a limbii, după cum muzica folosește sunetele, sculptura folosește piatra sau lemnul, iar pictura culorile.

Diferențiate prin materialul de exprimare, toate artele, deci și literatura, reflectă realitatea în *imagini artistice.* Ima-

Scanned with OKEN Scanner

ginile artistice ale literaturii sînt *imagini verbale*.

Un domeniu recent îl formează **literatura științifico-fantastică,** specie literară de o largă răspîndire și apărută ca o urmare necesară a uriașei dezvoltări pe care o înregistrează științele în epoca noastră, reprezentată în literatura universală prin scriitori ca Jules Verne și H.G. Wells.

Asemenea scrieri științifico-fantastice au apărut și în literatura noastră.

Literatura reflectă în imagini artistice, privelişti din natură, întîmplări din viața și societatea omenească, gînduri, năzuințe și sentimente omenești.

Fiind un puternic și nuanțat mijloc de cunoaștere a vieții sub toate înfățișările ei, literatura pune în centrul preocupărilor sale *omul*.

Oglindind realitatea, opera literară nu este nici pe departe o simplă copie, cum ar fi, de pildă, o fotografie cu o reprezentare fizică a vieții.

Operele literare, indiferent de genul lor, ajută atît la cunoașterea, cît și la transformarea vieții și societății omenești, prin cele trei atribute sau caractere pe care le implică: *caracterul partinic* (partinitatea), *caracterul național* și *caracterul popular*.

Prin partinitate se înțelege tendința fățișă a scriitorului de a oglindi realitatea potrivit concepției și intereselor uneia sau alteia dintre clasele sociale. Forma cea mai înaltă a partinității în literatura actuală este *partinitatea comunistă*.

Principiul partinității comuniste a fost formulat de Lenin, în articolul: *Organizația de partid și literatura de partid* (1905). El cheamă pe scriitori să lupte pentru a opune literaturii fățarnic-libere, în realitate legată de burghezie, o literatură

Scanned with OKEN Scanner

într-adevăr liberă, legată în mod *deschis* de proletariat.

Principiul partinității artei și literaturii se află formulat cu profunzime în multe documente de partid.

Astfel, în *Raport la Cel de al X-lea Congres al Partidului Comunist Român* se precizează:

Redați prin graiul minunat al artei freamătul creator al poporului, care, transformînd prin munca sa eroică înfățișarea țării, se transformă pe sine însuși. Nu uitați niciodată că menirea artei noastre este de a înnobila omul, de a-l inspira spre noi fapte măreți, spre realizarea idealurilor socialismului și comunismului.

Literatura însuflețită de principiul partinității comuniste este o literatură fundamental realistă, care nu se mărginește doar la constatarea și oglindirea realității, ci participă activ la schimbarea ei, contribuind din plin la procesul însuși de transformare revoluționară și de formare a conștiinței comuniste. De asemenea, este o literatură militantă, adică *un instrument de perfecționare continuă a societății, a omului, de afirmare a dreptății și echității sociale, a modului de muncă și viață socialistă și comunistă. (Expunere cu privire la Programul P.C.R. pentru îmbunătățirea activității ideologice... 3 noiembrie 1971)*

Partinitatea comunistă presupune deci o lărgire continuă a orizontului spiritual al creației literare, o îmbogățire și diversificare de stiluri și forme artistice, ceea ce imprimă literaturii de orice gen năzuința neîntreruptă spre desăvîrșire estetică.

Prin caracter național al unei opere literare se înțelege totalitatea trăsăturilor caracteristice națiunii căreia aparține scriitorul, așa cum se oglindesc ele în intim-

Scanned with OKEN Scanner

plările, locurile, obiceiurile și oamenii din acea operă, precum și în limba folosită de autor. O operă literară este numai atunci valoroasă cînd, cu măiestrie, ea dezvăluie ideile înaintate ale timpului, prin chipuri de oameni, întîmplări, obiceiuri și locuri caracteristice națiunii din mijlocul căreia s-a ridicat scriitorul.

Caracterul popular al literaturii se referă la înfățișarea aspectelor de viață care interesează poporul, la idealul de viață al acestuia, la mentalitatea și filozofia lui, exprimate cu ajutorul unui limbaj artistic accesibil poporului. Caracterul popular nu trebuie confundat însă cu forma folclorică sau cu răspîndirea pe o arie largă a operei literare.

Toate aceste trei caractere nu sînt însușiri exterioare, ci fac parte din însăși esența literaturii.

În evoluția istorică a literaturii s-au manifestat o serie de curente: *clasicismul, romantismul, parnasianismul, simbolismul, modernismul* etc., cu adînci repercursiuni în domeniul poeziei, alte curente ca *realismul, naturalismul* influențînd îndeosebi proza.

*

CLASICISM (fr. *classicisme*, din lat. *classicus*)

Termen care se referă la ansamblul de trăsături proprii culturii grecești din sec. V—VII (î.e.n.), precum și celei latine, folosit și pentru denumirea acelui curent literar ce se manifestă în cultura apuseană din sec. al XVIII-lea pînă la începutul sec. al XIX-lea.

Clasicismul se caracterizează prin crearea unor opere artistice exemplare, devenite model, asemeni celor ale clasicismului antic.

Scanned with OKEN Scanner

Întemeindu-se pe legile rațiunii, el prescrie creației poetice o serie de reguli rigide (ex. regula celor trei unități, definirea și separarea netă a genurilor literare, primatul rațiunii în procesul de creație, limitarea scriitorilor la alegerea temelor și la imitarea procedeelor de expresie din literatura și cultura greco-latină).

Clasicismul cerea ca în artă să fie exprimate idei importante ca patriotismul, simțul datoriei, înfrînarea pasiunilor egoiste, eroismul, noblețea.

Unele norme formulate de clasicism au și astăzi o deosebită importanță, ca, de exemplu, acelea privitoare la caracterizarea precisă a tipului, la structura armonioasă a compoziției operei, la claritatea și exactitatea limbajului, la perfecțiunea și la echilibrul creației literare. Limpezime, echilibru, raționalitate, simțul proporției și al măsurii sînt atributele clasicismului.

Cei mai de seamă reprezentanți ai clasicismului francez sînt P. Corneille, J. Racine, N. Boileau.

Termenul de clasicism mai este folosit și pentru desemnarea acelei perioade din istoria literaturii și a altor arte, ale cărei creații au atins cea mai înaltă treaptă a perfecțiunii artistice.

O astfel de perioadă o reprezintă, pentru literatura noastră, a doua jumătate a sec. al XIX-lea, cînd și-au desfășurat activitatea creatoare M. Eminescu, I. Creangă, I.L. Caragiale, I. Slavici, perioada marilor noștri clasici.

*

ROMANTISMUL (fr. *romantisme*) este curentul literar care s-a dezvoltat în primele decenii ale secolului al XIX-lea, în Franța, Anglia, Germania, extinzîndu-se și în alte continente, curent ce s-a manifestat și în

Scanned with OKEN Scanner

alte domenii ale artei — muzică, pictură — precum și în ramuri ale științei ca: istoria, filozofia, lingvistica, estetica etc.

Ca mișcare literară, romantismul s-a afirmat ca o reacție față de clasicism, prin negarea legilor rigide ale acestuia, legi care diriguiau creația scriitorilor.

În locul legilor fixe de creație, romantismul proclamă principiul revoluționar al *libertății de creație*, urmărind emanciparea limbii și eliberarea poeziei. De aci derivă toate trăsăturile romantismului:

expansiunea eului individual, a subiectivismului, de unde rezultă primatul sentimentului, al pasiunii, al fanteziei, care au dat un deosebit impuls poeziei lirice;

evadarea în ținuturi exotice și refugiul în trecutul istoric;

aprecierea valorilor specific naționale și îndeosebi a folclorului;

folosirea antitezei în poezie și în construirea personajelor luate și din clasele de jos și care se schimbă în cursul existenței lor, manifestînd stări sufletești contradictorii;

lărgirea și îmbogățirea limbii literare prin includerea limbii populare, a provincialismelor și arhaismelor.

Promovînd poezia lirică, îndeosebi, dar și dramaturgia și proza, romantismul a creat noi specii ca: meditația, elegia, poemul filozofic, apoi drama și nuvela istorică etc.

Scriitorii romantici se disting prin stil retoric, exaltat, pitoresc, ei cultivînd antiteza, hiperbola, tirada ș.a. Această înnoire a procedeelor stilistice corespunde pasiunilor excesive, frămîntărilor interioare ale poetului sau violenței conflictului dintre personaje.

Reprezentanți de seamă ai romantismului: V. Hugo, Lamartine, Vigny, Musset

Scanned with OKEN Scanner

(în literatura franceză), Schiller, Heine, Grimm (în literatura germană), Byron și Shelley (în literatura engleză), Manzoni, Leopardi (în literatura italiană), Pușkin, Lermontov (în literatura rusă).

Romantismul în literatura română s-a afirmat în trei etape deosebit de importante:

romantismul scriitorilor pașoptiști (1840—1870) un romantism activ, militant, reprezentat prin: Gr. Alexandrescu, I. E. Rădulescu, N. Bălcescu, C. Negruzzi, M. Kogălniceanu, D. Bolintineanu, V. Alecsandri, Al. Odobescu, B.P. Hasdeu; *romantismul eminescian*, ultimă afirmare a romantismului universal; *romantismul postemineseian*, reprezentat prin poeți ca: Al. Macedonski, B. Delavrancea, Al. Vlahuță, O. Goga, Șt. O. Iosif, ș.a.

Prelungiri și ecouri ale romantismului au stăruit și în etapele ulterioare și chiar și în literatura din zilele noastre.

*

PARNASIANISMUL (fr. *parnassien* de la *Parnas*, munte care, la vechii greci, era socotit lăcaș al lui Apollo și al muzelor) este acea școală literară care a apărut în poezia franceză între 1850 și 1870, ca o reacție împotriva romantismului.

Numele de parnasieni și l-a luat grupul de poeți ale căror versuri s-au publicat în culegerea *Parnasse contemporain*.

Parnasienii cultivă o poezie picturală, rece, impersonală, în care subiectivitatea este aproape exclusă, ei deosebindu-se prin respectul pentru artă, preferința pentru formele expresive, frumoase, printr-o cunoaștere remarcabilă a facturii artistice, prin cultul perfecțiunii formale.

Scanned with OKEN Scanner

De asemeni, parnasienii acordă multă atenție corectitudinii versului, ritmului, sonorității cuvintelor, bogăției și rarității rimelor. Punînd accentul pe meșteșugul literar, ei vor realiza mai ales poezii în forme fixe ca: sonetul, rondelul, trioletul, pantumul etc.

Șeful școalei parnasiene franceze este socotit poetul Leconte de Lisle *(Poèmes antiques*, 1852).

În literatura noastră și-au însușit concepția artistică parnasiană poeți ca: Ștefan Petică, Cincinat Pavelescu.

*

SIMBOLISM (fr. *symbolisme)* curent literar de mare amploare, care a impus o înțelegere nouă a poeziei și care își are începuturile de afirmare în Franța, ca o reacție antinaturalistă și antiparnasiană.

Denumirea de simbolism a acestei mișcări i-a fost dată de poetul Jean Moreas, în 1885, înlocuind o mai veche și nepotrivită denumire, aceea de *decadentism*.

Fără să aibă un program precis formulat, doctrina simbolistă se găsește în germene în poemul *Corespondențe*, al lui Beaudelaire.

Acesta consideră existența reală ca fiind doar învelișul exterior, o mască simbolică a unei alte realități, în care toate se confundă și-și corespund:

Parfum, culoare, sunet se-ngînă și-și răspund...

Poezia simbolistă se caracterizează mai ales prin faptul că evocă și sugerează printr-o serie de mijloace ca:

muzicalitatea sau sonoritatea cuvintelor strîns legate de tonul emoțional și realizată prin cadență, ritm lăuntric, repetiții, refrene, armonii etc. *(Muzică înainte de*

Scanned with OKEN Scanner

toate, spune P. Verlaine în a sa *Artă poetică)*;

folosirea simbolurilor, nu însă a celor cunoscute, tradiţionale, ci simboluri noi, inventate de fantezia poetului;

preferinţa pentru imagini vagi, fluide, fără contur;

întrebuinţarea unui limbaj cu multe resurse sugestive;

cultivarea, cu predilecţie, a versului liber.

Meritul simbolismului este de a fi pus în locul exprimării discursive, al descripţiei precise şi prozaice, exprimarea emoţiei pe calea sugestiei muzicale şi prin mijlocirea simbolurilor.

La noi, primul teoretician al simbolismului este Al. Macedonski *(Poezia Viitorului)*. De asemeni, E. Lovinescu vede în simbolism adîncirea lirismului în subconştient, prin exprimarea, pe cale mai mult de sugestie, a fondului muzical al sufletului omenesc.

Poeţi mai reprezentativi ai simbolismului nostru sînt: Tr. Demetrescu, D. Anghel, Ştefan Petică, I. Minulescu, G. Bacovia, M. Cruceanu ş.a.

Elemente simboliste se pot întîlni şi la alţi poeţi: T. Arghezi, I. Pillat, Demostene Botez, Adrian Maniu ş.a.

Prin simbolism, poezia s-a apropiat foarte mult de esenţa ei, înnoindu-i mijloacele de expresie în direcţia unei mai mari puteri de sugestie muzicală a limbajului poetic.

*

MODERNISM (fr. *modernisme)*, diversitate de tendinţe literare, apare în literatura sec. al XX-lea, în opoziţie cu tradiţionalismul, el propunîndu-şi să înnoiască expresia artistică.

Scanned with OKEN Scanner

Desprins din mișcarea simbolistă, modernismul, încercînd să pună de acord expresia artistică cu viața modernă, cu *sensibilitatea epocii*, a contribuit la îmbogățirea mijloacelor poetice.

În goana după originalitate însă, modernismul ajunge la creații arbitrare, rupte de realitate, luînd forme diverse, ca: *dadaismul*, *constructivismul*, *suprarealismul*, *impresionismul*, *expresionismul*, *ermetismul* ș.a.

Toate aceste formule moderniste prezintă cîteva trăsături comune:

negarea rațiunii și proclamarea intuiției ca singur mod de cunoaștere;

izolarea artei de viața socială;

cultivarea expresiei în sine, ceea ce duce la formalism.

Căutările și înnoirile formale au contribuit însă la îmbogățirea mijloacelor artistice, dar goana după inedit cu orice preț, după trucuri formale, a avut ca rezultat chiar degradarea formei, care devine o alăturare de cuvinte fără sens sau cu sens voit ascuns.

Teoretizat, în special de criticul Eugen Lovinescu, (1880—1943) în revista *Sburătorul* și în activitatea sa de critic și istoric literar, modernismul s-a manifestat în literatura noastră mai ales în poezie, începînd din primele decenii ale secolului al XX-lea și continuînd simbolismul, pe care-l adaptează la noile concepții estetice ale epocii.

În cadrul tendințelor moderniste din poezie este și *ermetismul*.

Ermetismul este o tendință manifestată în creația unor poeți, caracteristică prin folosirea unui stil obscur, greu de înțeles, poeții ermetici împerechind adesea cuvintele într-un chip neașteptat, ilogic.

Scanned with OKEN Scanner

Creatoral ermetismului în literatura franceză, deși contestat de unii esteticieni, este socotit poetul Stéphane Mallarmé.

În poezia noastră, reprezentant al ermetismului cu efecte însă poetice este poetul Ion Barbu.

Ex. Din ceas, dedus, adîncul acestei calme
creste,
Intrată prin oglindă în mîntuit azur,
Tăind pe înecarea cirezilor agreste
În gruzurile apei un joc secund, mai pur.

Nadir latent! Poetul ridică însumarea
De harfe resfirate ce-n zbor invers le
pierde
Și cîntec istovește: ascuns, cum numai
marea
Meduzele cînd plimbă sub clopotele verzi;

(Ion Barbu, *Joc secund*)

G. Călinescu a dat o admirabilă interpretare acestei poezii, care constituie arta poetică a lui I. Barbu.

„*Poezia (adîncul acestei calme creste) este o ieșire (dedus) din contingent (din ceas) în gratuitate (mîntuit azur), joc secund, ca imaginea cirezii răsfrîntă în apă. E un nadir latent, o oglindire a zenitului în apă, o sublimare a vieții prin retorsiune*". (Istoria literaturii române).

Tot ce aparține literaturii artistice este cunoscut și sub denumirea de *beletristică* (fr. *belles lettres*).

Literatura artistică formează obiectul *științei literaturii*, una din ramurile ei fiind *teoria literaturii*.

Teoria literaturii studiază creația literară (elementele ei constitutive, genurile și speciile, curentele literare, versificația

Scanned with OKEN Scanner

etc.), ea avînd strînse legături și cu celelalte ramuri ale științei literaturii, *critica literară* și *istoria literaturii*, cum și cu alte discipline ajutătoare: *estetica*, *istoria artei*, *istoria culturii*, *lingvistica* etc.

*

ESTETICA (gr. *aisthetikos*, care are facultatea de a simți)

Știință care se ocupă de frumos în general și îndeosebi de frumosul din operele artistice, urmărind și explicînd legile de dezvoltare a artei, pe baza raportului dintre creația artistică și realitate.

Domeniul și metodele de cercetare ale acestei științe s-au lărgit și îmbogățit de-a lungul evoluției culturii umane, începînd cu antichitatea greacă și pînă în vremea noastră, clarificîndu-se problemele genezei, naturii și specificului artei, ceea ce a întărit caracterul științific al acestei discipline.

Estetica marxistă, ca și teoria reflectării în ansamblu, infirmă concepțiile idealiste, formaliste, potrivit cărora formele reflectării realității depind exclusiv de bunul plac al scriitorului, al artistului.

V.I. Lenin a indicat principala linie de orientare a dezvoltării literaturii și artei: legătura strînsă cu viața poporului, participarea activă a creatorilor la construcția comunistă, studierea atentă a realității, perfecționarea măiestriei artistice *(Bazele esteticii marxist-leniniste)*.

Tot în cadrul literaturii se cuprinde *folclorul* și *folcloristica*.

*

FOLCLOR (engl. *folk*, popor și *lore*, știință), termen folosit pentru totalitatea manifestărilor artistice ale unui popor (lite-

Scanned with OKEN Scanner

ratură, muzică, dans, teatru popular, joc etc.).

Folosit pentru întîia oară de arheologul englez William Thomas, s-a impus și generalizat.

Lărgindu-i înțelesul, unii cercetători au cuprins în termenul de folclor totalitatea acelor valori care alcătuiesc civilizația și cultura popoarelor, domeniul acestuia confundîndu-se în bună parte cu acela al altor științe ca etnografia, antropologia, etnologia etc.

Pentru manifestările literare se folosesc o serie de termeni la fel de îndreptățiți: *folclor literar*, *literatură populară*, *literatură orală sau creație poetică orală*.

Se înțelege deci prin *folclor literar* totalitatea operelor poetice orale, create sau însușite de poporul muncitor, cu o vie circulație în rîndurile maselor largi.

În aceste creații se oglindește lupta poporului pentru libertate, năzuința spre o viață mai bună și mai dreaptă.

V.I. Lenin prețuia în chip deosebit creația folclorică, despre care spunea: „*Cu ajutorul acestui material s-ar putea scrie o lucrare minunată despre năzuințele și nădejdile poporului*".

Creațiile folclorice răspund totdeauna unor năzuințe sau aspirații ale poporului și sînt realizate într-o formă artistică accesibilă tuturor. De aici derivă una din trăsăturile specifice: *caracterul popular* al literaturii folclorice.

O altă trăsătură este *oralitatea*, care se referă atît la crearea, cît și la transmiterea și răspîndirea folclorului prin viu grai, cum și *anonimatul* și *caracterul colectiv* al creațiilor populare.

Scanned with OKEN Scanner

Circulînd pe cale orală, folclorul se înnoiește, adaptîndu-se epocilor istorice prin care a trecut, tinzînd să fie permanent contemporan cu concepția și năzuințele colectivităților.

Datorită circulației orale, folclorul poartă urmele timpului cînd a fost creat și ale epocilor prin care a circulat. De pildă, în zilele noastre, cîntecele populare nu mai sînt dominate de sentimente de jale și dor sau de revoltă ca în trecut, ci exprimă bucuria și fericirea vieții noi din patria noastră. (ex. *Neghiniță neagră*, *Mîndru-i codru și-nfrunzit* etc.)

Folclorul este deci pe drept socotit *„răsunet al trecutului și voce puternică a prezentului"*.

Tot datorită oralității, folclorul este supus și unor repetate șlefuiri artistice. Continua cizelare are ca rezultat crearea unor imagini de o deosebită frumusețe și expresivitate artistică.

Folclorul românesc este bogat în creații lirice și epice, dar mai slab reprezentat în cele dramatice.

*

FOLCLORISTICĂ *(de la folclor)*.

Știință a folclorului, avînd ca preocupare studierea creației folcloristice, în raport cu mediile sociale care l-au creat și-l păstrează.

Limitată în trecut la simpla culegere a creației literare populare, folcloristica modernă se bazează pe autenticitatea înregistrării folclorului, științifica cercetare a originei lui, cum și pe sistematizarea și aprecierea valorii artistice a acestuia.

Romantismul este acela care trezește un viu interes pentru cunoașterea folclo-

Scanned with OKEN Scanner

rului, nu însă o cunoaștere științifică, aceasta începînd a se manifesta mai tîrziu.

În literatura noastră, preocupări folcloristice găsim în opera unor scriitori ca V. Alecsandri *(Poezii populare ale românilor)*, Alecu Russo *(Poezia poporală)*. B.P. Hasdeu cu *Cărțile poporane la români* și alte studii de folclor comparat pune bazele științifice ale cercetării folclorului la noi.

*

Operele literare se grupează la rîndul lor în anumite *genuri* literare, prin gen literar (lat. *genus*, neam, familie) înțelegîndu-se totalitatea operelor literare avînd trăsături comune, care constau în procedee artistice verificate și confirmate de tradiția literară a tuturor popoarelor.

Teoria literaturii deosebește trei genuri literare: *genul liric*, *genul epic* și *genul dramatic*. Ca mijloace de exprimare artistică, sînt singurele genuri poetice. Destul de apropiate de poezie mai sînt două genuri: cel *didactic* și cel *pastoral*, astăzi genuri literare mai puțin cultivate.

Genul liric a cărui denumire vine de la gr. *lirikos*, liric (la greci, poezia lirică era rostită în acompaniament de liră) se caracterizează prin *directa exprimare a sentimentelor autorului*. De aici *subiectivitatea* creației lirice.

Genul epic, avînd ca notă distinctivă *narațiunea*, se deosebește de cel liric prin *obiectivitate*, prezența directă a scriitorului în genere neapărînd în desfășurarea acțiunii.

Genul dramatic cuprinde operele literare menite a fi reprezentate pe scenă, modul de expunere caracteristic în creația dramatică fiind *dialogul*.

Scanned with OKEN Scanner

O delimitare strictă a genurilor literare așa cum o concepea Boileau în a sa *Artă-poetică* nu mai este folosită, esteticienii moderni fiind adepții teoriei interferenței acestora și combătînd, pe drept, teoria purității genurilor.

În decursul dezvoltării literaturii, genurile s-au îmbogățit cu specii noi, mijloacele artistice s-au șlefuit, însă trăsăturile caracteristice ale celor trei genuri au rămas aceleași.

Scanned with OKEN Scanner

COMPOZIŢIE

COMPOZIŢIE (lat. *compositio*, alcătuire, întocmire)

În toate ramurile și genurile artei, compoziția organizează și cimentează elementele formei, în concordanță cu conținutul.

Fără compoziție nu poate exista operă de artă.

Privitor la opera literară, teoria literaturii folosește termenul de compoziție în sensul organizării părților ei constitutive, a diferitelor elemente de ordin stilistic, în concordanță cu conținutul, de unde rezultă o anume structură a operei literare.

Prin compoziție, opera literară capătă o anumită semnificație, pe care mijloacele compoziționale, proprii fiecărui gen literar, o transmit cititorului.

Într-o poezie lirică, de exemplu, compoziția organizează și gradează impresiile sau emoțiile trăite de poet într-o structură unică și nerepetabilă, care are puterea de a ni le transmite și de a le trăi și noi, ca propriile noastre emoții (ex. *Mai am un singur dor* de M. Eminescu).

Într-o poezie epică însă, compoziția organizează subiectul, grupează personajele, îmbină tehnica narativă cu descrierea și dialogul, rezultînd astfel o anumită con-

Scanned with OKEN Scanner

strucție a poeziei capabilă să ne provoace impresii și sentimente convingătoare. (ex. *Dan, căpitan de plai*, de V. Alecsandri).

ACȚIUNE

ACȚIUNE (lat. *actio*, lucrare)

Desfășurarea întîmplărilor sau a faptelor dintr-o operă literară, epică sau dramatică, avînd însușirea de a impresiona și de a trezi interesul.

Compusă dintr-o succesiune de momente, unele mai importante — *momente principale* — altele mai puțin însemnate, dar necesare în desfășurarea ei — *momente secundare* — acțiunea dintr-o operă literară, epică sau dramatică, se caracterizează printr-o *gradație ascendentă* a acestor momente pînă la un punct numit *punct culminant* și o *gradație descendentă* a acestora spre *deznodămîntul* acțiunii.

Momentele trebuie să fie bine motivate, ele necesitînd o înlănțuire logică, fiecare moment pregătind pe cele următoare.

În poezia lirică nu se poate vorbi de acțiune, deoarece în creația lirică se exprimă emoții, bucurie, tristețe, dor etc., pe care poetul le trăiește și ni le mărturisește nemijlocit.

O sumară și simplă acțiune aflăm doar în idilă (v. *idilă*) și în *poemele lirice obiectivate* (*Luceafărul* de M. Eminescu). În astfel de poezii nu acțiunea constituie fondul, ea fiind doar un mijloc prin care se realizează conținutul liric, subiectiv al poemului.

Scanned with OKEN Scanner

AFABULAȚIE (lat. *ad*, la și *fabula*, povestire; apoi *affabulatio* moralizare)

Totalitatea întîmplărilor constituind intriga unei opere literare epice sau dramatice.

Noțiunea de *afabulație* este folosită adesea și pentru acea parte a apologului sau a fabulei, cuprinzînd sensul moral al operei respective, la fabulă, de cele mai multe ori, ea fiind rînduită la sfîrșitul acesteia.

AUTOPORTRET (fr. *portrait*) Asemeni autoportretului din pictură întîlnim în literatură, în proză sau în versuri, *autoportretul* în care scriitorul ne înfățișează propriile-i trăsături fizice sau sufletești, uneori cu o nuanță satirică sau umoristică.

Ex. Cît mi-am purtat prin lumea voastră pasul,
Povestea-mi fu a tuturora;
Născut la anul, luna, ziua, ora...
Și mort la anul, luna, ziua, ceasul...

Musteți și barbă-rase. Fruntea, nasul
Și gura — potrivite. Prea sonora
Și fastuoasa muză, mi-a fost sora;
Parnasul — Patrie... și cal — Pegasul.

Nu mai rămîne nici o îndoială
C-am suferit mereu de plictiseală,
Ca un englez cu splina ostenită...

Și-așa m-am strecurat ca o nălucă,
Miop și slut, cu haina-n veci cernită,
Iar semn particular — purtam perucă.

(M. Codreanu, *Autobiografie postumă*)

Scanned with OKEN Scanner

CARACTERIZARE. Realizarea personajelor, prin reliefarea trăsăturilor fizice și morale.

Prin caracterizare, personajele capătă contur, se individualizează.

Caracterizarea personajelor într-o operă literară epică sau dramatică poate fi *directă* sau *indirectă*, directă fiind caracterizarea făcută de autor, indirectă cea rezultînd din *faptele* personajelor, *felul lor de a fi*, *moravurile* acestora, *limbajul și numele lor*, cum și din *descrierea mediului* în care trăiesc, *a îmbrăcămintii*, *a înfățișării*.

CONFLICT

CONFLICT (lat. *conflictus*, ciocnire)

Ciocnire de interese, fapte, caractere, personaje, într-o operă literară, epică sau dramatică, în versuri sau în proză.

Conflictul din operele epice prezintă o intensitate mult mai mică decît cel din operele dramatice, deoarece în operele epice acțiunea se desfășoară lent și larg, pe cînd în piesele de teatru acțiunea este concentrată, iar personajele sînt puse în situații hotărîtoare ale existenței lor.

Conflictul poate fi *extern* și *intern*.

Cînd rezultă din ciocnirea de interese, între personaje cu concepții și tendințe deosebite, conflictul este de natură externă, frecvent în literatura epică și dramatică (ex. *El-Zorab* de G. Coșbuc).

Cînd însă rezultă din ciocnirea între tendințe cu trăsături contradictorii întrupate de același personaj, atunci este vorba de conflict intern.

Scanned with OKEN Scanner

Conflictul intern este caracteristic și poeziei, căci din el rezultă tensiunea lirică, ceea ce constituie esența lirismului (ex. *Mai am un singur dor* de M. Eminescu).

În creația dramatică, conflictul intern apare în dramele psihologice (ex. *Faust* de Goethe, clasica dramă a cunoașterii).

CONTAMINARE (din lat. *contaminare*, a amesteca)

Procedeu întîlnit în compoziția creațiilor populare care, datorită circulației orale, suferă procesul contaminării, adică al îmbinării a două poezii cu teme asemănătoare sau al folosirii unor grupuri de versuri în poezii cu teme diferite.

Pe contaminare se bazează, îndeosebi, crearea variantelor.

Ex. Ce te legeni, plopule,
Fără ploaie, fără vînt,
Cu vîrful tot la pămînt?

devine într-o variantă:

Ce te clatini, bradule,
Fără boare, fără vînt,
Cu frunza pînă-n pămînt?

(*Poezie populară*)

CONȚINUT (vezi *formă*)

Element de bază al operei literare, care însă apare în indisolubilă unitate cu celă-

Scanned with OKEN Scanner

lalt element fundamental — forma — și din a căror unitate rezultă structura operei.

Conținutul nu trebuie separat de formă, pentru că valoarea artistică a unei opere literare constă tocmai în relația dintre ele, în unitatea lor.

CULMINAȚIE

CULMINAȚIE (lat. *culmen*, culme, vîrf)

Culminație sau *punct culminant* este, în acțiunea unei opere literare, în versuri sau proză, momentul de maximă încordare a relațiilor dintre personajele ei, cînd este vorba de opera epică sau dramatică și momentul de maximă intensitate a emoției trăită de poet, în creația lirică.

În balada *El-Zorab* de G. Coșbuc, conflictul dintre pașă și arabul sărac atinge culminația, cînd arabul își ucide calul.

El scoate grabnic un pumnal
Și-un val de sînge, roșu val
De sînge cald a izvorît
Din nobil încomatul gît
Și cade mortul cal.

Culminația intensității sentimentului în poezia lirică o aflăm în ultima strofă sau chiar în ultimul vers.

Doină zic, doină suspin,
Tot cu doina mă mai țin.
Doină cînt, doină șoptesc,
Tot cu doina viețuiesc.

(Poezie populară)

Nu căuta dreptatea domnească, frățioare.
Ia pe ciocoi ca hreanul și dă-l pe răzătoare.

(T. Arghezi, *Pe răzătoare* din vol. *1907*)

Scanned with OKEN Scanner

DESCRIERE (lat. *describere*, a descrie)
a Procedeu folosit în literatură și constînd în zugrăvirea trăsăturilor particulare ale unui obiect, fenomen, personaj.

Obiectul ei poate fi real sau imaginar.

Operă literară sau fragment dintr-o asemenea operă, în proză sau în versuri, avînd la bază acest procedeu, descrierea poate fi de mai multe feluri: *fantastică*, *umoristică*, *satirică*, *romantică*, *realistă*, *naturalistă*.

În *descrierea fantastică*, puterea de plăsmuire a imaginației scriitorului depășește hotarele realității (ex. descrierea lunei, a drumului de la lună la pămînt, a lui Făt-Frumos, pustietățile întîlnite în cale-i din basmul *Făt-Frumos din lacrimă* de M. Eminescu); în cea *umoristică* obiectul este astfel înfățișat, încît să stîrnească rîsul (ex. *Ăl mai tare om din lume* de Victor Vlad Delamarina), iar în *descrierea satirică* umorului i se adaogă și o notă de batjocură, de ironie, la adresa obiectului prezentat (ex. *Calea Victoriei* din *Umorul românesc* de P. Locusteanu), în timp ce descrierea *romantică* (ex. casa lui Dionis din nuvela *Sărmanul Dionis* de Eminescu), cea *realistă* (ex. *În vacanță* din *Noi și vechi* de I. A. Bassarabescu) sau cea *naturalistă* (ex. *Gherla* din *Poarta neagră* de Tudor Arghezi) păstrează trăsăturile caracteristice ale curentelor respective.

b Mod de expunere într-o creație literară, în versuri sau în proză, constînd în înfățișarea unei ființe, unui lucru, unui aspect din natură sau a unei stări sufletești.

Descrierea urmărește înfățișarea trăsăturilor esențiale, caracteristice, ale obiectului descris, pentru a-l face să apară cît mai viu în mintea cititorului.

Scanned with OKEN Scanner

Pentru aceasta, pe lîngă condițiile generale, cerute oricărei opere literare, descrierea trebuie să îndeplinească următoarele cerințe:

a) să scoată în evidență părțile cele mai caracteristice ale obiectului descris.

b) să înlăture amănuntele inutile.

Din punctul de vedere al tratării, descrierea poate fi *științifică*, ea deosebindu-se prin obiectivitate, exactitate, preciziune, claritate, metodica redare a trăsăturilor obiectului, în ordinea importanței lor, sobrietate stilistică. O astfel de descriere este redactată numai în proză. Descrierea poetică, în versuri sau în proză, este prin excelență subiectivă, ea urmărind a trezi în sufletul cititorului o stare sufletească asemănătoare celeia care a stăpînit pe scriitor în fața obiectului descris. Astfel de descriere întîlnim în opera unor prozatori ca A. Vlahuță *România pitorească*, Al. Odobescu *Pseudokinegeticos*, C. Hogaș *Pe drumuri de munte* și poeți ca: V. Alecsandri *Pasteluri*, St. O. Iosif *Icoane din Carpați*, Gh. Coșbuc *Balade și idile*. Descrierea retorică constă în prezentarea obiectului în felul cum existența acestuia se răsfrînge în convingerile scriitorului, determinînd o anumită atitudine față de obiect pe care voiește s-o comunice și chiar s-o impună cititorului (ex. *Ardealul* din *Românii subt Mihai vodă* de N. Bălcescu).

Ex. de descriere poetică:

Stă Caraimanul 'nnegurat.
Moșneag în veci cu fruntea sus;
Slăvitul zilei împărat
Încet se lasă spre apus.
Și cum se uită la moșneag,
Se mai oprește-o clipă-n loc:
I-azvîrle cu un zîmbet drag
Pe frunte-un diadem de foc.

Scanned with OKEN Scanner

Iar după culmi doi nouraşi,
Urcînd tiptil, în zare, sus,
Rîd răsfăţaţi şi drăgălaşi,
Privind idila din apus.

(Şt. O. Iosif, *Icoane din Carpaţi*)

Ex. de descriere romantică:

Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate:
Către ţărmul dimpotrivă se întind, se prelungesc,
Ş-ale valurilor mîndre generaţii spumegate
Zidul vechi al mănăstirei în cadenţă îl izbesc.

Dintr-o peşteră, din rîpă, noaptea iese mă-mpresoară:
De pe munte, de pe stîncă, chipuri negre se cobor;
Muşchiul zidului se mişcă... pîntre iarbă se strecoară
O suflare, care trece ca prin vine un fior.

Este ceasul nălucirei: un mormînt se dezvăleşte.
O fantomă-ncoronată din el iese... o zăresc...
Iese... vine către ţărmuri... stă... în preajma ei priveşte...
Rîul înapoi se trage... munţi vîrful îşi clătesc.

(Gr. Alxandrescu, *Umbra lui Mircea-La Cozia*, fragment)

Ex. de descriere realistă:

Era în miezul zilelor de vară,
Şi soarele, din drumul lui de pară,
Îşi trimitea săgeţile aprinse.
Din brîul lui, din haina lui senină,
Descopciate ţinte de lumină
Cădeau sfărmate-n pulbere de rază
Pe revărsarea ţarinei întinse
Şi ascuţeau ucigătoare suliţi...

Eu le vedeam înşiruirea lungă,
Cum, gîrbovită,-ncet înaintează,
Cum, stăruind, prin holdă-şi taie uliţi
Cerşitorind cu ochii stinşi o dungă
De nor pribeag în vînătul din zare,

Scanned with OKEN Scanner

DESCRIERE

Cînd secerea-n trudita ei cărare
Şir aşternea în snopii grei de aur
Prisosul sfînt de binecuvîntare.

Erau clăcaşi: oştenii fără nume
Ce duc războiul mare-al tuturora,
Ei ce se sting în neguri şi uitare
Şi cad şi mor de cruda-mpovărare
A tuturor durerilor din lume...

(O. Goga, *Clăcaşii*, fragment)

DEZNODĂMÎNT

DEZNODĂMÎNT (fr. *dénouement*)

Termen folosit pentru sfîrşitul acţiunii unei opere literare, epice sau dramatice.

Deznodămîntul, în opoziţie cu ascendenţa gradată a acţiunii, are un mers brusc, descendent. El trebuie să fie *neprevăzut* şi *natural*, neprevăzut pentru ca să fie aşteptat cu firească nerăbdare şi curiozitate de cititor, natural în sensul ca să apară ca o consecinţă logică a faptelor prezentate anterior. (ex. deznodămîntul din nuvela: *O făclie de Paşti* de I. L. Caragiale; deznodămîntul din balada *El-Zorab*)

Stă paşa beat, cu ochi topiţi,
Se trag spahii-ncremeniţi,
Şi-arabul, în genunchi plecat,
Sărută sîngele-nchegat
Pe ochii-nţepeniţi.

Se-ntoarce-apoi cu ochi păgîni
Şi-aruncă fierul crunt din mîni;
„Te-or răzbuna copiii mei!
Şi-acum mă taie, dacă vrei
Şi-aruncă-mă la cîni!"

(G. Coşbuc, *El-Zorab*)

Scanned with OKEN Scanner

DIALOG (gr. *dia*, cu și *logos*, vorbire)

Mod de expunere, constînd în vorbirea între două sau mai multe persoane, modalitate literară caracteristică îndeosebi creației dramatice, folosită însă și în creația epică, în versuri și în proză.

În poezia lirică, dialogul se întîlnește foarte rar, în situații cu totul excepționale, cînd poetul ni se confesează printr-o convorbire cu elemente din natură, ca în *Ce te legeni* sau *Revedere* de M. Eminescu, ambele construite sub formă de dialog.

— Ce te legeni, codrule,
Fără ploaie, fără vînt,
Cu crengile la pămînt.

— De ce nu m-aș legăna,
Dacă trece vremea mea!...

sau

— Codrule, cu rîuri line,
Vreme trece, vreme vine.
Tu din tînăr, precum ești,
Tot mereu întinerești.

— Ce mi-i vremea, cînd de veacuri
Stele-mi scînteie pe lacuri,
Că de-i vremea rea sau bună,
Vîntu-mi bate, frunze-mi sună.

În poezia lirică populară însă acest procedeu se întîlnește mai des, datorită faptului că poporul, însuflețind natura, i se adresează și-i spune păsurile și dorul.

Scanned with OKEN Scanner

EPILOG

EPILOG (gr. *epi*, după și *logos*, vorbire)

Partea finală a unei opere literare care cuprinde concluziile autorului și subliniază anumite idei.

Caracteristic îndeosebi poemelor și pieselor de teatru.

.....

El zice și dumbrava se pare că roșește
Ș-un aspru glas de vultur în noapte se trezește.
El zice, focul arde dumbrava luminînd,
Prin crengile frunzoase trec umbre suspinînd.

(V. Alecsandri, *Dumbrava roșie*)

*

Ex. Așa, pe neștiute, pe la un miez de noapte,
Răspunde din bordeie alt nouă sute șapte,
Mai chibzuit, mai crîncen, nu lînced ca o turmă,
Să nu cumva să fie, vedeți, și cel din urmă.
Că poate și armata în slujbă la ciocoi,
Trezită la dreptate, să fie-atunci cu noi.

(T. Arghezi, *1907* — finalul poeziei *Epilog*)

EPISOD

EPISOD (gr. *epeisodion*, ceea ce vine din afară)

Acțiune secundară legată de acțiunea principală a unui poem, roman etc.

De asemeni, prin episod, se înțelege o diviziune a acțiunii într-o operă dramatică și epică, iar în tragedia antică părțile dialogate ale tragediei, separate prin fragmente orale.

Scanned with OKEN Scanner

Episoadele sau acțiunile episodice sporesc posibilitățile unei epopei sau ale unui roman de a oglindi veridic o realitate socială complexă.

Acțiunile episodice întîlnite în *Iliada* — povestea călătoriei lui Ulise cu corabia către cetatea Hriso, scena de bun rămas dintre Hector și Andromaca, scena făuririi armurii lui Ahile de către Hefaistos ș.a. — îngăduie poetului să lărgească orizontul acțiunii principale și să zugrăvească amănunțit multe aspecte ale vieții sociale din epoca respectivă.

Episoade se întîlnesc și în poemele epice. De exemplu episodul al IV-lea din *Dan, căpitan de plai* de V. Alecsandri, în care ne este înfățișată Fulga, fiica lui Ursan, care mînă cu un harapnic o herghelie de armăsari sălbatici, iar după aceea îl îmblînzește pe unul dintre ei, pentru a-l da tatălui său, ca să plece cu Dan la luptă împotriva cotropitorilor.

Ex. Deodată se aude un tropot pe pămînt,
Un tropot de copite, potop ropotitor!
Ursan cu al său oaspe în fund, spre soare cată
Și văd sub cerul luciu, în zarea-nflăcărată,
Zburînd o herghelie de harmasari zmeioși
Cu coamele în vînturi, cu ochii scînteioși,
Și-nfiorînd cîmpia de-o aspră nechezare,
Un voinicel în floare pe-un alt fugar calare
Îi mînă c-un harapnic ce-n urma lor pocnește
Și ca un șerpe negru prin aer se-nvîrtește.
Ursan le-aține calea și caii stau în loc.
Apoi către voinicul ce poartă busuioc,
El zice: — Fulgo! prinde-mi pe murgul cel țintat;
Moș Dan și eu la Nistru ne ducem pe luptat!
— Dar eu, întreabă Fulga, eu să nu-mi cerc puterea?
— Tu să rămîi aice ca să-mi păzești averea.
.....

Scanned with OKEN Scanner

EXPOZIŢIUNE (fr. *exposition)*

Partea de la început a unei opere literare, epice sau dramatice, cuprinzînd relatări cu privire la locul, timpul și împrejurimile în care are loc acțiunea.

În operele narative, expoziţiunea este primul moment al subiectului, cel care pregătește dezvoltarea acțiunii. În poeme și epopei, urmează după *invocație* și cuprinde enunțarea pe scurt a motivelor și a subiectului ce vor fi dezvoltate pe larg, de-a lungul întregului poem.

Cîntă-ne, muză, pe mult iscusitul bărbat Odysseus,
Care amar rătăci, dup-a sfintei cetăţi prăbușire.
Multe cetăţi cunoscute și sufletul multor popoare;
Inima-i fu bîntuită de mari suferinţe pe mare,
Vrînd ca să scape... și el și tovarășii săi, împreună,
Însă oricît a dorit-o el n-a fost în stare să-i scape.
Nişte copii! au pierit de-ale lor fărădelegi și păcate,
Căci au mîncat din cireada de boi a lui Helios însuși.
Soarele atunci le luă, vai! ziua de-ntoarcere acasă...

(Homer, *Odysseia)*

FABULAŢIE (lat. *ad* la și *fabula*, povestire)

Termen folosit pentru denumirea totalităţii faptelor sau întîmplărilor dintr-o operă literară, epică sau dramatică.

Scanned with OKEN Scanner

FORMĂ (lat. *forma*, formă)

Cea de a doua categorie fundamentală în alcătuirea sau organizarea unei opere literare, alături de conținut.

În trecutul culturii umane, aceste două elemente componente au fost considerate de unii teoreticieni ca avînd o existență separată, valoarea operei literare constînd fie în conținut, fie în formă.

În etapele mai noi și în vremea noastră, teoreticienii artei au dat o altă explicare relației *conținut — formă*.

Tudor Vianu precizează: *„Conținutul operei literare nu apare decît în unitatea ei formală și aceasta nu se întregește decît folosind conținutul"* (Estetica).

Este astfel înlăturată dualitatea dintre conținut și formă, deoarece ambele elemente, prin participarea lor la organizarea operei constituie *structura unitară* a acesteia, care include atît conținutul, cît și forma, într-o unitate indisolubilă.

Forma ne apare astfel ca *materializarea* adecvată a conținutului, care numai astfel ni se poate transmite, ne poate impresiona.

Forma și conținutul constituie un tot în vederea aceluiași efect artistic.

IMAGINE ARTISTICĂ (lat. *imago*, imagine)

Un tablou de viață, concret, produs al imaginației și avînd valoare estetică, imaginea artistică reflectă substanța senzorială

Scanned with OKEN Scanner

a realității și ne emoționează. Dacă științele cunosc realitatea prin noțiuni abstracte, artele cunosc și oglindesc realitatea prin imagini.

În imaginea artistică nu se pierde caracterul concret, senzorial, al fenomenelor și de aceea se adresează îndeosebi sensibilității noastre, spre deosebire de noțiunile științifice care se adresează rațiunii, intelectului.

În pictură, în sculptură, în muzică, în arhitectură, în literatură, ca manifestări de artă, pătrundem prin mijlocirea imaginilor artistice care ne impresionează.

Fiecare artă are un material propriu din care-și plăsmuiește imaginile.

„Orice imagine artistică trebuie să capete o întrupare materială. Formele acestor întrupări sînt deosebite de la o artă la alta. Sculptorul întrupează imaginea în forma materială, corporală, a statuii, pictorul creează cu ajutorul culorilor, pe o suprafață plană, o iluzie a realității, perceptibilă vizual, scriitorul își fixează imaginile în cuvinte, cu ajutorul limbii etc". (Bazele esteticii marxist-leniniste.)

Imaginile literare sînt deci *imagini verbale*, adică imagini exprimate prin cuvînt.

Cuvîntul este materialul de construcție al imaginii literare și conține, prin natura sa, *elemente de expresivitate*, prin care imaginea ne este transmisă, adresîndu-se sensibilității și imaginației noastre, emoționîndu-ne.

De pildă, G. Coșbuc, pentru a crea tabloul din poezia sa *Vara*, s-a folosit de imaginație, adunînd în cîteva imagini concrete, vii, cele mai puternice impresii pe care le trăise în verile petrecute în mijlocul naturii plaiurilor natale.

Scanned with OKEN Scanner

Ex. Priveam fără de țintă-n sus,
Într-o sălbatecă splendoare
Vedeam Ceahlăul la apus,
Departe-n zări albastre dus,
Un uriaș cu fruntea-n soare
De pază țării noastre pus.
Și ca o taină călătoare,
Un nor cu muntele vecin
Plutea-ntr-acest imens senin
Și n-avea aripi să mai zboare!
Și tot văzduhul era plin
De cîntece ciripitoare
.....

Latura senzorială, concretă, a acestor imagini, ne face să simțim ca aievea tabloul viu și concret pe care l-a plăzmuit cu imaginația sa, plecînd de la aspectele realității.

Imaginile ne apar tot atît de vii ca și realitatea însăși, sînt o nouă realitate, însă o realitate artistică.

INTRIGĂ (fr. *intrigue*, uneltire, conflict)

Motivul ce dezlănțuie conflictele sau stările sufletești ale personajelor într-o operă literară, epică sau dramatică, în versuri sau în proză.

Ea este alcătuită din mai multe elemente, numite *episoade* sau *incidente*.

Începutului intrigii, cînd se ivesc primele ciocniri între personaje, i se mai spune și *nodul* acțiunii.

Hotărîrea lui Cațavencu de a fi ales deputat, șantajînd pe Trahanache, Tipătescu și Zoe, prin publicarea compromițătoarei scrisori, constituie intriga comediei lui I.L. Caragiale *O scrisoare pierdută*.

Scanned with OKEN Scanner

INTRIGĂ

În *Iliada* lui Homer, intriga o constituie mînia lui Ahile împotriva lui Agamemnon care, în schimbul lui Hriseis, fiica lui Hrises, preotul zeului Apollon, îi luase pe cea mai frumoasă sclavă a sa, Briseis. Conflictul durează atît timp, cît prin intrigă, este întreținută mînia lui Ahile.

INVOCAȚIE

INVOCAȚIE (lat. *invocare*, a chema)

Procedeu poetic constînd în chemarea în ajutor a muzei sau a unei forțe superioare de către poet, spre a putea duce la bun sfîrșit opera sa.

Invocația constituie adesea elementul introductiv al unei epopei.

Homer, în *Iliada* și *Odysseia*, Vergiliu în *Eneida* invocă pe muza poeziei, Lucrețius în *De natura rerum* pe zeița Venus, Ovidiu în *Metamorfozele* sale adresîndu-se tuturor zeităților Olimpului.

Ion Budai-Deleanu, autorul primei și singurei epopei izbutite din literatura noastră *Țiganiada*, sub influența marilor epopei din literatura universală, își începe și el opera cu această invocație către muza lui Homer.

Muză! ce lui Omir odinioară
Cîntași Vatrahomiomahia,
Cîntă și mie, fii bunișoară,
Toate cîte făcu țigănia,
Cînd Vlad-vodă îi dete slobozie,
Arme și-olaturi de moșie...

iar I. H. Rădulescu în *Michaiada*, imitînd începutul *Eneidei*, spune în limba-i italienizată:

Cîntu armele romane și Căpitanul mare
Que 'impinseră păgînii și liberară Tarra. .

Cînd invocația este folosită de orator sau poet în interpelarea unui personaj absent, ea capătă denumirea de *invocație retorică*.

NARAȚIUNE (lat. *narratio*, povestire)

Mod de expunere propriu genului epic constînd în povestirea faptelor, a întîmplărilor, într-o succesiune de momente.

Narațiunea poate fi *în versuri* (fabula, balada, poemul, epopeea) sau *în proză* (schița, nuvela, romanul, basmul etc).

Desfășurîndu-se în timp, spre deosebire de descriere, care surprinde un tablou static existent în spațiu, narațiunea este o modalitate literară *temporală*.

Evenimentele narate se petrec în anumite locuri, ceea ce face necesară și prezența unor fragmente descriptive în alcătuirea unei narațiuni.

Faptele și personajele sînt proiectate, de obicei, în trecut, mai apropiat sau mai îndepărtat.

Pentru a le aduce în prezent se folosește dialogul.

Exemple se pot găsi în oricare specie a genului epic (baladă, poem etc.).

PARALELISM (gr. *parallelismos*, alături unul-altul)

Procedeu de compoziție prin care sînt puse în paralelă două idei, două sentimente, două aspecte din realitate, prin construcții

Scanned with OKEN Scanner

PARALELISM

sintactice identice sau asemănătoare, procedeu specific poeziei orientale și celei populare.

Paralelismul poate fi *sinonimic* datorită accentuării ritmice, *antonimic* bazat pe scoaterea în evidență a contrastelor sau *enumerativ*, rezultat din prezentarea analitică a elementelor ce alcătuiesc un tablou.

Ex. Nu știu, soarele răsare,
Ori mi-i bădița călare;
Și se suie tot mai sus,
Bădița pe deal s-a dus.
(paralelism sinonimic)

Trecui Oltul jumătate,
Ciocoi mă-ntreabă de carte,
Eu le-arăt flinta la spate,
Să citească, de se poate.
Eu le spui că este goală,
Dar ciocoii fug, să moară.
Eu le spui că este seacă,
Dar ciocoii fug, de crapă.
(paralelism antonimic)

Suflă vîntul de pe munți,
Vine-mi dor de la părinți;
Suflă vîntul de pe brazi,
Vine-mi dorul de la frați;
Suflă vîntul de pe flori,
Vine-mi dor de la surori;
Suflă vîntul, iarba crește,
Dorul mîndrei mă topește.
(paralelism enumerativ)

PORTRET

PORTRET (fr. *portrait*)

Compoziție în proză și în versuri în care sînt înfățișate trăsăturile fizice sau morale ale unei persoane.

Scanned with OKEN Scanner

Portretul apare ca o compoziție de sine stătătoare și mai adesea făcînd parte din biografii, amintiri, nuvele, romane, în acestea din urmă scriitorii folosindu-l îndeosebi ca un mijloc de individualizare a personajelor.

Se pot deosebi următoarele feluri de portrete:

portretul fizic sau *prosopografia*, (gr. *prosapon*, persoană și *graphein*, a descrie), în care sînt descrise numai trăsăturile fizice (ex. portretul lui Tudor Vladimirescu din *Istoria revoluțiunii române de la 1821* de C.D. Aricescu);

portretul psihic sau *moral* sau *ethopeea*, în care sînt înfățișate mai ales trăsăturile sufletești, calități sau defecte, obiceiuri (ex. portretul părintelui Iovinadie din nuvela cu același nume de Calistrat Hogaș).

Întîlnim adesea portrete rezultînd din îmbinarea portretului fizic cu cel moral.

De obicei, portretul are ca obiect persoana umană. Există însă și portrete animaliere (ex. portretul Pisicuței lui C. Hogaș din *În munții Neamțului*).

Cînd portretul prezintă o singură persoană, el ia denumirea de *portret individual* (ex. portretul lui Dosoftei, Dumitrașcu Cantacuzino, Petru cel Mare, etc. din *Letopisețul Țării Moldovei*, de Ion Neculce; Daniil Scavinschi, Lumînărică din *Negru pe alb* de C. Negruzzi; Vasile Porojan de V. Alecsandri etc.), iar cînd înfățișează un grup sau categorie de indivizi cu trăsături comune, el capătă denumirea de portret colectiv (ex. *Fiziologia provințialului* de C. Negruzzi).

Scanned with OKEN Scanner

PORTRET

Un exemplu de portret în versuri este *Bunica* de St.O. Iosif.

Cu părul nins, cu ochii mici
Și calzi de duioșie,
Aevea parc-o văd aici
Icoana firavei bunici
Din frageda-mi pruncie.

Torcea, torcea fus după fus,
Din zori și pînă-n seară,
Cu furca-n brîu, cu gîndul dus,
Era frumoasă de nespus
În portu-i de la țară.

Căta la noi așa de blînd
Senină și tăcută,
Doar suspina din cînd în cînd
La amintirea unui gînd
Din viața ei trecută.

De cîte ori priveam la ea,
Cu dor mi-aduc aminte
Sfiala ce mă cuprindea,
Asemuind-o în mintea mea
Duminecii prea sfinte.

Ex. de portret animalier descrierea libelulei din *Rapsodii de toamnă* de G. Topîrceanu:

Mic, cu solzi ca de balaur,
Trupu-i fin se clatină,
Juvaer de smalț și aur,
Cu sclipiri de platină.

PROLOG

PROLOG (gr. *prologos*, din *pro*, înainte și *logos*, cuvînt)

Folosit îndeosebi la creația dramatică, prologul constituie partea ce precede con-

Scanned with OKEN Scanner

ținutul unei opere literare, slujind ca un fel de introducere.

În teatrul antic, prologul era acea parte a tragediei precedînd corul și în care, sub forma unui dialog între personaje, se expunea subiectul acesteia.

Prologul se mai întîlnește și în unele din creațiile versificate, populare (v. *balada*).

VARIANTĂ (fr. *variante*)

Formă diferită a aceleiași opere literare.

Variantele reprezintă — în opera unui scriitor — procesul evolutiv al definitivării acesteia. (ex. variantele *Luceafărului* lui M. Eminescu) și uneori creații de sine stătătoare (variantele poeziei *Mai am un singur dor* de M. Eminescu).

În poezia populară, doine, balade îndeosebi, variantele sînt frecvente. Ele sînt o reluare diferențiată oarecum a aceluiași motiv liric sau epic, variante de cîntece populare existînd aproape în aceeași formă și constituind poezii de sine stătătoare.

Astfel balada *Miorița* circulă în sute de variante.

Ex. de variante în poezia populară:

— Ce te legini, plopule,
Fără ploaie, fără vînt,
Cu vîrful tot la pămînt?
— Da' cum nu m-oi legăna,
Dacă mi-a trecut vremea
Și-a venit iarna cea grea?
Vîntul bate vălurele
Și-mi aduce dor și jele
De pe unde-s păsărele;
Vîntu-mi bate-nădușit,
Frunza-mi pică la pămînt

Scanned with OKEN Scanner

VARIANTĂ

Și mă lasă amărît;
Vîntu-mi bate cam domol,
Păsările se duc stol
Și mă lasă amărît,
De mă clatin la pămînt
Făr'de ploaie, făr'de vînt!

*

— Ce te legeni, plopule,
Fără ploaie, fără vînt,
Cu crengile la pămînt?
— Dar eu cum să nu mă leagăn?
Că ei că s-au vorovit
Trei băieți din Baia Mare
Ca pe mine să mă taie,
Să mă taie-n trei sfîrtaie,
Să mă puie în trei cară,
Să mă ducă-n Timișoară,
Să mă fac-un fus de moară.

Scanned with OKEN Scanner

STILISTICA

Disciplină ce se ocupă cu studiul stilului.

Termenul de stilistică este folosit în diferite sensuri; *stilistica lingvistică*, avînd ca obiect de studiu mijloacele lingvistice de exprimare ale unei colectivități; *stilistica literară* sau *estetică*, urmărind stilul individual al fiecărui scriitor.

Stilistica, de asemeni, constituie și acea parte a *retoricii* ce se referă la studiul stilurilor din punct de vedere al calității lor, ilustrată în antichitate de Aristotel *(Poetica)*, Demetrios *(Tratatul despre stil)*.

Stilistica clasică se ocupă cu studiul tropilor sau al figurilor de stil.

Stilistica modernă, pe lîngă figurile de stil și prozodie, se preocupă de fonetică, morfologie, lexicologie, semantică, sintaxă, sub aspectul funcției lor artistice, care pune în lumină puterea limbii de a exprima și sugera idei, sentimente, realitatea concretă.

Întemeietorul stilisticii moderne în știința noastră literară este T. Vianu.

Scanned with OKEN Scanner

ALEGORIE (gr. *allegoria*, din *allas*, altul și *ogorein*, a reprezenta)

Figură de stil alcătuită dintr-o înșiruire de metafore, personificări, comparații, formînd o imagine unitară prin care poetul sugerează noțiuni abstracte, prin intermediul faptelor, întîmplărilor, lucrurilor etc.

Frecvent folosită în fabulă, alegoria poate fi întîlnită și în alte opere literare versificate *(poeme, epopei* etc.).

Noțiunile de *virtute, dreptate, moarte* etc. pot fi reprezentate alegoric.

În *Miorița*, de exemplu, ideea morții baciului moldovean este alegoric exprimată de poetul anonim printr-un șir de metafore, constituind o alegorie:

...Să le spui curat
Că m-am însurat
C-o mîndră crăiasă,
A lumii mireasă,
Că la nunta mea
A căzut o stea,
Soarele și luna
Mi-au ținut cununa,
Brazi și păltinași
I-am avut nuntași,
Preoți, munții mari,
Păsări, lăutari,
Păsărele mii
Și stele făclii...

*

Din aceste exemple se vede că alegoria este o construcție de stil care prelungește sau modifică metafora.

Dimitrie Cantemir, în a sa *Istorie ieroglifică*, folosind alegoria în ilustrarea rivalităților dintre Cantemirești și Cantacu-

Scanned with OKEN Scanner

zini, realizează primul *roman alegoric* din literatura română.

De asemenea *Noapte de decembrie* de Al. Macedonski și *Luceafărul* de M. Eminescu sînt alegorii.

Forma alegorică a făcut posibilă exprimarea ocolită a unor idei îndrăznețe sau concretizarea unor concepții (ex. *Chivără roșie*, *Mărul de lîngă drum* de M. Beniuc).

Sînt măr de lîngă drum și fără gard
La mine-n ramuri poame roșii ard.
Drumeţule, să iei fără sfială,
Că n-ai să dai la nimeni socoteală.
Iar dacă vrei s-aduci cuiva mulţam,
Adu-l ţărînii ce sub mine-o am.
E ţara ce pe sînul ei ne ţine,
Hrănindu-ne, pe tine și pe mine.
(Mărul de lîngă drum)

În poeme și fabule, alegoriile sînt *închise*, adică dintre cei doi termeni recunoaștem ușor pe cel abstract, sub învelișul concret al celui de al doilea, pe cînd în ghicitori ele sînt *deschise*, deoarece termenul exprimat al comparației acoperă parțial pe cel neexprimat, urmînd ca el să fie ghicit.

Ex. Bulgăre de aur
Joacă pe piele de taur.
(Soarele)

ALITERAŢIE (lat. *ad*, la și *littera*, literă; fr. *alliteration)*

Repetarea aceleiași litere sau a unui grup de litere la începutul sau în interiorul mai multor cuvinte succesive, cu scopul

Scanned with OKEN Scanner

de a sugera o mișcare sau de a crea efectul unei armonii imitative.

1. Care *vine, vine, vine* calcă totul în picioare...
(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

2. Prin vulturi vîntul viu vuia...
(G. Coșbuc, *Nunta Zamfirei*)

3. Argint e pe ape și aur în aer...
4. Cînd sorii se sting și cînd stelele pică...
(M. Eminescu, *Mortua est*)

Primul exemplu, prin reluarea aceluiași verb — *vine* — sugerează ideea de repetiție a mișcării: *aliterație simplă*.

În al doilea exemplu, prin repetarea sunetului *v* inițial în patru cuvinte succesive evidențiază vuietul vîntului: *aliterație expresivă imitativă*.

În al treilea exemplu, prin frecvența vocalei *a*, care sugerează un înțeles mai adînc, acela al unui cadru feeric, de vis și lumină, găsim o expresivă *aliterație vocalică*.

În al patrulea exemplu, repetarea consoanei *s* susține imaginea sumbră a stingerii sorilor și a căderii stelelor: *aliterație expresivă simbolică*.

Datorită efectului său muzical, aliterația e numită de unii teoreticieni *armonie imitativă*.

Aliterația este un procedeu străvechi, folosit chiar în poezia latină (*Georgicele* lui Vergilius).

În poezia românească întîlnim aliterații izbutite la Bolintineanu în *Mihnea și Baba*, la Alecsandri în *Dan, căpitan de plai*, la Coșbuc în *Nunta Zamfirei*. St. O. Iosif, în traducerea poemei *Cataracta Lodorei* a lui Southey, realizează o amplă aliterație nu-

Scanned with OKEN Scanner

mai din folosirea verbelor la gerunziu, reușind să evoce mișcarea învolburată a apelor:

Galopînd și *săpînd* și *rupînd* și *surpînd*
Unduind, *șerpuind* și *suind* și *vuind*,
Spumegînd, *fumegînd*, *răpăgînd* și *strigînd*,
Dănțuind, *chefuind*, *duduind* și *huind*...
.....
Mereu, mereu coboară, domoală sau zglobie,
Bătrîna cataractă, vulcan de apă vie.

(Șt.O.Iosif, *Tălmăciri*)

ANACOLUT (gr. *anakoluthos*, fără legătură)

Construcție gramaticală greșită constînd în lipsa de legătură dintre începutul și sfîrșitul unei idei sau în întreruperea construcției sintactice începute și continuarea frazei cu altă construcție.

În operele literare, anacolutul este folosit adesea ca mijloc de caracterizare a unor personaje.

Ex. discursul lui Agamemnon Dandanache din *O scrisoare pierdută* de I. L. Caragiale.

„În sănătatea alegătorilor... care au probat patriotism și i-au acordat asta... cum să zic! de! zi-i pe nume sufradzele lor: eu, care, familia mea de la patuzsopt în Cameră și ca românul imparțial"...

Mai este folosit și în opera unor scriitori, pentru a marca oralitatea stilului.

Ex. *Amintirile* lui I. Creangă.

„Nu știu alții cum sînt, d a r e u, *cînd mă gîndesc la locul nașterii mele, la casa părintească din Humulești, la stîlpul hornului unde lega mama o șfară cu motocei la capăt,*

Scanned with OKEN Scanner

de crăpau mîțele jucîndu-se cu ei, la prichiciul vetrei cel humuit, de care mă țineam cînd începusem a merge copăcel, la cuptiorul pe care mă ascundeam, cînd ne jucam noi băieții de-a mijoarca, și la alte jocuri și jucării pline de hazul și farmecul copilăresc, parcă-mi saltă și acum inima de bucurie!"

ANADIPLOZĂ

ANADIPLOZA (gr. *ana*, din nou și *diplosis*, dublare)

Procedeu stilistic, întîlnit în poezie și în proză, și care constă în reluarea ultimei părți dintr-un vers la începutul versului următor sau a ultimei părți dintr-o frază la începutul frazei următoare.

Ex. Au venit *dezlegați*.
Dezlegați s-au întors la casele lor.
(Zaharia Stancu, *Desculț* cap. *Iarbă*)

*

Dobrișan mi *se ruga*
Mi se ruga și mi-i vorbea
Cu glas dulce-l îmblînzea.
(*Dobrișan*, poezie populară)

Este o figură de stil, pe cît de frecventă în poezia populară, pe atît de rară în poezia cultă.

Se înfățișează ca un fel de încrucișare între emistihuri.

a b
Iară turcul *mărunțel* a b
b c
Mărunțel și ocheșel b c
(*Badiul*, poezie populară)

Scanned with OKEN Scanner

ANAFORĂ (gr. *ana*, înapoi şi *fora*, întoarcere)

Procedeu stilistic constînd în repetarea unuia sau a mai multor cuvinte la începutul mai multor versuri, al mai multor fraze succesive.

Folosit, în afară de poezie, în retorică.

Ochii de fată — iezere curate
De cerbi în miez de codru cercetate.
Mîna de fată — crin înflorit sub lună
Cînd noaptea, somnoroasă, frunze sună,
Ochii de fată — mure mari, răscoapte,
De noi visate-n somn, la miez de noapte.
Mîna de fată — ramură de vişin
În primăvară pentru floare sprijin.
Ochii de fată — cărăbuşi de mai
Prin crengi scăldate-n soarele bălai.

(M. Beniuc, *Ochii şi mîinile fetei*)

Şi-uneori sînt ca o cracă,
Singură, care s-apleacă,
Singură ce se frămîntă,
Singură plînge şi cîntă,
Singură se încovoaie
De un gînd ascuns de ploaie.

(T. Arghezi, *Buna Vestire*)

ANTANACLAZĂ (gr. *antanoklasis*, răsfrîngere)

a În stilistică, folosirea succesivă a unui cuvînt omonim, luat însă în sens cu totul diferit.

Scanned with OKEN Scanner

b În versificația modernă, antanaclaza își află o aplicare prin folosirea refrenelor îmbogățite cu semnificații și tonalități noi, ceea ce le sporește puterea de sugestie muzicală.

Ex. Veniți: privighetoarea cîntă și liliacul e-nflorit!
.....
Veniți: privighetoarea cîntă în aerul îmbălsămit!
.....
Veniți: privighetoarea cîntă în aeru-mbătat de roze,
.....
În aeru-mbătat de roze, veniți — privighetoarea cîntă!

(Al. Macedonski, *Noaptea de mai*)

ANTIFRAZĂ

ANTIFRAZĂ (gr. *anti*, contra și *phrasis*, expresie)

Folosirea unui cuvînt sau a unei expresii în sens contrar adevăratului înțeles, avînd adesea un substrat ironic.

Ex. denumirea de *Filopator* (gr. *philos*, iubitor și lat. *pater*, tată) dată lui Ptolomeu al IV-lea, rege al Egiptului, care și-a ucis tatăl, este o antifrază.

Tot antifrază este și denumirea Mării Negre, atît de des agitată de furtuni, numită *Pontus Euxinus*, de către antici, cuvînt ce în grecește, înseamnă *mare ospitalieră*.

Tipătescu (care a tot bătut din călcîi cu impacientă, coboară încet, rar și cu dinții strînși).

— Iubite și stimabile d-le Caţavencu, *nu înțeleg pentru ce între doi bărbați, cu oarecare pretenție de serio-*

Scanned with OKEN Scanner

zitate, să mai încapă astfel de meșteșuguri și rafinării de maniere...

Formula de ironică adresare *iubite* și *stimabile* este folosită în sens contrar înțelesului acestor cuvinte, Tipătescu fiind stăpînit de mînie împotriva lui Cațavencu care-l șantajează cu scrisoarea compromițătoare pierdută de Zoe.

Termenul de antifrază este socotit adesea ca fiind sinonim și cu cel de *ironie*.

ANTITEZĂ (gr. *antithesis*, opoziție)

Opoziție între două idei, două obiecte, două fenomene.

Procedeu stilistic constînd în opoziția dintre două cuvinte, fapte, personaje, idei, situații, termenii puși în antiteză reliefîndu-se unul prin celălalt.

La Bruyere caracterizează antiteza ca fiind opoziția a două adevăruri care se luminează unul pe altul.

Ex. Vreme trece, vreme vine,
Toate-s *vechi* și *nouă* toate...
(M. Eminescu, *Glossa*)

Folosită cu predilecție de romantici, antiteza apare uneori și ca mijloc de compoziție, în unele opere literare: *Epigonii*, *Scrisoarea III* de M. Eminescu, *Pașa Hassan* de G. Coșbuc. În *Epigonii*, Eminescu opune strălucirii trecutului literar, decadența prezentului; în *Scrisoarea III*, trecutul glorios îl confruntă cu demagogia patriotardă a contemporanilor, iar G. Coșbuc pune în antiteză figura viteazului voievod al Țării Românești cu aceea a fricosului și lașului pașă.

Scanned with OKEN Scanner

Eminescu a mai folosit antiteza și în formularea unor titluri de poeme: *Împărat și proletar*, *Venere și Madonă*, *Înger și demon*, titluri antitetice care corespund înțelesului contrastant al conținutului.

Antiteza este prezentă și în cuprinsul unui singur vers sau între două versuri:

Voi *credeați* în scrisul vostru, noi *nu credem* în **nimic...**

(M. Eminescu, *Epigonii*)

*

La noi sînt codri verzi de brad
Și cîmpuri de mătasă;
La noi atîția fluturi sînt
Și-atîta jale-n casă.
Privighetori din alte țări
Vin doina să ne-asculte
La noi sînt cîntece și flori
Și lacrimi multe, multe.

(O. Goga, *Noi*)

De asemenea, unele poezii lirice sînt alcătuite din strofe care formează succesive antiteze, marcate prin conjuncțiile adversative: *dar*, *însă*, *ci*.

Ex. Oglindă călătoare, cer mobil,
Te-ai încadrat într-o ușoară spumă
Și-ți porți acum cristalul tău steril
Spre-a mărilor îndepărtată brumă.

Dar murmurul, acord eternizat,
Neîncetat mărirea ta o plînge:
Și-ntregul tău trecut, pietrificat,
În unda potolită se răsfrînge.

(I. Barbu, *Riul*)

Scanned with OKEN Scanner

ANTONIM (gr. *anti*, contra și *onuma*, nume)

Cuvînt cu sensul opus altui cuvînt corelativ *(frumos — urît; luminos — întunecat; bun — rău; înger — demon* etc.).

Antonimele se întîlnesc frecvent în antiteze, tocmai pentru a întări și contrastul sugerat de antiteza respectivă.

Ex. Iar în *lumea* asta *mare*, noi copii ai *lumii mici*,
Facem pe pămîntul nostru mușunoaie de furnici.
(M. Eminescu, *Scrisoarea I*)

ANTONOMASĂ (pref. *ant* și gr. *onuma*, nume)

Varietate a metaforei prin care un nume propriu este folosit în locul unui substantiv comun sau o perifrază și invers. (ex. *Neron*, pentru *tiran; Aristofan*, scriitor atacînd fără cruțare moravurile societății; *Mecena*, pentru protector al artelor; *poetul țărănimii*, pentru G. Coșbuc; *poetul Nopților*, pentru Al. Macedonski; *bardul de la Mircești*, pentru V. Alecsandri; *Cetatea eternă*, în loc de Roma etc.)

APOCOPĂ (gr. *apo*, afară și *kopto*, eu tai)

În gramatică, îndepărtarea unei litere sau a unei silabe la sfîrșitul unui cuvînt:

Scanned with OKEN Scanner

APOCOPĂ

Ex. Lasă, bade, *las'* să fie
Chiar o sută, chiar o mie;
Las' să fie tot șirag,
Dacă nu-i care mi-i drag.
(M. Eminescu, *Literatura populară*)

*

Zidul de suia
Și o cuprindea
Pîn' la gleznișoare,
Pîn' la pulpișoare,
Pîn' la costișoare,
Dar ea, vai de ea
Tot mereu plîngea.
(Mănăstirea Argeșului)

Poeții se servesc adesea de apocopă pentru păstrarea ritmului în vers.

APOSTROFĂ

APOSTROFĂ (gr. *apostrophe*, întoarcere)

Procedeu stilistic constînd în întreruperea expunerii, pentru ca autorul sau vorbitorul să se adreseze direct cuiva (persoane, ființe, obiecte personificate).

Folosită de obicei în oratorie, apostrofa apare și în creația poetică.

Ex. Cum nu vii tu, Țepeș Doamne, ca, punînd mîna pe ei,
Să-i împarți în două cete: în smintiți și în mișei...?
(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

*

Oltule, care-ai fost martor vitejiilor trecute,
Și puternici legioane pe-a ta margine-ai privit
Cine oar' poate să fie omul care te-a-ngrozit?...
(Gr. Alexandrescu, *Umbra lui Mircea — La Cozia*)

Scanned with OKEN Scanner

Apostrofa mai este numită și *invocație retorică* (v. *invocația retorică*).

În vorbirea obișnuită, prin extindere, apostrofa are sensul de înfruntare categorică, pe un ton violent, de unde expresia: *M-a apostrofat...*

ARHAISME (gr. *arkhaios*, vechi)

Cuvinte sau construcții gramaticale și sintactice vechi nemaifolosite în vorbirea curentă, deoarece, prin evoluția limbii, au ieșit din circulație.

Arhaismele se întîlnesc de cele mai multe ori în operele literare cu caracter istoric, pentru a înfățișa mai bine coloritul istoric al epocii (C. Negruzzi în nuvela *Alexandru Lăpușneanul*, M. Sadoveanu în romanele istorice *Frații Jderi*, *Nicoară Potcoavă*, *etc.*).

Arhaismele sînt folosite nu numai în operele literare în proză, dar și în poezie.

Ex. Orice gînd ai, împărate, și oricum vei fi sosit,
Cît sîntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit!
Despre partea închinării însă, Doamne, să ne ierți:
Dar acu vei vrea *cu oaste sau război ca să ne certi*
Ori vei vrea *să faci întoarsă* de pe-acuma a ta cale,
Să ne dai un semn și nouă de mila măriei-tale...
De-o fi una, de-o fi alta... Ce e scris și pentru noi,
Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război...

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

Scanned with OKEN Scanner

Arhaismele apar fie în lexic (ex. *au* = = sau; *giudeț* = judecată; *a purcede* = a pleca; *a certa* = a pedepsi; *zavistie* = intrigă), fie în forme gramaticale (ex. *fost-au, zis-au)*, fie în construcții sintactice ca în citatul din *Scrisoarea III.*

ARMONIE

ARMONIE (gr. *harmonia*, potrivire)

Calitate particulară a stilului rezultînd din folosirea cuvintelor, în proză sau în versuri, în așa fel, încît să încînte auzul.

Armoniei rezultate din îmbinarea cuvintelor imitînd sau sugerînd fenomene din natură sau dînd impresia sonoră a unei acțiuni i se spune *armonie imitativă*, armonie frecvent folosită în poezia noastră.

Ex. Și ca nouri de aramă și ca ropotul de grindeni,
Orizontu-ntunecîndu-l vin săgeți de pretutindeni,
Vîjîind ca vijelia și ca plesnetul de ploaie...

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

*

Ritmica și cadența perioadelor în stilul unei opere literare duce la *armonia stilului* (ex. Al. Odobescu *Pseudokinegeticos;* Al. Russo *Cîntarea României).*

(v. *aliterație, onomatopee)*

ASINDETON

ASINDETON (gr. *a*, fără și *syndein*, a reuni; gr. *asindetos*, nelegat)

Figură de stil care constă în suprimarea conjuncțiilor copulative dintre părțile unei

Scanned with OKEN Scanner

propoziții sau propozițiile unei fraze, exprimarea căpătînd astfel o mai mare vioiciune.

Ex. Jos între care,
Vitele rumegă,
În depărtare,
Văile fumegă.

Dorm muncitorii
Pe lîngă focuri,
Apele morii
Murmură-n scocuri,

Sprintene, vesele,
Peste coline,
Joacă miresele
Apelor line.
(St.O.Iosif, *Icoane din Carpați*)

Repedea succesiune a tablourilor zugrăvite de poet este sugerată prin înlăturarea conjuncțiilor *și*, *iar*, adică prin asindeton.

Tropotă copitele,
Pulberea o scurmă,
Turcii-și pierd săritele
Alungați din urmă.
(St.O.Iosif, *Gruia*)

Propozițiile din această strofă, prin scurtimea lor și prin absența conjuncțiilor copulative, sugerează imaginea fugii turcilor îngroziți și urmăriți de Gruia.

ATICISM (lat. *atticismus*, din gr. *atthikismos*)

Referindu-se la felul de a vorbi al atenienilor din Attica, termenul a căpătat ulterior înțelesul de a vorbi concis și elegant.

În accepțiunea modernă și cu privire la stil, aticismul și-a îmbogățit semnificația,

Scanned with OKEN Scanner

ATICISM

însemnînd o împletire de măsură sau conciziune, eleganță, puritate, finețe și precizie în exprimare.

Cu alte cuvinte termenul *aticism* cumulează aproape toate însușirile stilului literar.

M. Eminescu, în *Scrisoarea I*, i-a acordat acest bogat înțeles, cînd vorbește ironic despre pedantul care îi va aprecia limba și stilul:

Poate vrun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac,
Printre tomuri brăcuite așezat și el, un brac,
Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntari,
Colbul ridicat din carte-ți l-o sufla din ochelari...

BRAHILOGIE

BRAHILOGIE (gr. *brachis*, scurt și *logos*, cuvînt)

Exprimare eliptică, în care un termen al frazei, exprimat anterior, nu mai este repetat.

Ex. Cînd citea o carte, cînd *(citea)* alta.

*

Să te-ntreb pe Dumneata,
Cum venișI în iarba mea
Și de unde, *(venișI)* Domnișoară
De cristal și scorțișoară?

(T. Arghezi, *O lăcustă*)

CACOFONIE

CACOFONIE (gr. *kakos*, urît și *phonos*, sunet, glas)

Întîlnire de cuvinte sau silabe impresionînd neplăcut auzul, reunire de sunete discordante, lipsă de armonie.

Scanned with OKEN Scanner

Cacofonia rezultă de cele mai multe ori din întîlnirea aceloraşi sunete sau aliteraţii care produc un efect neplăcut, cacofonic.

Cacofoniile se produc involuntar, dar sînt cacofonii intenţionate, cu funcţie stilistică, pentru a caracteriza ironic un personaj sau o situaţie.

CATAHREZĂ (gr. *katachresis*, abuz)

Figură de stil constînd în folosirea, în sens metaforic, a unui cuvînt, pentru a denumi un obiect ce nu are denumire proprie.

În catahreză se atribuie deci înţelesul unui cuvînt altui cuvînt apropiat oarecum ca sens.

Ex. *picior de plai, gura cămăşii, floarea-soarelui, iarba-fiarelor* etc.

În vorbirea populară întîlnim catahreze într-o serie de expresii destul de frecvente: *frige-linte, zgîrie-brînză, încurcă-lume, pierde-vară*, etc.

CHIASMĂ (fr. *chiasme;* din gr. *khiasma*, încrucişare)

Procedeu poetic constînd în antiteza formală între două pasaje ale unei opere literare — în versuri sau proză — în care cuvintele din prima parte sînt simetric inversate în cea de a doua parte, rezultînd un fel de încrucişare în formă de X.

Unii trăiesc ca să uite, alţii uită ca să poată trăi.

(N. Iorga, *Cugetări*)

Scanned with OKEN Scanner

CLARITATE (lat. *claritas*)

Calitate generală a stilului constînd în folosirea termenilor ușor de înțeles, evitîndu-se termenii vagi, echivoci, inversiunile forțate, perioadele prea lungi.

Claritatea este o consecință directă a purității stilului.

Contrariul clarității sînt *non-sensul*, *obscuritatea*.

Non-sensul derivă din contradicția între exprimarea unei idei și dreapta judecată.

Ex. Rică Venturiano:

...M-am transportat la localitate, pentru ca să-ți repet că te iubesc, precum iubește sclavul lumina și orbul libertatea.

(I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*)

Obscuritate rezultă adesea din lungimea frazelor sau nepotrivirea lor, din inversarea forțată a unor versuri, ca în acestea de mai jos ale lui Gh. Asachi:

Diogenes în Athina,
Unde strălucea lumina,
Un bărbat era mintos,
Însă judecat pe dos,

sau

Diogene-atunci răspunde
Însemnat acest cuvînt.

O punctuație neregulată poate duce de asemeni la obscuritate, ca în acest răspuns dat de oracolul de la Delfi unei mame care voia să știe dacă fiul ei se va mai întoarce din război.

Te vei duce, te vei întoarce, nu vei muri, căruia schimbîndu-i punctuația, ar rezulta alt înțeles.

Te vei duce, te vei întoarce, nu, vei muri.

Scanned with OKEN Scanner

CLAUZULĂ (lat. *clausula*, încheiere, sfîrșit, capăt)

Așezarea cuvintelor la sfîrșitul unei strofe, a unui vers, a unei fraze în așa fel, încît să dea un ritm armonios, sugestiv.

Clauzulele, în metrica veche, erau determinate de cantitatea silabelor *(clauzule metrice)*, de accent *(clauzule ritmice)*, de cantitate și accent *(clauzule mixte)*.

Strofele poeziilor lui G. Coșbuc sînt alcătuite deseori cu clauzule sugestive.

Ex. Zările de farmec pline
Strălucesc în luminiș,
Zboară mierlele-n tufiș
Și din codri noaptea vine
Pe furiș.

(Noapte de vară)

Versul scurt de la sfîrșit aduce o imagine mai impresionantă, devine un fel de centru de greutate al strofei întregi.

Frazele lui I. Creangă se încheie adesea în *clauzule ritmice*, destul de ușor de identificat și care rămîn întipărite în mintea cititorului.

Ex. *Și turbare de cap și frîntură de limbă ca la acești nefericiți dascăli, nu mi s-a dat a vedea;* cumplit meșteșug de tîmpenie, doamne ferește!

...și pe băț își descărca mînia în toată puterea cuvîntului.

(Amintiri din copilărie)

COMPARAȚIE (lat. *comparatio*, din *comparare*, a împerechea)

Figura de stil prin care se scot în evidență însușirile specifice ale unei idei, per-

Scanned with OKEN Scanner

soane, obiect, acțiuni, aceasta constînd în alăturarea a doi termeni cu trăsături asemănătoare.

Notele asemănătoare trebuie să fie noi și surprinzătoare, ca să asigure noutatea și puterea sugestivă a comparației.

O comparație des folosită se tocește și nu mai impresionează.

Ex. de comparație:

Cine-au cunoscut,
Cine mi-au văzut
Mîndru ciobănel
Tras ca prin inel?
Fețișoara lui,
Spuma laptelui;
Mustăcioara lui,
Spicul grîului;
Perișorul lui,
Pana corbului;
Ochișorii lui,
Mura cîmpului!

(Miorița)

Pentru a realiza portretul ciobanului, poetul popular găsește surprinzătoare trăsături comune ale celor două serii de termeni pe care-i compară.

Comparația tinde să devină metaforă.

Ex. Măi bădiță Gheorghieș,
Mîndră floare de cireș.

este o comparație devenită aproape metaforă, deoarece se află în preajma termenului comparat, dar este aproape să-și cîștige independența, să devină metaforă.

Comparații cu o mare forță de evocare găsim și în poezia cultă.

Scanned with OKEN Scanner

Carte frumoasă, cinste cui te-a scris,
Încet gîndită, gingaș cumpănită,
Ești ca *o floare-anume înflorită*
Mîinilor mele, care te-au descris
Ești *ca vioara, singură, ce cîntă*
Iubirea toată pe un fir de păr.

(T. Arghezi, *Ex libris*)

CONVERSIUNE (regresiune) (lat. *conversio*, întoarcere)

Repetarea simetrică a unei forme, dar rezultînd un sens inversat.

Femeie între stele și stea între femei...

(M. Eminescu, *Din valurile vremii*)

O construcție asemănătoare, dar care nu folosește același grup de cuvinte, ci alternează sensuri opuse prin referințe la un același termen.

Un cer de stele dedesubt,
Deasupra cer de stele;
.....
Și din repaos m-am născut
Mi-e sete de repaos.

(M. Eminescu, *Luceafărul*)

CORECTITUDINE (lat. *corectitudo*)

Calitate generală a stilului, caracteristică prin respectarea, în exprimare, a regulilor gramaticale, de la care nu-i este îngăduit nimănui să se abată.

Scanned with OKEN Scanner

CORECTITUDINE

Una din aceste abateri este *solecismul*, vorbire incorectă, pe care scriitorii îl folosesc însă pentru efectul artistic, mai ales pentru caracterizarea personajelor sau a situațiilor. Caragiale scoate efecte artistice din folosirea invariabilă a pronumelui relativ *care*, numai la nominativ.

Ex. Pristanda *(mîhnit)*

— *Îmi pare rău! tocmai coana Joițica, tocmai dumneaei*, care *de!... să ne așteptăm de la dumneaei la o protecție...*

În poezia populară întîlnim solecismul ca neglijare a acordului dintre subiect și predicat.

Ex. Ulmi și brazi
Se clătina,
Fagi și paltini
Se pleca,
Fruntea
De i-o răcorea...

(Toma Alimoș)

CORESPONDENȚE

CORESPONDENȚE (fr. *correspondances*, it. *corrispondenza)*

Legătură, raport între lucruri, fenomene, senzații etc.; concordanță, armonie.

În literatură, au sensul de analogii între senzații diferite. De pildă, o senzație vizuală sugerează o senzație auditivă și invers.

Poeții simboliști le-au folosit pe scară largă, iar moderniștii au extins și au ajuns să atribuie sunetelor limbii, mai precis vocalelor, cîte o culoare anume, realizînd ceea ce se numește o *audiție colorată*.

Scanned with OKEN Scanner

Ex. A — *negru*, E — *alb*, I — *roșu*, V — *verde*, după cum le precizează corespondența acustic — cromatică, poetul francez A. Rimbaud în sonetul *Vocalele*.

Ch. Beaudelaire a formulat sensul general al corespondențelor în cunoscutul său sonet *Correspondances*.

CORRESPONDANCES
(Corespunderi)

Natura e un templu ai cărui stîlpi trăiesc
Și scot adesea tulburi cuvinte, ca-ntr-o ceață;
Prin codri de simboluri petrece omu-n viață
Și toate-l cercetează c-un ochi prietenesc.

Ca niște lungi ecouri unite-n depărtare,
Într-un acord în care mari taine se ascund,
Ca noaptea sau lumina, adînc, fără hotare,
Parfum, culoare, sunet se-ngînă, și-și răspund.

Sînt proaspete parfumuri ca trupuri de copii,
Dulci ca un ton de flaut, verzi ca niște cîmpii,
Iar altele bogate, trufașe, prihănite,

Purtînd în ele-avînturi de lucruri infinite,
Ca moscul, ambra, smirna, tămîia, care cîntă
Tot ce vrăjește mintea și simțurile-ncîntă.
(Traducere de Al. Philippide)

În poezia noastră, după modelul lui Rimbaud, Mircea Demetriade scrie un sonet al Vocalelor, stabilindu-le alte corespondențe de culoare, ceea ce înseamnă că procesul este extrem de subiectiv.

Ex.

Alb A; E gri; I roșu, un cer în asfințire,
Albastrul O, imensul în lacuri oglindit,
U mugetul furtunii și-al crimei colț vădit,
Alcovul criptei negre, lugubră prohibire...
(M. Demetriade, *Sonuri și culori*)

Scanned with OKEN Scanner

CORESPONDENȚE

Procedeul corespondentelor l-a susținut teoretic Al. Macedonski, aplicîndu-l în creația sa, precum și alți poeți simboliști și moderniști. Este prezent și în poezia lui T. Arghezi, L. Blaga, Al. Philippide etc.

CRONOGRAFIE

CRONOGRAFIE (gr. *Khronos*, timp și *graphein*, a scrie)

Încadrare, în expunere, a unei descrieri, a unui tablou, a unei întîmplări într-un anumit moment al zilei.

Ex. Era în murgul serii și soarele sfințise
A puțurilor cumpeni țipînd parcă chema
A satului cireadă ce greu, mereu sosise
Și vitele muginde spre jghiab întins pășea:

(I. H. Rădulescu, *Sburătorul*)

DEMNITATE

DEMNITATE (lat. *dignitas*)

Calitate particulară a stilului decurgînd din folosirea, în vorbire sau scriere, a cuvintelor și expresiilor cuviincioase, evitîndu-se vulgaritățile, trivialitățile.

Această exprimare a unor idei constituie o adevărată artă, căci așa cum arată și Boileau:

Quoi que vous écriviez, évitez la bassesse,
Le styl le moins noble a pourtant sa noblesse.
(L'art poetique)

Orice scrieți, vedeți prea jos a nu vă lăsa,
Stilul cel mai puțin nobil își are cuviința sa.

Scanned with OKEN Scanner

ELIPSĂ (gr. *elleipsis*, lipsă)
Scurtare a exprimării, prin suprimarea unui termen care a fost folosit puțin înainte.

Ex. Sergentul moare, șuierînd
Pe turci în risipire,
Iar căpitanul, admirînd
Stindardu-n fîlfîire...
(V. Alecsandri, *Peneș Curcanul*)

ENUMERAȚIE (lat. *enumerare*, a număra)
a Figură de stil constînd într-o prezentare detaliată a faptelor sau aspectelor.
b În compoziție, înșiruirea unor termeni de același fel. Enumerația duce la amplificație, prin ea atrăgîndu-se atenția asupra faptului sau aspectului înfățișat.

Ex. Ia spune-mi ce-ți pasă
Și ce mi te-apasă?
Ori șaua,
Ori zaua,
Ori dalbe plocate
Ori scumpele arme,
Ori trupșorul meu
Ți se pare greu...
(Baladă, *Mihu copilul*)

În următoarea enumerație se înfățișează diversitatea darurilor aduse la nuntă:

Unii boi,
Alții oi,
Unii bani,
Alții juncani.
Unii vii,
Alții moșii...
(Poezie populară, *Moșneagul*)

Scanned with OKEN Scanner

ENUMERAȚIE

Este tipică enumerația cu sens hiperbolic.

Ex. Tăie un cap, tăie două,
Tăie nouăzeci și nouă
(Poezie populară)

EPIFORĂ

EPIFORĂ (gr. *epiphora*)

Figură de stil care constă în repetarea ultimelor cuvinte sau a emistihului final.

Apare destul de rar atît în poezia populară, cît și în cea cultă.

Ex. Nici puțin că nu mergea,
Pînă-n *codri verzi intra*,
Dacă-n *codri verzi intra*,
Florile că-i îmbăta...
(Poezie populară, *Ghiță Cătănuță*)

Da paharul *turcului*
Tot în mîna *Marcului*
Și paharul *Marcului*
Tot în mîna *turcului*
(Poezie populară, *Mihai Viteazul*)

EPITET

EPITET (gr. *epithetos*, din *epi*, pe, lîngă, și *tithemi*, pun)

Figură de stil constînd din alăturarea unui adjectiv pe lîngă un substantiv, spre a-l înfrumuseța și pentru a sublinia o însușire socotită ca esențială.

În afară de adjective mai pot avea rol de epitete și *substantivele cu funcție adjectivală*, precum și *adverbele* sau *locuțiunile*

Scanned with OKEN Scanner

adverbiale de pe lîngă verbe. Cînd aceste părți de vorbire sînt folosite ca epitete, ele depășesc funcția gramaticală, prin puterea de a evoca și de a sugera trăsăturile caracteristice ale realității, ca și modul cum sînt privite aceste însușiri de către poet.

Din această cauză, epitetele formează un tot, împreună cu cuvîntul de care sînt strîns legate, căpătînd forță sugestivă, evocatoare, adică funcție artistică.

Ex. Sură-i sara cea de toamnă, de pe lacuri apa sură
Înfunda mișcare-i creață într-un stuf, la iezătură,
Iar pădurea lin suspină și prin frunzele uscate
Rînduri, rînduri trece-un freamăt, ce le scutură pe toate...

(M. Eminescu, *Călin*)

Funcția artistică a epitetului este destul de variată: *apreciere, evocare, ornare, individualizare, personificare* etc., de unde și feluritele clasificări ale acestui procedeu stilistic.

Noutatea și forța artistică a unui epitet constă, mai întîi, în ineditul asocierii cuvintelor, de pildă a substantivului cu epitetul. Iată cîteva astfel de surprinzătoare asocieri în poezia lui T. Arghezi:

laptele amar și agurid
Aromele de vin și untdelemn
nămoluri fierte, grele, de astfalt

(Heruvim bolnav)

*

Noaptea de safir și lut.

(Prințul)

Scanned with OKEN Scanner

EUFEMISM (gr. *eu*, bine și *phemi*, spun)
Procedeu stilistic constînd în îndulcirea unei expresii cu sens dur și chiar jignitor sau obscen (ex. *venerabil* în loc de *bătrîn; nemanierat* în loc de *bădăran; ironic* în loc de *batjocoritor*).

FINEȚE (fr. *finésse*)
Calitate particulară a stilului constînd în subtila exprimare a anumitor idei, al căror sens și aluzie trebuie căutate de cititor.

Ex. *Ce are a face morala cu cariera de avocat pe care vrea tînărul s-o îmbrățișeze?*

(I. L. Caragiale, *Bacalaureat*)

Vino acum de față și stai la judecată,
Tu care le face astea, duh, ființă ciudată,
Ce vrei să joci o rolă în lumea trecătoare.
De ce treabă-mi ești bună, putere gînditoare,
Cînd nu poci la nimica să mă ajut cu tine,
Cînd nu te-ai deprins încă nici vistu să-l joci bine?

(Gr. Alexandrescu, *Satiră. Duhului meu*)

În prefăcuta indignare a poetului împotriva propriului său duh, descoperim o fină aluzie ironică la adresa superficialelor preocupări ale societății contemporane.

Scanned with OKEN Scanner

GRADAȚIE (lat. *gradatio*, scară; fig. gradație)

Figură de stil întîlnită în creația epică și dramatică îndeosebi și constînd din trecerea treptată, crescîndă sau descrescîndă, de la o idee la alta, urmărindu-se scoaterea în evidență a ideii sau nuanțarea exprimării.

Pentru gradația ascendentă și cea descendentă, teoreticienii literari folosesc adesea termenul de *climax* (de la gr. *klimax*, scară) și *anticlimax*.

Gradația este în fond succesiunea unei serii de epitete care fac să crească sau să descrească aspectele unei imagini, terminîndu-se cu o culminare.

Ex. Tot ce-n țările vecine e *smintit* și *stîrpitură*,
Tot ce-i însemnat cu pata putrejunii de natură,
Tot ce e *perfid* și *lacom*, tot *fanarul*, toți *iloții*,
Toți se scurseră aicea și formează patrioții,
Încît *fonfii* și *flecarii*, *găgăuții* și *gușații*,
Bîlbîiți cu gura strîmbă sînt stăpînii astei nații.

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

Toate epitetele subliniate sînt din ce în ce mai tari, culminînd în ultimul vers.

Aceasta este o *gradație ascendentă*.

Stările sufletești se pot prezenta și cu o intensitate din ce în ce mai slabă *(gradație descendentă)*.

Ex. Melancolic cornul sună
Mai departe, mai departe,
Mai încet, tot mai încet,
Sufletu-mi nemîngîiet
Îndulcind cu dor de moarte.

(M. Eminescu, *Peste vîrfuri*)

Scanned with OKEN Scanner

HIPERBATĂ (gr. *hyperbaton* din pref. *hyper* și *banein*, a merge)

a Figură stilistică, folosită în poezie, în care se ține seamă mai mult de ordinea ideilor decît de aceea a cuvintelor, ceea ce duce la o schimbare în ordinea obișnuită a cuvintelor. Uneori, hiperbata este determinată de cerințele versificației.

b Procedeu gramatical, constînd în inversarea ordinei cuvintelor sau a propozițiilor.

Ex. Mantaua lui albă, de vifor țesută,
Ascunde cojoace, o sută,
(Iuliu Săvescu, *Prima vera*)

HIPERBOLĂ (gr. *hyper*, dincolo și *ballein*, a arunca)

Figură de stil constînd în exagerarea trăsăturilor unei ființe, a unui lucru, fenomen sau întîmplare, pentru a impresiona pe cititor.

Frecventă atît în proză, cît și în poezie.

Ex. Sălbatecul vodă e-n zale și fier,
Și zalele-i zuruie crunte,
Gigantică poart-o cupolă pe frunte,
Și vorba-i e tunet, răsufletul ger,
Iar barda-i din stînga ajunge la cer,
Și vodă-i un munte.
(G. Coșbuc, *Pașa Hassan*)

În creația populară, mai ales în balade și basme, se întîlnește frecvent hiperbola sau tendința de a imprima caracter hiperbolic

Scanned with OKEN Scanner

unor procedee stilistice ca: *repetiția* și *enumerația*.

Ex. Buzdugan lua,
Și mi-l opintea,
Și mi-l învîrtea,
Și mi-l azvîrlea,
Și cînd l-azvîrlea,
Frunza șuiera,
Codrul răsuna...

(Baladă populară, *Miu Cobiul*)

Se întîlnesc adesea acumulări de hiperbole.

Ex. Pentru-a crucii biruință se mișcară *rîuri-rîuri*
Ori din codri răscolite, ori stîrnite din pustiuri;
Zguduind din pace-adîncă ale lumii începuturi,
Înnegrind tot orizontul cu-a lor zeci de mii de scuturi
Se mișcau îngrozitoare *ca păduri de lănci și săbii,*
Tremura înspăimîntată marea de-ale lor corăbii.

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

HIPOTIPOZĂ (gr. *hypo* și *tipoo*, îmi închipui)

Figură de stil folosită atît în proză, cît și în poezie, și constînd într-o îmbinare de epitete, spre a face mai vie zugrăvirea unei întîmplări sau a unui tablou.

Hipotipoza este o sinteză între gradație și epitete, pentru a înfățișa un tablou în mișcare, plin de viață, deși, prin natura lui, tabloul este static.

Scanned with OKEN Scanner

HIPOTIPOZĂ

Pentru aceste însușiri expresive, hipotipoza este folosită și în poezia modernă, nu numai în cea clasică.

Ex. Se zbate Strîmbă-lemne cumplit în pomul *zdravăn*
Cu brațe noduroase și cu *atletic* trunchi,
Înțelenit în vie, deși pîn-la genunchi
I s-a urcat cu-ncetul pămîntul gras și reavăn
Dar toamna, sub rodire *încununat cu spini*,
Și-n noapte *plin de pace*, de păsări și de stele,
Ca grindina sloboade castanele lui grele
Și-nseninat primește pe creștetu-i lumini.
(I. Pillat, *Castanul cel mare*)

IMPRECAȚIE

IMPRECAȚIE (lat. *imprecatio*, blestem)

Procedeu stilistic sub formă de blesteme, exprimînd ura adîncă a poetului.

În poezia noastră este cunoscută imprecația din *Mihnea și baba* a lui D. Bolintineanu, și mai recent, *Blestemele* lui T. Arghezi.

Ex. Oriunde vei merge să calci, o tirane,
Să calci p-un cadavru, în visu-ți să-l vezi,
Să strîngi tu în mînă tot mîini diafane
Și orice ți-o spune tu toate să crezi.
(D. Bolintineanu, *Mihnea și baba*)

Ex. În împărăție de beznă și lut să se facă
Grădina bogată și-ograda săracă.
Cetatea să cadă-n nămol,
Păzită de spini și de gol.
Usca-s-ar izvoarele toate și marea,
Și stinge-s-ar soarele ca lumînarea.
Topească-se jalea ca scrumul,
Funingini, cenușă, s-acopere drumul...
(T. Arghezi, *Blesteme*)

Scanned with OKEN Scanner

INTEROGAȚIE (lat. *interogatio*, întrebare)
Figură de stil constînd din una sau mai multe întrebări, de la care nu se așteaptă, de altfel, răspuns.

Folosită atît în poezie *(interogația poetică)*, cît și în retorică *(interogația retorică)*, interogația dă mai multă intensitate sentimentelor poetului, însuflețește discursul.

Prelungită și adresată unei ființe ce nu-i de față, ea capătă denumirea de *apostrofă*. Ex. *de interogație poetică:*

Cum nu vii tu, Țepeș Doamne, ca punînd mîna pe ei,
Să-i împarți în două cete: în smintiți și în mișei,
Și în două temniți large, cu de-a sila să-i aduni,
Să dai foc la pușcărie și la casa de nebuni.

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

Ex. *de interogație retorică:*

Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quamdiu etiam iste furor tuus nos eludet?...

(Cicero, *Catilinara I*)

(Pînă cînd, în sfîrșit, vei abuza, Catilina, de răbdarea noastră? cîtă vreme chiar nebunia aceasta a ta își va bate joc de noi?)

INVECTIVĂ (lat. *invectivae*, violențe)
Exprimare violentă, apostrofă necruțătoare.

Termen folosit și pentru acele opere, discursuri îndeosebi, poezii chiar, în al căror

Scanned with OKEN Scanner

conținut se critică o persoană, un regim etc.

În literatura noastră, asemenea poezii găsim în opera lui I. H. Rădulescu, M. Eminescu, A. Vlahuță, Duiliu Zamfirescu, T. Arghezi ș.a.

Ex. Destul cu minte de copii
Ați rîs într-o neștire
De patrioții morți de vii
Surghiun la mănăstire;

De sufletele de eroi
Ce, pline de avînturi,
Erau în ei și nu-s în voi
Bătuților de vînturi...

(Duiliu Zamfirescu, *Invectivă*)

INVERSIUNE

INVERSIUNE (fr. *inversion*, inversare)

Procedeu sintactic constînd în inversarea ordinei obișnuite a unor cuvinte în frază.

Inversiunea poate fi folosită și ca procedeu stilistic, forma cea mai frecventă fiind aceea a punerii adjectivului înaintea substantivului, a determinantului înaintea determinatului.

În poezie, inversiunea este folosită și ca mijloc de păstrare a structurii versurilor.

Ex. În vaduri ape repezi curg
Și vuiet dau în cale,
Iar plopi în *umedul* amurg
Doinesc *eterna* jale...

(G. Coșbuc, *Mama*)

Scanned with OKEN Scanner

Procedeul este folosit și pentru a sublinia importanța deosebită a unui cuvînt sau grup de cuvinte.

Ex. *În zadar*, ca s-o mai cate, tu trimiți în lume crainic,
Nimeni n-a afla locașul, unde ea s-ascunde tainic.

(M. Eminescu, *Călin*)

LITOTĂ (gr. *litotes*, micime)

Figură de stil care constă în exprimarea unei idei prin negarea contrariului.

Ex. *Nu-mi displace* pentru *îmi place;*
Nu-i greu pentru *e ușor* etc.

Litota mai servește adesea pentru a ascunde o modestie adevărată sau prefăcută. (Ex. *Nu sînt chiar așa de urît*, litota lăsînd să se înțeleagă că e frumos).

Litota apare uneori ca inversul hiperbolei, exagerînd micimea,

Ex. I s-a făcut inima *cît un purice*.

*

Arde-n candelă-o lumină *cît un sîmbure de mac*.

(M. Eminescu, *Călin*)

METAFORĂ (gr. *metaphora*, deplasare)

Figură de stil constînd în înlocuirea unui termen propriu prin altul impropriu, asemănător.

Scanned with OKEN Scanner

METAFORĂ

Orice metaforă implică o comparație nedezvoltată, ci numai sugerată, din care lipsește termenul comparat.

Termenul impropriu s-a substituit termenului propriu, de unde rezultă că într-o expresie metaforică există un înțeles vizibil și un înțeles invizibil, sugerat, care însă este mai evident decît cel vizibil.

Ex. Sus peste plai,
Tăcutul crai
Al nopții reci,
Umbrind poteci,
Se-nalță-n zori.

(Șt. O. Iosif, *Doina*)

*

S-a ivit pe culme Toamna,
Zîna melopeelor,
Spaima florilor și Doamna
Cucurbitaceelor.

(G. Topîrceanu, *Rapsodii de toamnă*)

Asupra metaforei s-au oprit teoreticienii încă din antichitatea greco-latină, ea stîrnind interes și în teoria literaturii contemporane, care studiază, din diverse puncte de vedere originea, categoriile și funcțiile metaforei. Un studiu edificator este cel al lui T. Vianu, *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*.

Metafora este socotită ca elementul de bază al exprimării poetice, dacă nu poezia însăși.

Metafora este mai interesantă, mai sugestivă, atunci cînd substituirea e nouă și originală. Exprimarea metaforică este succintă și provoacă un proces imaginativ, în care constă tocmai efectul artistic al metaforei.

Scanned with OKEN Scanner

Ex. Vin la geamul meu închis,
Ca din basme și din vis.
Toată noaptea cît veghez,
Pînă-n miez și după miez,
Valuri, ploi, ninsori de fluturi
Purtînd chivăre și scuturi.

(T. Arghezi, *Parada*)

sau:

În grădina-n care scriu,
Cerne aur argintiu
O tipsie ca de jar,
Spînzurată-ntr-un arțar.

(T. Arghezi, *Creion*)

Metaforic, Eminescu, în poemul *Epigonii* numește pe Cichindeal: *gură de aur*, pe Sihleanu *liră de argint*, pe Donici *cuib de înțelepciune*, iar pe Anton Pann *finul Pepelei*.

METONIMIE (gr. *metonymia*, schimbare)

Figură de stil în care înlocuirea unui termen prin altul se face pe baza altor raporturi decît asemănarea, ceea ce o deosebește de metaforă, deși este înrudită cu aceasta.

Termenii unei metonimii exprimă cauza prin efect, efectul prin cauză, conținutul prin obiectul care-l conține, abstractul prin concret, autorul în locul operei, obiectul posedat în locul posesorului, numele locului ca nume al produsului.

Cauza pentru efect:

Ex. Și cosița ta bălaie o aduni la ochi plîngînd,
Inimă făr' de nădejde, suflete bătut de gînd

(M. Eminescu, *Călin*)

Scanned with OKEN Scanner

Efectul prin cauză:

Ex. Îi foșnea uscat pe frunze poala lungă-a albei rochii,
Fața-i roșie ca mărul, de noroc i-s umezi ochii...
(Idem)

Autorul în locul operei:

Ex. Un gînd m-așteaptă-n *Eminescu*
O șotie se zbate-n *Donici*.
(Horia Furtună, *Poetul*)

Numele locului ca nume al produsului:

Ex. Nerăbdător bunicul pîndise de la scară
Berlina legănată prin lanuri de secară...
(I. Pillat, *Aci sosi pe vremuri*)

*

A tăcut sub neaua vremii ale patimilor goarne,
S-așteptăm să se prefacă mustul fără preț în vin,
Și *cotnarul* amintirii în pahare să se toarne...
(Idem, *Crama*)

Cuvîntul sau expresia din metonimie are repercusiuni asupra sentimentului, deși termenul este o noțiune abstractă.

NATURALEȚE

NATURALEȚE (lat. *naturalis*)

Calitate particulară a stilului constînd în fireasca exprimare a ideilor.

Opusul naturaleții stilului este afectarea rezultînd din folosirea unor cuvinte căutate, prețioase, ca acest exemplu din limbajul *Prețioaselor* lui Molière:

Contentez l'envie que ce fauteuil a de vous embrasser, în loc de *asseyez vous*.

Scanned with OKEN Scanner

Stilului voit afectat și obscur, tinzînd spre o rafinată și complicată eleganță i s-a dat denumirea de stil gongoric, după numele scriitorului spaniol Góngora y Argote (1561—1627), unii istorici literari socotind însă pe contemporanul său, Alonso de Ledesona, ca adevăratul creator al gongorismului. Bombasticismul, denumit de greci teratologie (gr. teras, minune și logos, cuvînt), constituie acel stil exagerat, umflat, despre care Titu Maiorescu, în *Critice*, spune:

„Stilul este exagerat, cînd înțelesul sau intensitatea cuvintelor izolate covîrșește intensitatea gîndirii ce vor să exprime în împreunarea lor".

NEOLOGISM

NEOLOGISM (gr. *neos*, nou și *logos*, cuvînt)

Cuvînt nou împrumutat din altă limbă (ex. *tramvai, autobus, poligraf, fotbal* etc.) sau creat recent *(vizionare, modalitate* etc.).

Existente în număr foarte mare în lexicul limbii noastre și al altor limbi, ele au darul de a îmbogăți limba, modernizînd-o.

ONOMATOPEE

ONOMATOPEE (gr. *onoma, onomatos*, nume și *poiein*, a face)

Cuvînt care, prin elementele lui sonore, imită anumite sunete din natură, adică e alcătuit pe baza unei armonii imitative.

Ex. *fîșîit, foșnet, susur, pitpalac! svîrr! bîldîbîc!* etc.

Din folosirea onomatopeii rezultă exprimare onomatopeică sau vers onomatopeic.

Scanned with OKEN Scanner

ONOMATOPEE

Ex. *Şi-adînc din bubuitul frînt*
Al bulgărilor de pămînt,
Vorbea un glas, un cîntec sfînt.
(G. Coşbuc, *Moartea lui Fulger*)

*

Apoi un corn apucă şi buciumă în vînt
Deodată se aude un tropot pe pămînt
Un tropot de copite, potop ropotitor.
(V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*)

ORALITATE

ORALITATE (lat. *oral*, din *os-oris*, gură)
Calitate particulară a stilului unor scriitori, stil care, prin spontaneitatea şi vioiciunea exprimării, pare a fi vorbit.

Ex. stilul folosit de I. Creangă în *Amintirile* şi *Poveştile* sale.

Oralitatea artei lui Creangă este susţinută mai întîi de formele graiului viu (ex. *Ş-apoi, dă, Doamne, bine; şi vorba ceea; de voie, de nevoie; ei, ei, ce-i de făcut? scurt şi cuprinzător* etc.).

De asemenea, oralitatea lui Creangă se desprinde şi din numeroasele onomatopei *(hîrşti!; hai, hai! hai, hai!; zvîrr! huştiuluc! durai-vurai; teleap-teleap)*, cum şi din zicerile tipice, unele dintre ele chiar rimate. *(Cînd sînt zile şi noroc, treci prin apă şi prin foc; omul are un dar şi un amar* etc.).

OXIMORON

OXIMORON (gr. *oxys*, muşcătură şi *moros*, nebun)
Figură de stil constînd din alăturarea a doi termeni contradictorii, alăturare din

Scanned with OKEN Scanner

care rezultă o necruțătoare ironie sau un usturător adevăr.

În poezie, oximoronul este folosit pentru exprimarea unor imagini puternice.

Ex. Iar în lumea asta mare, noi copii ai lumii mici,
Facem pe pămîntul nostru mușunoaie de furnici...
(M. Eminescu, *Scrisoarea I*)

*

Ce-un secol ne zice, ceilalți o dezic...
Decît un vis sarbăd, mai bine nimic.
(M. Eminescu, *Mortua est*)

PARANOMAZĂ (gr. pref. *para* și gr. *onoma*, cuvînt)

Figură de stil care constă în reluarea cuvîntului de bază, dezvoltîndu-l cu scopul de a crea o imagine, dar mai ales pentru efectul sonor al expresiei.

Se întîlnește des în poezia populară.

Ex. Mioriță laie
Laie — bucălaie
(Miorița)

*

Umblă turcii *d'aiurea*
D'aiurea prin plaiurea.
(Badiul)

*

Paparudă *'rudă*;
(Cîntecul paparudelor)

*

Iovan-Iorgovan
(Iovan-Iorgovan)

*

Iene — Scaloiene
(Caloianul)

Scanned with OKEN Scanner

PARANOMAZĂ

Uneori, paranomaza se bazează pe *tautologie*, adică exprimarea unei idei prin mai multe cuvinte *(zîmbet, că-mi zîmbea; porunci — poruncea; nunta și-o nuntea)* sau prin supin:

C-avem *sfat*
De sfătuit,
Ș-avem *vorbe*
De vorbit.

(Din folclor)

PERIFRAZĂ

PERIFRAZĂ (gr. *peri*, în jurul și *phrasis*, cuvînt)

Exprimarea unei idei simple prin mai multe cuvinte.

Ex. *autor de romane* în loc de *romancier*.

În poezie, perifraza are adesea valoare metaforică.

Prin perifrază se ajunge fie la ornamentarea stilului, fie la evitarea formelor prea comune, tocite, ale exprimării.

Un exemplu de perifrază îl avem în versurile lui M. Eminescu, din poemul *Venere și Madonă*, în care poetul idealizează lumea antică.

Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este,
Lume ce gîndea în basme și vorbea în poezii...

Tot printr-o perifrază descrie V. Alecsandri moartea lui Briar, eroul din poemul *Ghioaga lui Briar*.

Din noaptea cea fatală, Briar pe-a lui cîmpie
N-a apărut. De dînsul nimic nu se mai știe...

Scanned with OKEN Scanner

PERSONIFICARE (a personifica)

Procedeu literar prin care se atribuie ființelor necuvîntătoare, lucrurilor, elementelor naturii și chiar unor idei abstracte însușiri și manifestări ale omului.

În tratatele vechi de poetică, personificarea este denumită *prozopopee*. Considerată una dintre cele mai importante figuri de stil, ca și metafora, este folosită în basme, fabule, balade și în poezia lirică.

Ex. Lună, tu, stăpîn-a mării, pe a lumii boltă luneci,
Și gîndirilor dînd viață, suferințele întuneci,
Mii pustiuri scînteiază sub lumina ta fecioară,
Și cîți codri-ascund în umbră strălucire de izvoară.
Peste cîte mii de valuri stăpînirea ta străbate,
Cînd plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate!

(M. Eminescu, *Scrisoarea I*)

*

sau: Gorunule din margine de codru,
De ce mă-nvinge,
Cu aripi moi atîta pace,
Cînd zac în umbra ta
Și mă dezmierzi cu frunza-ți jucăușă?

(L. Blaga, *Gorunul*)

*

sau: Plugule, cin'te-a născocit,
Ca să frămînți a șesurilor coajă
Și să-nlesnești îndătinata vrajă
De-a scoate-n urmă-ți bobul însutit?

(T. Arghezi, *Plugule*)

Scanned with OKEN Scanner

*

sau: Noapte, noapte, iar mă laşi
Singur, pe cărări pustii,
Părăsit aceleiaşi
Palide melancolii.

(Şt. O. Iosif, *Cîntec*)

*

sau: Mărită fie dimineaţa
Ce-a săvîrşit a noastră nuntă,
Bătrîne Olt! cu buza arsă
Îţi sărutăm unda căruntă.

(O. Goga, *Oltul*)

PLEONASM

PLEONASM (gr. *pleonasmos*, din *pleon*, mai mult)

Exprimare greşită rezultînd din alăturarea a două cuvinte cu acelaşi înţeles.

Ex. *avansaţi înainte, babă bătrînă, coboară în jos.*

Expresii ca *mai superior* sînt şi ele pleonasme.

Pleonasmele pot fi uneori folositoare, atunci cînd ajută la claritatea exprimării, cînd se tinde la o nuanţare a ideii.

Ex. Un poloboc cu vin
Mergea în car pe drum încet şi foarte lin...

(Al. Donici, *Două poloboace*)

POLISINDETON

POLISINDETON (gr. *polysyntheton*, legătură multiplă)

Construcţie realizată prin conjuncţia şi, folosită pentru a releva ideea de mulţime

Scanned with OKEN Scanner

sau de intensitate, subliniind fiecare membru al unei enumerații sau fiecare propoziție într-o frază.

Ex. În anii nouă sute șapte,
Ca din senin, în martie, într-o noapte,
S-a ridicat spre cer, din Hodivoaia,
Și din Flămînzi, *și* Stănilești, văpaia.

(T. Arghezi, *1907, Cuvînt înainte*)

*

Aduni încet otrava, pînă se umple oala
Și-atunci începi cu tine zvîcnirea și răscoala
Și dai *și* rupi *și* sfarămi orbește, apuci *și* muști,
Nu te mai temi de oameni! de temniță și puști.

(T. Arghezi, *1907, O răzbunare*)

PRECIZIUNE

PRECIZIUNE (fr. *précision*)

Calitate generală a stilului derivînd din alegerea celor mai potriviți termeni în exprimarea ideilor.

Preciziunea nu exclude nici bogăția vocabularului, nici ornamentarea stilului.

Opus preciziunii este stilul difuz sau prolix, pe care Voltaire îl caracteriza ca fiind un adevărat *„diluviu de cuvinte peste un pustiu de idei"*.

PROPRIETATE

PROPRIETATE (fr. *propriété*)

Calitate generală a stilului constînd în folosirea cuvintelor în înțelesul lor propriu.

Scanned with OKEN Scanner

PROPRIETATE

Folosirea, de exemplu, a unor expresii ca *a luat ceaiul, a luat o baie*, în loc de *a băut ceaiul, a făcut o baie* sînt greșite, improprii limbii noastre, dăunînd purității stilului, puritate pe care Boileau, în a sa *Artă poetică*, punea atîta preț.

Surtout qu'en vos écrits la langue révérée
Dans vos plus grands exces vous soit toujours sacrée,
En vain vous me frappez d'un son mélodieux
Si le terme est impropre ou le tour vicieux.
Mon esprit n'admet point un pompeux barbarisme
Ni d'un vers ampoulé l'orgueilleux solécisme.
Sans la langue, en un mot, l'auteur le plus divin
Est toujours, quoi qu'il fasse, un méchant écrivain.

Chiar cînd în mari excese ar fi ca să cădeți
Voi limba totdeauna de sfîntă s-o aveți.
Zadarnic este fraza plăcută-armonioasă,
Cuvîntul de-i nepropriu, făptura vicioasă;
Urechea mea n-admite pomposul barbarism,
Arunc îndată versul ce are-un solecism.
Într-un cuvînt, poetul, sublim chiar de ar fi,
E rău poet desigur, cînd limba n-o va ști.
(tr. de A. Naum)

Proprietatea este calitatea caracteristică stilului marilor noștri scriitori clasici.

PROZOPOPEE

PROZOPOPEE (din gr. *prosopon*, persoană și *poiein*, a face)

Termen echivalent cu personificarea. O trăsătură specifică însă prozopopeii este adresarea poetului către obiectul personificat, către ființa imaginară, prezentă sau

Scanned with OKEN Scanner

care nu-i de față, și chiar către abstracțiuni personificate *(iubirea, adevărul, pacea)*.

O, ziduri întristate, o, monument slăvit...

(V. Cîrlova, *Ruinurile Târgoviștei*)

*

Oltule, care-ai fost martor vitejiilor străbune...

(Gr. Alexandrescu, *Umbra lui Mircea-La Cozia*)

*

Te recunosc, iubire! Din mîndru-ți răsărit
De mult, prin veacuri stinse, la fel m-ai cucerit.

(D. Nanu, *Atolii*)

PROVINCIALISM (lat. *provincialis*, de provincie)

Cuvinte, forme sintactice, fel de a vorbi caracteristic unei provincii (ex. moldovenismele ca *oghial* — plapumă; *dughiană* — prăvălie; *moare de curechi* — zeamă de varză; *glod* — noroi; ardelenisme ca *bolînd* — bolnav; *ortac* — tovarăș; *ruje* — măceș etc.).

Provincialismele nu trebuie confundate cu regionalismele, a căror arie geografică este mai limitată.

Folosirea provincialismelor în stilul unui scriitor are ca scop redarea culorii locale, a vorbirii firești a personajelor.

Ex. Aici glodul, colbăria
Pe pămînt și-n cer domnesc;
Și fănare — Eforia
Tot în lună năzuesc!
Prin urmare-n veci Eșenii

Scanned with OKEN Scanner

PROVINCIALISM

Pînă-n gît sînt înglodaţi
Şi ca bufne, ca vedenii,
De lumină depărtaţi.

(V. Alecsandri, *Chiriţa în Iaşi*)

*

Trîmbiţ, dobe, larmă, chihot
Fluier, strîgăt, rîs şi ropot.
Şie să fie? Şie să fie?
Iaca-n tîrg minăjărie,
O comegie d-a cu fiară,
Şi-mprejur lumie şi ţară,
.....

(Din *Poezii bănăţeneşti* de Victor Vlad Delamarina)

PURITATE

PURITATE (fr. *pureté*)

Calitate generală a stilului, caracteristică prin folosirea cuvintelor consacrate prin uz, evitarea abuzului de barbarisme, provincialisme, arhaisme, neologisme şi alegerea termenilor care să exprime cît mai exact ideile.

Puritatea nu trebuie confundată cu *purismul*, acea tendinţă manifestată în cultura noastră de a purifica limba de unele cuvinte de altă origine (slavă, turcă etc.) decît cea latină (ex. Şcoala ardeleană, Aron Pumnul), tendinţă ce a dus la o deformare a acesteia, ca în exemplul de mai jos luat din scrierile lui Aron Pumnul:

„Introducăciune pregătiţi-vă în filosofie sau sciemînt. Prodata introducăciunii este cunoscăciunea insemninţei sciemîntului ca mama născătivă a celorlalte sciinţe."

Unii esteticieni văd de asemeni în folosirea excesivă a neologismelor un defect dăunător purităţii stilului.

Scanned with OKEN Scanner

REPETIȚIE (lat. *repetitio*, repetare)

Figură de stil constînd în folosirea de mai multe ori a aceluiași cuvînt sau a mai multor cuvinte, spre a întări o idee sau o impresie.

Insistența cu care poetul ne pune sub ochi, prin repetiție, același obiect, fenomen ori stare sufletească, produce asupra noastră o impresie mai puternică, mai greu de uitat.

Se folosește mai ales în poezie, unde susține ritmul și cadența versurilor, dar și în proză, pentru revenirea și întărirea unei imagini.

Uneori efectul repetiției este atît de stăruitor, încît devine obsesiv.

Repetiția, figură de stil, nu trebuie confundată cu *anafora*, *acumularea*, *refrenul*, procedee stilistice care au la bază reluarea fie a cuvintelor, fie a ideilor (v. *anafora*, *refren*).

Ex. *Jelui-m-aș* și n-am cui!
Jelui-m-aș vîntului,
Vîntului, crivățului?
Bate vîntul, arde cîmpul,
Îmi lasă jalea și gîndul.
Jelui-m-aș cîmpului
Cîmpului și drumului,
Dar mi-e cîmpul pustiit,
Tot de jalea mea pîrlit.

(Poezie populară)

*

sau: Amurg de toamnă *violet*...
Doi plopi, în fund, apar în siluete
Apostoli în odăjdii *violete* —
Orașul tot e *violet*.

Scanned with OKEN Scanner

REPETIȚIE

Amurg de toamnă *violet*...
Din turn, pe cîmp, văd voievozi cu plete;
Străbunii trec în pîlcuri *violete*,
Orașul tot e *violet*.

(G. Bacovia, *Amurg violet*)

SINALEPSĂ

SINALEPSĂ (sinalefă) (gr. *sunoleipho*, eu amestec)

Proces fonetic constînd în reducerea la o singură vocală a unui diftong (*ex. d-atunci*; *d-abia* etc.).

D-aia zic eu, prin urmare,
Vorbă mare;
Că de-acuma, să mă tai,
Nu-mi mai trebuie altă cură
În natură,
Să mă duceți cu alai...

(G. Topîrceanu, *Parodii originale*, *Vara la țară* de Al. Depărățeanu)

SINCOPĂ

SINCOPĂ (gr. *synkope*, suspensie)

a Fenomen fonetic constînd în dispariția unei vocale sau a unei silabe întregi, de obicei neaccentuate, între două consoane ale unui cuvînt (mold. *țărnă*).

b În metrică, suprimarea unei silabe dintr-un vers, procedeu frecvent în poezia populară.

Ex. Foaie verde de trei flori,
Ciobănaș de la miori,
Un' ți-a fost moartea să mori?
— Sus, în vîrful muntelui,
În bătaia vîntului,
La cetina bradului.
.....

(Poezie populară)

Scanned with OKEN Scanner

SINECDOCĂ (gr. *sinekdoké*, cuprinderea a mai multor lucruri deodată)

Figură de stil cunoscută și sub denumirea de *comprehensiune* și constînd în folosirea întregului pentru parte, a părții pentru întreg, a particularului pentru general și invers, pluralul în locul singularului și viceversa, materia în locul obiectului confecționat din ea și invers, genul în locul speciei.

Des întîlnită în vorbirea obișnuită: *toată lumea* pentru a se referi la multe persoane; *setea de aur* pentru lăcomia de bani; *setea de putere* pentru tendința de a domni, de a stăpîni; *am cumpărat un bronz*, pentru o statuetă de bronz etc.

Ex. Bolliac cînta *iobagul* și-a lui lanțuri de aramă...
(M. Eminescu, *Epigonii*)

sau: Trece *lebăda* pe ape,
Între trestii să se culce.
(M. Eminescu, *Somnoroase păsărele*)

*

sau: Și luni trecut-au după luni,
Și-a fost de veste lumea plină
Că steagul *turcului* se-nchină;
Și mîndrii codrului păuni,
Românii,-au isprăvit războiul,
Că s-au bătut nebuni.
(G. Coșbuc, *Trei, Doamne și toți trei*)

SILEPSĂ (gr. *sylepsis*, figură retorică)

Construcția sintactică în care acordul dintre cuvinte nu se bazează pe cerințele gramaticale, ci pe ideea ce ele o exprimă (ex. *O ceată de copii ne-au ieșit înainte*).

Scanned with OKEN Scanner

SIMBOLUL (lat. *symbolum*, gr. *symbolon*, semn de recunoaștere)

Imagine sau semn concret prin care sînt sugerate însușirile caracteristice ale unor fenomene sau noțiuni abstracte.

Astfel, lupta revoluționară a clasei muncitoare este simbolizată prin emblema secera și ciocanul; pacea, printr-un porumbel alb; speranța, printr-o ancoră etc.

În fabule, proverbe și zicale, viclenia este simbolizată prin vulpe; frica, prin iepure; tirania, prin leu etc.

Simbolul artistic are o largă valoare expresivă și dă o mare adîncime poetică.

Termenul simbol conține atît sensul său propriu, cît și sensul atribuit.

Un exemplu tipic de simbol ni-l oferă poema *Luceafărul* de M. Eminescu.

Hiperion nu e, cum se spune în poem, luceafărul din cer. El este simbolul geniului creator, care, cu toate că ar vrea să-și piardă nemurirea pentru fericirea semenilor lui pămînteni, este totuși menit să rămînă departe de plăcerile lumii și să trăiască, pe deasupra omenirii, *nemuritor și rece*.

Trăind în cercul vostru strimt,
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor și rece.

(M. Eminescu, *Luceafărul*)

Simboluri izolate se găsesc în multe poezii.

Ex. Și sufletul înviforat îmi spune
Că fătul ăst'al patimii amare
Și-al dorului ce moare-n așteptare
E solul sfînt... înfricoșatul crainic,
Izbăvitor durerilor străbune.

(O. Goga, *Clăcașii*)

Scanned with OKEN Scanner

SINEREZĂ (gr. *synairesis*, a contracta)

Proces fonetic constînd în fuziunea într-un diftong ascendent a două vocale învecinate, prima vocală devenind o semivocală.

Sinereza este foarte frecventă în poezie, determinată fiind de necesități ritmice sau cantitative:

Ex. — *De-a*cuma nu *te-oi* mai vedea
Rămîi, rămîi cu bine!
.....
Căci dacă astăzi mai ascult
Nimicurile-aceste,
Îmi pare-o veche, de demult
Poveste.

(M. Eminescu, *Adio*)

SOLECISM (gr. *soloikismos*, de la Soloi, colonie greacă în Sicilia, cunoscută prin vorbirea incorectă a limbii grecești)

Termen folosit pentru denumirea unei greșeli de natură sintactică (ex. lipsa acordului între subiect și predicat).

Asemenea solecisme întîlnim uneori în poezia cultă și mai frecvent în poezia populară.

Ex. Ei așa că mi-și făcea,
Caii că mi-și prindea
Și frumos îi spinteca
Și puțintel se-ncălzea...

(*Marcu Viteazul* și *Crivățul*)

Scanned with OKEN Scanner

STIL (lat. *stylus*, condei)

a Felul deosebit de a se exprima al unei persoane.

b Totalitatea procedeelor proprii de expunere, prin mijloacele limbii literare.

c Mijloacele lingvistice de exprimare proprii unui scriitor, unei opere, unui gen literar, unei epoci, unui curent literar etc. ceea ce constituie *stilul literaturii artistice*.

În afară de stilul literaturii artistice, limba română are, după domeniile la care se aplică și alte stiluri: *stilul științific*, *stilul publicistic*, *oficial — publicistic*, adică felul deosebit, specific de exprimare în lucrările științifice, în publicistică (presă) și în documentele oficiale.

Oricare dintre aceste stiluri trebuie să îndeplinească anumite condiții: să fie *clar*, *precis*, *propriu*, *corect* etc. ceea ce constituie *calitățile generale* ale stilului; să aibă *naturalețe*, *demnitate*, *armonie*, *finețe*, ceea ce formează *calitățile speciale* ale stilului.

Stilul literaturii artistice, adică totalitatea mijloacelor de exprimare figurată, este reprezentat prin *figurile de stil* sau *tropi*, care măresc expresivitatea limbii.

Stilul este în funcție de capacitatea omului de a-și comunica ideile în forma cea mai originală, este un meșteșug prin care se ajunge la o cît mai mare expresivitate, adică relief în comunicare, nuanțe noi în cuvinte, însuflețirea construcțiilor gramaticale etc.

Fenomenele de stil sînt *procese de invenție*, care se abat de la construcțiile repetate normale și uzuale în limbă.

Se poate spune că faptele de stil sînt „abateri" expresive, construcții sugestive, cuvinte și structuri gramaticale mai puțin

Scanned with OKEN Scanner

obișnuite în uzul curent, toate însă specifice tendințelor inovatoare ale limbii (Gh. Bulgăr, *Probleme și analize stilistice;* T. Vianu, *Studii de stilistică).*

Termenul de stil se folosește în întregul domeniu al artei *(stil muzical, stil arhitectural* etc.).

TAUTOLOGIE

TAUTOLOGIE (gr. *tauto,* același și *logos,* cuvînt)

Repetarea inutilă, cu alți termeni, a aceleiași idei.

Este o greșeală de stil, întîlnită în exprimarea orală, necontrolată.

Ex. *se reîntoarce înapoi, coboară în jos.*

Termenul de tautologie este sinonim cu *pleonasm.*

În poezia populară însă, pe baza tautologiei se realizează procedeul stilistic numit *paranomază* (v. *paranomază).*

TOPOGRAFIE

TOPOGRAFIE (gr. *topos,* loc și *graphein,* a descrie)

Procedeu stilistic pentru înfățișarea locului, îmbinat adesea cu *cronografia.*

Ex. Sat din margine de codru,
Revărsat sfios în vale.
Tot mai jalnic cade-amurgul
Peste strașinile tale.

(O. Goga, *Așteptare*)

Scanned with OKEN Scanner

TOPOGRAFIE

Colo-n vale, unde drumul
Taie luminișuri rare,
Printre plopi se vede fumul
Hanului din Vadul Mare...

(G. Topîrceanu, *Balada popii din Rudeni*

TROP

TROP (gr. *tropos*, întorsătură)

Figură de stil constînd în folosirea cuvintelor cu alt înțeles decît acela pe care îl au în mod obișnuit.

Tropi sînt: *metafora*, *metonimia*, *alegoria*, *sinecdoca*, *hiperbola*, *catahreza*, *litota*, *antonomaza*.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

VERSIFICAŢIE

VERSIFICAŢIE (lat. *versificatio)*

Arta de a scrie versuri, care se realizează cu ajutorul unei tehnici speciale, ţinîndu-se seama de anumite cerinţe — *ritm, măsura versurilor* şi *rimă* — elementele formale ale poeziei.

Versificaţia a fost cultivată din cele mai vechi timpuri, atît în creaţia orală, cît şi în cea scrisă.

Versificaţia, cu tehnica ei specială, nu este totuşi strict obligatorie pentru creaţia poetică, întrucît există opere poetice în proză.

Deşi solicită o străduinţă în plus faţă de proză, versificaţia este practicată de poeţi, pentru că aduce un spor de încîntare melodică, muzicală.

De altfel, versul a fost cultivat concomitent cu cîntecul *(cîntec de muncă*, de *vînătoare)*.

Despărţindu-se de cîntec, ulterior, versul s-a dezvoltat pentru calităţile lui melodice.

ACATALECTIC

ACATALECTIC (gr. *a*, fără și *katalektikos*, sfîrșit)

Vers cu toate unitățile metrice complete, nelipsindu-i nici o silabă, folosit în versificația antică, greacă și latină.

ACCENT

ACCENT (lat. *accentus*, din *ad* și *cantus*, cîntec)

Accentul constă în pronunțarea mai apăsată a unei silabe sau a unui cuvînt dintr-un grup sintactic.

Ex. ță-ră, bu-cu-rĭ-a

•

Pe drumul de costișe ce duce la Vaslui
Venea un om *cu jale* zicînd în gîndul lui...

(V. Alecsandri, *Sergentul*)

Silaba accentuată susține unitatea cuvîntului.

Accentul poate fi: *dinamic*, *tonic*, *afectiv*.

Accentul este o problemă de intensitate, iar intensitatea este determinată de amplitudinea vibrațiilor sonore. Silaba accentuată se pronunță cu o intensitate mai mare și cu o mai mare amplitudine a vibrațiilor sonore.

În limba română și în mai multe limbi moderne, cuvintele polisilabice au un accent dinamic principal pe una din silabe.

Scanned with OKEN Scanner

Accentul tonic constă în alungirea unei vocale dintr-o unitate metrică, cel ritmic (metric) în coincidența accentului de intensitate cu cel tonic,

Ex. doină, doină, cîntec dulce
(Poezie populară)

iar accentul afectiv, în scoaterea în relief a unui cuvînt sau a unor cuvinte dintr-o propoziție.

Ex. La pașa vine un arab
Cu ochii *stinși*, cu graiul *slab*...
(G. Coșbuc, *El Zorab*)

ACROSTIH (gr. *akros*, dinafară, extremitate și *strikhos*, vers)

Poezie în care inițialele versurilor citite vertical alcătuiesc fie numele iubitei căreia îi era închinată, fie numele poetului, fie o îmbinare de cuvinte cu un anumit sens, aleasă ca motiv al poeziei respective. Acrostihul a fost cultivat în literatura noastră de către primii noștri poeți: Văcărești și C. Conachi.

Acrostihul din poeziile lui Conachi *Nume* ascunde numele iubitelor lui (Casandra, Zulnia, Mărioara), nume rezultînd din literele inițiale ale versurilor. B. P. Hasdeu, în *La noi e putred mărul*, folosește de asemeni acrostihul, indicînd *La Convorbiri literare*, revista cercului literar *Junimea*,

Scanned with OKEN Scanner

căreia autorul i-a jucat o farsă, poezia fiind publicată chiar în această revistă de care şi-a bătut astfel joc.

Ex. LA N O I...

„*L*a noi e putred mărul", a zis de mult poetul,
A zis cu desperare şi a murit nebun,
*C*ăci îl zdrobi durerea, cînd s-a convins cu-ncetul
*O*ftînd după scăpare, că nu mai este bun,
*N*ici sîmburele însuşi, speranţa viitoare,
*F*ecioara sfiincioasă ascunsă de priviri.
O, da! un vierme sarbăd ce otrăveşte boare
*R*ozînd fără-ncetare, nu lasă nicăiri
*B*ucata nemînjită, şi în zadar să crează
*I*luzia din urmă ar vrea, că tot mai poţi
*R*edobîndi scînteia din dispărută rază!
I-am cîntărit piticii! I-am măsurat pe toţi.
*L*ucesc prin neştiinţă, prin penele streine,
*I*nsecte cu o umbră mai mare decît ei,
*T*e-nşeală-n perspectivă, dar cînd te uiţi mai bine,
E trist şi-ţi vine milă de falnicii pigmei!
*R*ivali cu cine ştie ce geniuri sublime,
*A*runcă vorbe-n aer ce curg ca un şiroi,
*R*epetă, dar de unde, din ei nu spune nime...
E putred, putred mărul, din sîmbure la noi!

P.A. Calescu (B.P. Hasdeu, *Convorbiri literare*, 1876, 11)

ADONIC

ADONIC (de la *Adonis)*

Vers adonic alcătuit dintr-un dactil, un troheu sau spondeu (— ∪ ∪ / — ∪), denumirea de adonic unii cercetători derivînd-o din *adonica*, serbările date în cinstea lui Adonis.

Scanned with OKEN Scanner

Folosit în opezia noastră, de M. Eminescu, în *Odă* în *(metru antic)*.

Piară-mi ochii turburători din cale,
Vino iar în sîn, nepăsare tristă;
Ca să pot muri liniștit, pe mine
Mie redă-mă!

ALCAIC (Vers folosit în lirica greacă de poetul Alkaios, sec. VII î.e.n.)

Măsura versului alcaic este 11 silabe, de aci și denumirea de vers *endecasilabic* — alcătuit fiind din o anacruză, un troheu, un spondeu, un dactil, un alt troheu și o silabă scurtă sau lungă. (⏑/—⏑/— —/—⏑⏑/—⏑/⏑)

De la greci l-au împrumutat și poeții romani, aducîndu-i unele modificări (alcătuirea lui din șase picioare cu o cezură la mijloc).

Strofa formată din două versuri alcaice de unsprezece silabe, un vers de nouă silabe (patru spondei sau trohei precedați de o anacruză) și un vers de zece silabe (doi dactili, doi trohei) se numește *strofă alcaică*.

Ex. Vides ut alta stet nive candidus
Soracte nec iam sustineant onus,
Silvae laborantes geluque
Flumina constiterint acuto.

Vezi cum stă Soractele cel alb de zăpada cea înaltă,
Doborîte de ger, pădurile abia-și susțin acum povara,
Iar apele s-au oprit de gerul cel pătrunzător.

(Horațiu, *Ode* I. 9)

Scanned with OKEN Scanner

ALEXANDRIN (fr. *alexandrin*)

Vers alcătuit din 12 silabe, cînd rima este masculină și din 13 silabe, cînd aceasta este feminină.

Denumirea de alexandrin derivă de la numele orașului Alexandria (Egipt), unde în secolul al III-lea și al II-lea (î.e.n.) a înflorit poezia alexandrină, ilustrată de Callimah (sec. IV î.e.n.), Theocrit (315—250, î.e.n.), Apolonius din Rodos (sec. II. î.e.n.).

După unii autori, creatorul versului alexandrin ar fi poetul parizian Alexandre Paris (sec. XIII).

Folosit mai tîrziu de poeții francezi îndeosebi, el atinge perfecția în opera clasicilor J. Racine (1630—1699), P. Corneille (1606—1686).

Versul alexandrin dă impresia de măreție, de solemnitate.

În poezia noastră l-au folosit și desăvîrșit scriitori ca V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu, M. Eminescu, D. Anghel, sub forma versului iambic de 13 silabe, cînd ultima silabă e accentuată sau de 14 silabe, cînd ultima silabă este neaccentuată.

Ex. de versuri alexandrine de 13 și 14 silabe:

14. Bă-trî-nul Dan tră-ie-ște || ca șoi-mul sin-gu-ra-tec...

(V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*)

14. Pa-ri-sul ar-de-n va-luri, || fur-tu-na-n el se scal-dă...

(M. Eminescu, *Împărat și proletar*)

13. De-cît zi-di-re -nal-tă, || de-cît pa-lat fru-mos,
Cu stră-lu-ci-re -nal-tă și fă-ră de fo-los...

(V. Cîrlova, *Ruinurile Tîrgoviștei*)

Scanned with OKEN Scanner

ALTERNANȚĂ (lat. *alternus*, unul după altul)

Schimbare care se petrece alternativ, rînd pe rînd, cu anumite accepții în fizică sau în lingvistică (alternanța fonetică, alternanța consonantică).

În versificație întîlnim frecvent alternanța rimelor masculine și feminine și mai rar alternanța strofelor (strofe cu versuri lungi, scurte, mixte).

Ex. A fost odată ca-n povești, (r.m.)
A fost ca niciodată, (r.f.)
Din rude mari, împărătești, (r.m.)
O prea frumoasă fată. (r.f.)

(M. Eminescu, *Luceafărul*)

Greierul din bătătură
Scîrțîise toată vara,
Ba în fîn, ba-n cositură,
De din zori și pînă seara.

Ce-adunase
El mîncase,
Și ce i se mai dăduse
El băuse.

(Radu Bucov-M. Dragomirescu, *Greierul și furnica*)

Alternanța în construcția strofelor contribuie în mare măsură la reliefarea sensului poeziei.

AMFIBRAH (gr. *amphi*, din două părți și *brachys*, scurt)

Unitate metrică în poezia antică, folosită și în poezia modernă și alcătuită din

Scanned with OKEN Scanner

AMFIBRAH

trei silabe; o silabă lungă între două silabe scurte, în poezia antică (∪ — ∪) și o silabă accentuată între două silabe neaccentuate în poezia modernă (— / —).

Printre primii poeți care l-au folosit în literatura noastră sînt D. Bolintineanu în *O fată tînără pe patul morții*, Gr. Alexandrescu în *Cîinele soldatului*, Duiliu Zamfirescu în *Versuri*.

G. Coșbuc a folosit de asemeni mult ritmul amfibrahic în poezii ca *Pierde-vară*, *Zîna pădurii*, *Pașa Hassan* etc.

Ex. Săl-ba-te-cul vo-dă e-n za-le și-n fier...
(G. Coșbuc, *Pașa Hassan*)

ANACRUZĂ

ANACRUZĂ (gr. *ana*, fără și *krousis*, lovire, apăsare)

În metrica antică, o silabă inițială slabă, care precede primul picior al unui vers.

În metrica modernă, o silabă sau mai multe silabe neaccentuate, la începutul unui vers, dar care nu sînt părți ale metricii versului respectiv.

Anacruza este des folosită în poezia populară, ea constînd în conjuncțiile monosilabice, adăogate la începutul unor versuri, pentru o mai precisă înțelegere a ideilor.

Ex. *Și*, unde mi-o apuca,
Și, unde mi-o scutura,
Și, unde mi-o învîrtea...
(Poezie populară, *Gheorghelaș*)

Scanned with OKEN Scanner

ANAPEST (gr. *anapaistos*, lovit îndărăt)

În prozodia greacă, unitatea metrică, compusă din două silabe scurte, urmate de una lungă (∪ ∪ —).

Opus dactilului, grecii numeau anapestul și antidactil.

Termenul de anapest era adesea întrebuințat în antichitate ca sinonim cu *parabasa* (gr. *parabasis*, digresiune), pentru a desemna, în vechea comedie greacă, momentul din acțiune în care autorul se adresa, în numele său, spectatorilor.

În poezia modernă și mai ales în poezia noastră, ritmul anapestic e foarte rar folosit.

ANTISTROFĂ (gr. *anti*, contra și *strophé*, strofă)

A doua stanță (strofă), cu un anumit ·umăr de versuri și cu înțeles complet, ntr-o poezie lirică, cîntată de cor în ıtrul antic grec, după ce se cînta strofa. În *Prometeu*, tragedia lui Eschil (525—3 î.e.n.), corul, deplîngînd soarta acesia, cîntă în strofa I-a:

Plîngem ursita-ți grozav', o Prometeu!
Lacrimi din ochii miloși curg șiroaie
Ce se revarsă pe obrajii-ne fragezi.
Schimbă în lege toanele, domnește
Zevs fără să cruțe pe nime,-nfățișînd
Luciu al lumii trufaș, ascuțiș
Celor ce-odat' stăpînit-au pe cer.

Scanned with OKEN Scanner

În antistrofa I-a, căci în tragedia antică numărul antistrofelor corespunde numărului strofelor, corul continuă:

Hueşte-ntreagă o ţară de vaiet,
Mărirea pierdută şi cinstea cea mare-a
Titanilor fraţi: pe a ta o jeleşte,
Tot neamul ce-n Asia sfîntă trăieşte.

(Eschil, *Prometeu şi perşii*
traducere de I. Foti)

ARHILOC

Vers folosit în poezia antică, greacă şi latină, şi atribuit poetului grec Arhiloc (prima jumătate a secolului VII î.e.n.) vers avînd două variante:

arhilocul mare, alcătuit din şapte unităţi metrice sau picioare, patru dactili, dintre care primii trei pot fi înlocuiţi prin spondei, şi trei trohei;

Palida mors aequo pulsat pede pauperum
tabernas...
Requmque turras...

Palida moarte loveşte deopotrivă colibele
săracilor...
şi palatele regilor...

(Horaţiu, *Ode*)

arhilocul mic, alcătuit din trei unităţi metrice: doi dactili şi o silabă
(— ∪ ∪ / — ∪ ∪ / ∪̲)

Pulvis et umbra sumus,
Ţărîna şi umbră sîntem.

Scanned with OKEN Scanner

ARISTOFANIC
Vers alcătuit din trei unități metrice — un dactil și doi trohei, folosit de scriitorul grec Aristofan (446—385 î.e.n.) în comediile sale (— ∪ ∪ / — ∪ / — ∪)

ASCLEPIADEU (lat. *asclepiadeum)*
Vers folosit în lirica greacă de poetul Asclepiades (sec. VII î.e.n.).
Denumirea i-ar mai veni și de la versurile închinate patronului medicinei, Asklepios, la greci, Esculap la romani.
Asclepiadeul era de două feluri:
asclepiadeul mic, alcătuit din 12 silabe (un troheu sau un spondeu, doi coriambi și un iamb) (— ⏑̲ / — ∪ ∪ — / — ∪ ∪ — / ∪ —)
asclepiadeul mare, alcătuit din 16 silabe și avînd, spre deosebire de asclepiadeul mic, un coriamb în plus. (— ⏑̲ / — ∪ ∪ — / / — ∪ ∪ — / — ∪ ∪ — / ∪ —)

Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem
— — | — ∪ ∪ — | — ∪ ∪ — | — ∪ ∪ — | ∪ —
Să nu semeni, o Varus, nici cu un copac mai înainte de vița cea sfîntă. (Horațiu, *Ode*)

ASONANȚE (lat. *assonare*, a produce ecou)
Rimă imperfectă, rezultată din potrivirea sau numai apropierea ultimei vocale accentuate, neglijîndu-se potrivirea și cu

Scanned with OKEN Scanner

ASONANȚE consoanele din aceeași silabă sau de după accentul tonic.

Dacă în poezia cultă asonanța este privită ca o licență poetică, în schimb în poezia populară este întîlnită la tot pasul.

Ex. Pe un drumuț cu iarba verde,
Mîndra mea nu mă mai vede,
Că eu am fost la părinți
Ca și luna printre sfinți
Și le-am fost de mîngîiere
Ca și luna printre stele.

(M. Eminescu, *Literatura populară*)

Poeții cultivă uneori asonanța pentru efecte muzicale. M. Eminescu chiar nu s-a sfiit să folosească și asonanțe, mai ales pentru a realiza impresia de firesc, de natural și spontan în exprimarea poetică.

Ex. Și nime-n urma mea
Nu-mi plîngă la creștet,
Doar toamna glas să dea
Frunzișului veșted.

(M. Eminescu, *Mai am un singur dor*)

BRAHICATALECTIC

BRAHICATALECTIC (gr. *brachis*, scurt și *katalekticos*, incomplet)

Vers terminat printr-un metru căruia îi lipsesc două silabe, folosit în metrica antică, greacă și latină.

CADENȚĂ

CADENȚĂ (it. *cadenza*, cădere)

În poezie, succesiunea regulată a unor silabe, unități metrice, versuri.

Scanned with OKEN Scanner

Armonia versurilor este strîns legată de cadență. Ea este respectată de mai toți marii poeți ai lumii.

În această privință, Lamartine se exprimă astfel:

Qu'il este doux de voir sa pensée
En métres divines cadencée.

Cît de plăcut este să vezi gîndirea-i
În metri divini cadențată.

Cadența nu este proprie însă numai poeziei, ci și prozei.

În înlănțuirea lor, cuvintele realizează, prin accente, adevărate fraze melodice, cu cadență mai vie sau mai monotonă, potrivit alternării cadenței, chiar și în operele literare în proză.

Ex. *Un popor de stînci se ridică din fundul rîului* clocotitor *și* sfîșie *în* zdrențe *pînza apei. Ca în bolți răsună* urletul *valurilor între înaltele maluri de pietre.* (Al. Vlahuță, *România pitorească.*)

Cuvintele subliniate marchează cadența textului, ele fiind rostite mai apăsat și cu un ton mai ridicat decît celelalte.

Cadența stîrnește și întreține emoția, fie în operele versificate, fie în cele în proză.

Sînt poezii care încîntă și emoționează prin simpla sacadare a versurilor, în afară de orice înțeles.

Eu sînt ce n-a fost încă nimeni din toate cîte-au fost și sînt,
Sînt ritmul primelor senzații
Și gestul primului avînt...

(I. Minulescu, *Romanța necunoscutului*)

Scanned with OKEN Scanner

CATALECTIC (gr. *Katalectikos*, incomplet)

În metrica antică se numeau versuri catalectice, versurile care sfîrșeau cu un picior incomplet.

Versurile al căror ultim picior era complet se numeau acatalectice.

Versul hexametric este un vers catalectic, ultimului picior lipsindu-i o silabă

Ex. Cîn-tă ze-i-ță, mî-ni-a ce-a-prin-se
pe - A-hil Pe-le-ia-nul

(Homer, *Iliada*)

Versurile de șase picioare iambice sînt acatalectice, în schimb primul emistih este catalectic.

O, mamă, dulce mamă din negura de vremi
Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi.

(M. Eminescu, *O, mamă*)

CATREN (fr. *quatre*, patru)

Strofă alcătuită din patru versuri, frecvent folosită în versificație.

Ex. Și dacă ramuri bat în geam
Și se cutremur plopii,
E ca în minte să te am
Și-ncet să te apropii

(M. Eminescu, *Și dacă...*)

Scanned with OKEN Scanner

Catrenul este frecvent folosit în epigrame.

UNUI POET:

Găsesc că prea se-îngîmfă el
Cu părul-i arhiabondent.
Alecsandri era mai chel,
Şi... parcă-avea mai mult talent!

(Cincinat Pavelescu, *Epigrame*)

De asemenea sînt unele poezii lirice alcătuite dintr-un singur catren:

Ex. De cînd viaţa mea te ştie,
O suferinţă port mereu:
Frumseţea ta-i o poezie,
Pe care n-am făcut-o eu.

(L. Blaga, *Catren*)

CEZURĂ (lat. *caesura*, tăietură)

Pauză folosită de obicei la mijlocul unui vers mai lung.

Cezura împarte versul lung în două jumătăţi, numite *hemistihuri*. Ea apare frecvent în versurile alexandrine, avînd rolul de a face ca lectura acestora să nu devină monotonă.

Ex. Pe drumul de costişe, // ce duce la Vaslui...
(V. Alecsandri, *Sergentul*)

În poezia greacă existau mai multe feluri de cezuri:

cezura trimimeră, venind după trei jumătăţi de picioare sau un picior şi jumătate, în hexametri;

cezura pentemimeră, după cinci jumătăţi de picior sau două picioare şi jumătate;

Scanned with OKEN Scanner

cezura heptemimeră, după șapte jumătăți de picioare sau trei picioare și jumătate;
cezura trohaică, după al treilea picior;
cezura bucolică, ce scinda versul la al patrulea picior (pe un dactil).

Poezia latină folosea numai primele trei feluri, ele fiind mai proprii condițiilor ei de armonie.

Hemistihul ca și cezura nu apar în versurile mai scurte de 5, 6, 7, 8 silabe.

În poezia modernă, cezura apare la mijlocul versului, însă după o unitate metrică bine stabilită.

Ex. Tot mai rar s-aud în noapte//clopotele
de la strungă...
Patru inși la popa-n casă//țin azi sfat de vreme
lungă...
(O. Goga, *De demult*)

Uneori, cezura împarte versul în părți neegale:

Sara pe deal//buciumul sună cu jale...
(M. Eminescu, *Sara pe deal*)

CÎNT

CÎNT (lat. *cantus*, cînt)

Subdiviziune în operele literare epice în versuri (poeme, epopei).

Ex. *Iliada* lui Homer este alcătuită din 24 cînturi sau cărți desemnate prin literele alfabetului grec.

În literatura noastră, *Țiganiada* lui Ion Budai Deleanu are 12 cînturi.

Fiecare cînt cuprinde un moment al acțiunii.

Astfel, în *Iliada*, cîntul I se referă la mînia lui Achile împotriva lui Agamemnon,

Scanned with OKEN Scanner

care, în schimbul fiicei preotului lui Apollon, anume Hriseis, redată părintelui ei, îi luase pe cea mai frumoasă sclavă a sa, Briseis.

Cîntul XXII, unul din cele mai patetice cînturi ale *Iliadei*, cuprinde un alt moment; lupta dintre Hector și Achile și moartea eroului troian.

Prin succesiunea faptelor, cînturile se înlănțuiesc logic între ele, ducînd astfel la unitatea întregii acțiuni.

CORIAMB (gr. *Koriambos*, din *Koreios*, troheu și *iambus*, iamb)

Unitatea metrică alcătuită din patru silabe, două silabe scurte încadrate de două silabe lungi și echivalînd cu îmbinarea unui troheu și a unui iamb (— ∪ ∪ —).

Folosit îndeosebi în creația lirică.

Ex. Ste-le-le-n-cer,
De-asu-pra-mă-ri-lor,
Ard de-păr-tă-ri-lor
Pî-nă-ce-pi-er.

(M. Eminescu, *Stelele-n cer*)

Scîr-ți-e-n vînt cumpăna de la fîntînă...

(M. Eminescu, *Sara pe deal*)

În *Sara pe deal*, numai primul emistih este un coriamb, celălalt emistih este format din doi dactili și un troheu.

CVINTET (fr. *quintette*: it. *quintetto*)

a Strofă alcătuită din cinci versuri denumită și *strofă cvinarie*.

Scanned with OKEN Scanner

b Termen folosit și pentru o piesă muzicală din cinci părți.

Ex. Iat-o! Plină, despre munte,
Iese luna din brădet
Și se -nalță, -ncet -încet,
Gînditoare ca o frunte
De poet.
(G. Coșbuc, *Noapte de vară*)

Cu firea ei cea arzătoare
Sosit-a vara înapoi,
Toți pomii sînt în sărbătoare,
În tei stă floare lîngă floare...
E dulce vara pe la noi!
(D. Zamfirescu, *Vara*)

DACTIL

DACTIL (gr. *dactylos*, deget)

Unitate metrică, în poezia antică, greacă și latină, alcătuită din trei silabe, o silabă lungă urmată de două silabe scurte (— ∪ ∪)

Folosit în versurile pentametrice și hexametrice.

În literatura noastră, puțini poeți au folosit dactilul: V. Alecsandri în *Moldova în 1857*, D. Bolintineanu în *Mihnea și baba*, G. Murnu în traducerea *Iliadei* lui Homer, G. Topîrceanu în *Chinurile lui Ulise* din *Parodii originale*.

Traducerea Iliadei s-a făcut în hexametru dactilic, compus din cinci picioare dactilice și unul trohaic, adaptînd astfel dactilul antic, alcătuit dintr-o silabă lungă

Scanned with OKEN Scanner

și două scurte, în dactil modern — o silabă accentuată și două neaccentuate.

Sare din scaun îndată, de mînă ridică moșneagul
Milă fiindu-i de capul cărunt și de barba căruntă..

(Homer, *Iliada*)

Scumpă Moldovă! țară de jale,
Ah! în ce stare tu ai ajuns!

(V. Alecsandri, *Moldova în 1857*)

DECIMĂ (lat. *decima*, zecime)

În versificație, strofă alcătuită din zece versuri.

Ex. Peste fagi cu vîrfuri sure
A căzut amurgul rece.
Înserarea mută trece
Furișată prin pădure.
Spre apus abia s-arată
Printre crengi, întunecată,
O văpaie de rubin...
Din frunzișurile grele
De-noptare, tot mai vin
Glasuri mici de păsărele...

(G. Topîrceanu, *Acceleratul*)

DISTIH (gr. *dis*, două și *stihos*, vers)

Strofă alcătuită din două versuri.

Poezia *Oseminte pierdute* de T. Arghezi este alcătuită din zece distihuri, iar poezia

Scanned with OKEN Scanner

DISTIH

Între două nopți de același autor, în șapte distihuri.

Iubirea noastră a murit aici.
Tu frunză cazi, tu creangă te ridici...

(Oseminte pierdute)

Mi-am împlîntat lopata tăioasă în odaie.
Afară bătea vîntul. Afară era ploaie.

(Între două nopți)

EMISTIH

EMISTIH sau HEMISTIH (gr. *hemi*, jumătate și *stihos*, vers)

Cele două jumătăți ale unui vers, separate prin cezură. De multe ori emistihurile nu sînt egale.

Ex. Ale turnurilor umbre//peste unde stau culcate...

(Gr. Alexandrescu, *Umbra lui Mircea — La Cozia*)

În versul de mai sus, cele două emistihuri sînt egale, de cîte opt silabe fiecare.

Bietele paseri gonite de vînt,//și purtate ca frunza...

(G. Coșbuc, *După furtună*)

Cele două emistihuri de mai sus sînt inegale și separate printr-o cezură heptemimeră, la mijlocul celui de-al patrulea picior sau după șapte jumătăți de picioare.

ENDECASILAB

ENDECASILAB (gr. *endeka*, unsprezece, *sullabos*, grupare)

Vers alcătuit din unsprezece silabe, cu ritm iambic.

Scanned with OKEN Scanner

Folosit dintru început în poezia antică, endecasilabul este folosit și în lirica modernă, devenind versul specific al sonetului.

Caracteristica ritmică fiind iambul, endecasilabul mai este cunoscut și sub denumirea de *endecasilab iambic*.

În sufletul român adînc răsună
Cîntarea ta măreață și duioasă;
Ea-i diadema cea mai luminoasă
Ce neamul tău pe frunte va s-o pună.

(M. Codreanu, *Statuii lui Eminescu*)

Terminîndu-se cu un picior incomplet, endecasilabul iambic este un vers catalectic.

GLOSA

GLOSA (gr. *glossa*, limbă, lat. *glossa*, cuvînt)

Poezie cu formă fixă, alcătuită din tot atîtea strofe, cîte versuri are strofa inițială, plus prima strofă inversată.

Caracteristic versificației glosei este dezvoltarea în strofele următoare a ideii din fiecare vers al strofei inițiale, cu care vers se și încheie, strofa finală reluînd inversate versurile strofei inițiale.

Fondul glosei este în general sentențios, avînd un caracter filozofic.

În poezia noastră se cunosc două feluri de glosă; cea de tip francez a lui Boniface Hétrat, alcătuit din șase strofe și cea de tip german a lui M. Eminescu, avînd zece strofe.

Glossă de M. Eminescu

Vremea trece, vremea vine,
Toate-s vechi și nouă toate;
Ce e rău și ce e bine,

Scanned with OKEN Scanner

Tu te'ntreabă şi socoate;
Nu spera şi nu ai teamă,
Ce e val, ca valul trece;
De te'ndeamnă, de te cheamă,
Tu rămîi la toate rece.

HEXAMETRU

HEXAMETRU (gr. *hexa*, şase şi *metron*, măsură)

Vers folosit în poezia antică şi alcătuit din şase unităţi metrice, dactili sau spondei.

Primele patru picioare sînt dactili sau spondei, iar ultimul picior un spondeu sau un troheu.

Penultimul picior al hexametrului este întotdeauna un dactil, el mai fiind denumit *hexametru dactilic*.

Hactenus arvorum culturus et sidera coeli...
Pînă aici cultura ogoarelor şi astrele cerului.
(Vergilius, *Georgicele*)

În metrica franceză este denumit hexametru versul de 12 silabe sau alexandrin.

Hexametrul sau *hexapodia* (gr. *hexa*, şase şi *pus-podos*, picior) a fost folosit la greci de Homer şi Hesiod, fiind denumit şi *vers eroic*, iar la romani de Ennius, apoi de alţi poeţi ca Lucreţiu, Vergilius, Horaţiu.

Părăsit în Evul Mediu, hexametrul a fost reînviat în epoca modernă.

În literatura noastră s-au făcut încercări de către unii dintre primii poeţi, dar folosirea cea mai izbutită a hexametrului o aflăm la traducătorii epopeilor homerice, G. Murnu şi G. Coşbuc, cum şi în parodiile lui G. Topîrceanu.

Scanned with OKEN Scanner

În poezia originală, hexametrul nu este prea cultivat datorită greutăților de combinații ritmice.

Ex. Astfel corabia-n fugă plutea cu ușoarele-i pînze

Doldora pline de vînt peste noianul de ape...

(G. Topîrceanu, *Parodii originale*, Homer, *Chinurile lui Ulise*)

IONIC

IONIC (de la *Ionia*, localitate în Asia minoră)

Unitate metrică alcătuită din patru silabe, două lungi și două scurte, ea fiind de două feluri: *ionicul mic*, alcătuit din patru silabe, două silabe scurte și două lungi (∪∪ — —) ex. *sapienter* (cu înțelepciune) și *ionicul mare*, alcătuit tot din patru silabe, două lungi și două scurte (— — ∪∪) ex. *prudentia* (prudență).

Termenul de ionic mai este folosit și în denumirea versurilor formate din unități metrice ionice *(versuri ionice)*, cum și a poeziilor ionice sau *sotadice*, poezii cu caracter licențios.

Versul ionic a fost folosit de liricii greci și de poeți latini ca Marțial, Petroniu.

IAMB

IAMB (gr. *iambos)*

Unitate metrică în versificația antică, greco-latină și alcătuită din două silabe, prima scurtă, a doua lungă, (∪ —) iar în

Scanned with OKEN Scanner

versificația modernă prima silabă fiind neaccentuată, a doua accentuată (— ⏜

Crearea lui s-ar datora, se spune, preotesei Iambo, legată fiind de cultul zeiței Demeter.

Versul alcătuit din șase iambi, vers cultivat în antichitate de poetul grec Arhiloc din Paros (sec. VII î.e.n.), denumit și *vers iambic* a fost îndeosebi folosit în poezia dramatică, mai tîrziu aducîndu-i-se unele modificări (ex. înlocuirea unora din iambi cu dactili, spondei).

În versificația franceză, termenul de iamb denumește și acele piese satirice în versuri de 12 silabe, alternînd cu versurile de 8 silabe.

Folosirea iambului în versificație imprimă versurilor un ritm suitor, cum îl caracterizează și Eminescu în *Scrisoarea II*.

De ce dorm îngrămădite între galbenele file
Iambii *suitori*, troheii, săltărețele dactile..

Prețuindu-i însușirile, poetul îl folosește în unele poezii ale sale *(Luceafărul, La steaua, Trecut-au anii* etc.).

Ex. Dar versul cel mai plin, mai blînd și pudic,
Puternic iar — de-o vrea — e pururi iambul.

(M. Eminescu, *Iambul*)

Ex. A fost odată ca-n povești,
A fost ca niciodată,
Din rude mari, împărătești,
O prea frumoasă fată

(M. Eminescu, *Luceafărul*)

Scanned with OKEN Scanner

De asemenea, G. Coșbuc și-a scris un număr mare de poezii în ritm iambic (ex. *Nunta Zamfirei*, *Moartea lui Fulger*, *El-Zorab* etc.).

Ex. E lung pământul, ba e lat,
Dar ca Săgeată de bogat
Nici astăzi domn pe lume nu-i
Și-avea o fată — fata lui —
Icoană -ntr-un altar s-o pui

(G. Coșbuc, *Nunta Zamfirei*)

LICENȚĂ POETICĂ (lat. *licentia* din *licet*, este îngăduit)

Nerespectarea de către unii poeți a regulilor gramaticale, determinată de anumite cerințe de rimă sau ritm.

Se deosebesc diferite forme de licențe și anume în: *ortografie* (suprimarea unei litere), *gramatică* (dezacord între subiect și predicat), *dispunerea cuvintelor* (inversarea termenilor, ducînd la punerea complementului înaintea subiectului sau a verbului).

Ex. *ortografie:*

Nouri sînt ce nu fac umbră și dureri ce nu las,
umbre...

(V. Alecsandri, *Puntea*)

Ex. *gramatică:*

Meșterii grăbea,
Sforile-ntindea,
Locul măsura,
Șanțuri largi săpa,
Și mereu lucra,
Zidul ridica.

(Mănăstirea Argeșului)

Scanned with OKEN Scanner

LICENȚĂ POETICĂ

Licențe constînd în lipsa de acord între subiect și predicat se întîlnesc foarte des în poezia populară.

Ex. *dispunerea cuvintelor*:

Mai departe, lucrînd iute, un flăcău și-o fată mare
De tot snopul își dau gingaș o furișă sărutare.

(V. Alecsandri, *Secerișul*)

MĂSURĂ METRICĂ

MĂSURĂ METRICĂ (lat. *mensura*, măsură)

Numărul silabelor unui vers.

Variată, ea merge adesea de la 4 silabe, ca în versul tetrasilabic, pînă la 16—18 silabe, folosit de D. Anghel în multe din poeziile sale.

Ex. La Făgădău,
La Vadul Rău
Vin trei haiduci
Pe cai mărunți...

(4 silabe)

(Șt.O.Iosif, *Doina*)

Ex. Miresme dulci de flori mă-mbată și mă alintă gînduri blînde...
Ce iertător și bun ți-i gîndul în preajma florilor plăpînde

(18 silabe)

(D. Anghel, *În grădină*)

Măsura versului combinată cu felul ritmului constituie caracteristicile de bază ale versificației.

De exemplu în Miorița, *Pe-un picior de plai* este un vers trohaic de 5 silabe; în

Scanned with OKEN Scanner

Luceafărul, *A fost odată ca-n poveşti*, un vers iambic de 8 silabe, iar în sonetul Veneţia, *S-a stins viaţa falnicei Veneţii* — un vers iambic de 11 silabe sau un iamb endecasilab etc.

Versurile unei poezii au, de obicei, aceeaşi măsură. Uneori însă se folosesc şi măsuri diferite, ca în versificaţia fabulelor, unde se pare că se află obîrşia versului liber. Versuri de măsuri diferite, alternînd în succesiunea lor într-o poezie, întîlnim mai ales în opera lui I. Minulescu:

Ex. În oraşu-n care plouă de trei ori pe săptămînă
Orăşenii, pe trotuare,
Merg ţinîndu-se de mînă,
Şi-n oraşu-n care plouă de trei ori pe săptămînă,
De sub vechile umbrele, ce suspină
Şi se-ndoaie,
Umede de-atîta ploaie,
Orăşenii pe trotuare
Par păpuşi automate, date jos din galantare.

(I. Minulescu, *Acuarelă*)

METRICĂ (lat. *metricus*, din gr. *metrikos*)

Parte a poeticii care studiază totalitatea regulilor privitoare la structura ritmică a versurilor.

Sinonim cu *prozodia*.

Metrica sau prozodia pentru versificaţia greco-latină, în care silabele se caracterizau prin cantitate — lungi sau scurte — era o metrică sau prozodie *cantitativă*.

În versificaţia modernă, datorită faptului că silabele sînt accentuate sau neaccen-

Scanned with OKEN Scanner

tuate, este vorba de o metrică sau *prozodie accentuativă*.

Regulile metrice sînt strîns legate deci de natura și specificul limbii respective.

Găsindu-și justificarea tocmai în actul de creație, regulile formulate în teoria metricii constituie și un îndreptar pentru creația poetică.

METRU

METRU (lat. *metrum*, din gr. *metron*, măsură)

Unitate ritmică atît în versificația greco-latină, cît și în versificația modernă. I se mai spune și *picior metric* și asigură cadența sau ritmul.

Elementul de bază al metrului este silaba sau mai precis vocala de sprijin, lungă sau scurtă, accentuată sau neaccentuată.

Felul metrului se extinde și asupra versului întreg, de unde rezultă: vers în *metru trohaic, iambic, dactilic, spondeu* etc. sau mai simplu: *vers trohaic, iambic* etc.

MONORIMĂ

MONORIMĂ (fr. *monorime*)

Repetarea aceleiași rime la sfîrșitul mai multor versuri succesive.

Ex. Peste vîrf de rămurele
Trec în stoluri rîndunele,
Ducînd gîndurile mele
Și norocul meu cu ele...
(M. Eminescu, *Ce te legeni*)

Scanned with OKEN Scanner

Monorima este frecvent folosită în poezia populară.

Ex. Negru vodă sta,
Sta și se chitea
Și se tot gîndea,
Că tot ce căta
El tot nu afla...

(Meșterul Manole)

MONOVERS (gr. *monos*, unu + lat. *versus*, vers)

Un singur vers alcătuind o poezie.

O abatere și o inovație totodată, deoarece de vers nu poate fi vorba decît începînd cu distihul. Fiind un singur vers, nu se mai poate produce întoarcerea de la capăt.

În literatura noastră, monoversul a fost cultivat de Ion Pillat în volumul *Poeme într-un vers* și de unii poeți contemporani.

Ex. Un singur nor, dar cîte ecouri în păduri...
(Poemul într-un vers)

Din prăștia cîmpiei lumina cîntă sus.
(Ciocîrlia)

Trecură ciute albe și-ntunecați ogari.
(Zile și nopți)

Cu fluierul la gură, cum tace, codrul cîntă.
(Păstorul)

Din valuri spume albe au început să zboare
(Pescărușii)

(Ion Pillat, *Poeme într-un vers*)

*

Tot monovers este și ultimul vers al rondelului (al treisprezecelea) care este

Scanned with OKEN Scanner

MONOVERS identic sau aproape identic cu primul vers și rimînd cu versurile 1, 4, 5, 8, 9, 12.

Ex. E vremea rozelor ce mor,
Mor în grădini și mor și-n mine
Și-au fost atît de viață pline,
Și azi se sting așa ușor.
În tot se simte un fior
O jale în orișicine.
E vremea rozelor ce mor
Mor în grădini și mor și-n mine.
Pe sub amurgul-ntristător
Curg vălmășaguri de suspine,
Și-n marea noapte care vine
Duioase-și pleacă fruntea lor...
E vremea rozelor ce mor.

(Al. Macedonski, *Rondelul rozelor ce mor*)

MUZICALITATE

MUZICALITATE *(muzical)*
Particularitate îndeosebi a poeziei, rezultînd din armonia, aliterațiile, ritmul, cadența, intonația versurilor.
Caracteristică poeziei marelui Eminescu, a lui Al. Macedonski, G. Coșbuc, Dimitrie Anghel, a lui G. Bacovia, I. Minulescu ș.a.

Ex. Peste vîrfuri trece lună,
Codru-și bate frunza lin.
Dintre ramuri de arin
Melancolic cornul sună.

(M. Eminescu, *Peste vîrfuri*)

★

Răsună din margine de tîrg
Un bangăt puternic de armă.
E toamnă... metalic s-aud
Gorniștii, în fund, la cazarmă.
.....

(G. Bacovia, *Toamnă*)

Scanned with OKEN Scanner

OCTAVĂ (lat. *octava*, a opta)
Strofă alcătuită din 8 versuri.

Ex. La noi sînt codri verzi de brad
Şi cîmpuri de mătasă;
La noi atîţia fluturi sînt
Şi-atîta jale-n casă.
Privighetori din alte ţări
Vin doina să ne-asculte;
La noi sînt cîntece şi flori
Şi lacrimi multe, multe.

(O. Goga, *Noi*)

PANTUM (*patum*, cuvînt malaez)
Poezie în formă fixă ale cărei strofe fiind de patru versuri, al doilea vers al fiecărei strofe devine primul vers al strofei următoare, iar al patrulea vers al fiecărei strofe apare ca al treilea al strofei următoare, primul vers repetîndu-se la sfîrşitul poeziei.

În tot cuprinsul poeziei alternează două sensuri, două serii de imagini: un sens sau o imagine în primele două versuri ale fiecărei strofe, celălalt sens sau imagine în ultimele două versuri ale strofei.

Aceste sensuri şi imagini paralele, deşi sînt diferite şi chiar contrastante, se completează şi se întrepătrund prin foarte fine raporturi de sentiment şi armonie.

Pentru o poezie cu o asemenea structură şi desfăşurare se cere multă virtuozitate şi stăpînire a tehnicii de versificaţie.

De origine malaeză, pantumul a fost semnalat pentru prima oară de Victor Hugo, fiind cultivat apoi de poeţii francezi

Scanned with OKEN Scanner

Th. de Banville, Lecomte de Lisle, iar la noi de Cincinat Pavelescu al cărui *Pantum* este de o rară muzicalitate.

Vîntul smulge frunza moartă
Pe pustiile cărări,
Raza gîndului mă poartă
În albastre depărtări.

Pe pustiile cărări
Toamna zvîntură nisipul.
În albastre depărtări
Parcă-i văd și astăzi chipul.

Toamna zvîntură nisipul
Presărat cu frunze de-aur.
Parcă-i văd și-acuma chipul,
Sub al buclelor tezaur.

Presărat cu frunze de-aur,
Crîngul plînge-al său noroc.
Sub al buclelor tezaur
Ochii ei păreau de foc.

Crîngul plînge — al său noroc,
Plînge crîngu-a pustiire...
Ochii ei păreau de foc,
Cînd citeau a mea iubire.

Plînge crîngu — a pustiire,
Vînturi aprige-l străpung.
Cînd citea a mea iubire,
Mă strîngea în brațe lung.

Vînturi aprige-l străpung,
Simte crîngul c-o să moară.
Mă strîngea în brațe lung
Nestatornica fecioară.

Simte crîngul c-o să moară,
Pe cînd frunza-i plînge-n vînt...
Nestatornica fecioară,
Mi-a făcut un jurămînt.

Scanned with OKEN Scanner

Pe cînd frunza-i plînge-n vînt,
Se-ntristează văi şi lunci.
Mi-a făcut un jurămînt
Unde-i vremea de atunci?

Se-ntristează văi şi lunci,
Suferind aceeaşi soartă...
Unde-i vremea de-atunci?
...Vîntul smulge frunza moartă.

PENTAMETRU (gr. *pentametros*, *penta*, cinci şi *metron*, măsură)

În prozodia greacă şi romană, vers alcătuit din cinci unităţi sau picioare metrice şi împărţit în două emistihuri, primul emistih fiind format din doi dactili sau spondei şi o silabă lungă, iar cel de al doilea din doi dactili şi o silabă scurtă (— ∪ ∪ / — ∪ ∪ / — // — ∪ ∪ / — ∪ ∪ / ∪)

Precedat de hexametru, pentametrul formează *distihul elegiac*, folosit în elegii.

Ex. Cum subiit illius tristissima noctis imago
— ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — — | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪
Qua mihi supremum//tempus in Urbe fuit.
— ∪ ∪ | — — | — — | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪
(Ovidiu, *Tristia* I. 3)

Cînd îmi aduc aminte icoana nopţii triste,
Ce-n Roma pentru mine cea de pe urmă
a fost...

(Tr. de St. Vîrgolici)

PICIOR METRIC

Grup de două sau mai multe silabe lungi sau scurte — în metrica greacă şi latină — accentuate şi neaccentuate — în metrica modernă. Sinonim cu *metru*.

Scanned with OKEN Scanner

POETICA (fr. *poetique*, poetic; lat. *poeticus*)

Tratat cu privire la poezie, care, cu vremea, s-a extins la literatură în general, cuprinzînd reguli privitoare la tehnica literaturii (stilistică, prozodie, genuri și specii literare etc.).

Poetica este deci teoria generală a poeziei.

Prin poetică se mai înțelege sistemul de principii poetice, caracteristice unei epoci literare, precum și felul propriu de a crea al unui scriitor.

Poeticele apărute de-a lungul vremurilor (ex. *Poetica* lui Aristotel, *Ars poetica* a lui Horațiu, *L'art poetique* a lui Boileau etc.) includ în fond norme și concepții literare specifice epocii în care au apărut *(clasicism, neoclasicism, romantism* etc.).

În literatura noastră veche, încercări în acest domeniu pot fi socotite scrierile *Meșteșugul stihurilor românești* de C.Conachi, *Regulile sau Gramatica poeziei* de I.H. Rădulescu (1871), iar mai apropiate timpurilor noastre *Retorica și stilistica* de Cristu S. Negoescu (1896), *Poetica* de Gh. Adamescu (1901), etc.

POEZIE (gr. *poiesis*, creație)

Formă a literaturii, caracteristică prin respectarea anumitor cerințe formale ca *rimă, ritm, măsură, strofă*.

În concepția anticilor, poezie era socotită orice lucrare în versuri, indiferent de conținutul ei.

Scanned with OKEN Scanner

Poeții romantici au precizat sensul termenului de poezie, incluzînd și sentimentul ca element caracteristic, iar simboliștii, muzicalitatea.

Esența poeziei, în concepția modernă, este văzută însă nu atît în respectarea unor reguli formale, cît în conținutul ei afectiv sau, cum o definea Eminescu, *voluptos joc de icoane*.

Obiectul poeziei lirice îl formează stările afective, emoțiile — bucurie, durere, regret etc. — pe cîtă vreme pasiunile constituie obiectul creației epice și dramatice.

Orice poezie solicită poetului o tensiune emoțională și un efort creator.

Ex. M-am băgat surugiu la cuvinte;
Le momesc cu văpăi, le hrănesc cu jăratic,
Le strunesc în ham de gînd, cînd lin, cînd sălbatic,
Le-ncing cu harapnicul dorului și mînă- nainte!

Ca să nu zboare la cer ca puricii din basm, pripite,
Mă plec la fiecare, migălos faur,
Și-ncalț agerile versuri la copite
Cu potcoavele rimelor de aur.
.....

(V. Voiculescu, *Destin*)

În diferite timpuri și la diferite popoare, poeții erau cunoscuți sub diferite denumiri: *aed*, *bard*, *rapsod*, *scald*, *trubadur* etc.

*

AED (gr. *aoidos*, cîntăreț)

În antichitatea elină, poet rătăcitor din cetate în cetate, recitîndu-și, cu prilejul marilor solemnități, versurile compuse de

Scanned with OKEN Scanner

el (imnuri, ode etc.), în acompaniament de liră.

Un astfel de aed, pe care tradiția îl reprezintă orb, a fost Homer (sec. IX î.e.n.), căruia i se atribuie celebrele epopei *Iliada*, *Odysseea*, *Vatrahomiomahia* sau *Lupta broaștelor cu șoarecii*.

Asemenea cîntăreți rătăcitori au fost în evul mediu, *menestrelii* (lat. *menesterium*, serviciij), ce-și cîntau versurile prin castelele feudalilor, *truverii* (fr. *trouver*, a descoperi) și *trubadurii*, (prov. *trobador)* la francezi; *minnesängerii (minne*, iubire, *singer*, cîntăreț), la germani; *guzlarii* (de la instrumentul cu o singură coardă *guzla)* la croați.

*

BARD (de la celticul *bardas*, poet)

Denumire, la vechii celți, dată poeților ce își recitau cîntecele compuse de ei întru slava eroilor sau a zeilor.

Barzii erau poeții naționali ai populațiilor de rasă celtică (bretoni, irlandezi, scoțieni etc.). Prin cîntecul lor, *bardit*, ei însufleteau pe războinici în luptă. La gali, ei formau o corporație ereditară, ocupînd al treilea sau ultimul ordin druidic. Tacit, în a doua carte a *Analelor*, arată că barzii mergeau în fruntea armatei, îmbrăcați în lungi hlamide albe, cu harpa în mînă și înconjurați de barzi mai mărunți, care cîntau din diferite instrumente.

Cei vechi socoteau pe barzi ca avînd un caracter sacru.

Noțiunea de bard este sinonimă aceleia de poet. Ex. Alecsandri este denumit și *bardul de la Mircești*.

Scanned with OKEN Scanner

În acest sens este folosit cuvîntul și de Eminescu în *Cugetările sărmanului Dionis*.

Ah! garafa pîntecoasă, doar de sfeșnic mai e bună,
Și mucoasa lumînare sfîrîind săul și-l arde,
Și-n această sărăcie te inspiră, cîntă, *barde*...

*

RAPSOD (gr. *rhapsodos*, din *rhaptein* a coase și *ode*, cîntec)

La cei vechi, poet rătăcitor din cetate în cetate, recitîndu-și versurile făcute de el sau fragmente de poeme, uneori chiar poeme întregi.

Termenul de rapsod se confundă ades cu cel de *aed*.

Aedul era însă un poet rătăcitor, cîntîndu-și propriile-i versuri în acompaniament de liră, iar rapsodul numai un recitator al versurilor altuia.

Cu vremea, diferențierea s-a estompat, prin rapsod înțelegîndu-se cel ce cîntă sau recită propriile-i poezii sau ale altora, poezii populare.

La noi, asemenea rapsozi au fost lăutarii.

*

SCALD (scandinavul *skald*, poet)

Denumire a vechilor poeți nordici (scandinavi, irlandezi).

Motivul poeziei lor, cu pronunțat caracter eroic, și un stil metaforic, prețios, bogat în parafraze, îl constituia preamărirea unor zeități sau figuri ale vremii.

Scanned with OKEN Scanner

Deși dăinuie pînă în sec. XV, acest fel de poezie începe să decadă încă din sec. XIII.

Poeziile scalzilor, recitate cu acompaniament muzical, transmise pe cale orală, au fost mai tîrziu adunate în culegeri denumite *edde* și *saga*.

*

TRUBADUR (prov. *trobador* din *trobar*, a găsi)

Trubadurii în sudul Franței, ca și truverii din nordul Franței, erau acei cîntăreți din Evul Mediu, creatori de poezii lirice, însoțite de muzică, poezii pe care le cîntau pe la curțile seniorilor francezi.

EPIGONI

EPIGONI (gr. *epigonoi*, urmaș)

În literatură, noțiunea de epigoni este folosită în caracterizarea scriitorilor mai puțin valoroși decît înaintașii lor sau a imitatorilor unui mare scriitor.

Astfel, M. Eminescu consideră epigoni întreaga sa generație de poeți lipsiți de credință și de idealuri, față de generația de scriitori care i-au precedat.

Iară noi? noi, epigonii?... Simțiri reci, harfe zdrobite,
Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrîne, urîte...

(M. Eminescu, *Epigonii*)

De asemenea, poeții care l-au imitat pe Eminescu au creat, la sfîrșitul secolului

Scanned with OKEN Scanner

al XIX-lea, o perioadă de epigonism în poezia noastră și pe care A. Vlahuță îi caracterizează astfel:

Chipuri palide de tineri osteniți pe nemuncite,
Triști poeți ce plîng și cîntă suferinți închipuite.

(Al. Vlahuță, *Unde ni sînt visătorii...?*)

PROZODIE (gr. *prosodia*, din *pros*, după și *ode*, cîntec)

Parte a poeticii care se ocupă cu studiul versificației (v. *metrica*).

REFREN

Cuvînt, vers sau grupare de versuri, repetate după fiecare strofă, spre a întări o anumită idee sau un anumit efect artistic.

Originar încă din literatura antică, a fost preluat și cultivat de poeți, pentru adîncirea expresivității, prin facultatea lui de a nuanța imaginile. Refrenul nu trebuie socotit o simplă revenire mecanică, pentru că aduce un spor de expresivitate, mai ales în latura melodică a poeziei, care devine aproape cantabilă numai prin text, fără ajutorul notelor muzicale.

În poezia noastră l-au folosit: M. Eminescu, Al. Macedonski, G. Bacovia, I. Minulescu ș.a.

Ex. Plîns de cobe pe la geamuri se opri
Și pe lume plumb de iarnă s-a lăsat;

Scanned with OKEN Scanner

REFREN

— I-auzi corbii, mi-am zis singur — și-am oftat,
Iar în zarea grea de plumb
Ninge gri.
Ca și zarea, gîndul meu se înnegri...
Și de lume tot mai singur, mai barbar,
Trist cu-o pană mătur vatra, solitar...
Iar în zarea grea de plumb
Ninge gri...

(G. Bacovia, *Gri*)

RIMA

RIMA (fr. *rime*)

Potrivirea versurilor în silabele lor finale, începînd cu ultima vocală accentuată.

După căderea accentului, rima poate fi *simplă* sau *complexă*.

Rima simplă este de două feluri: *ultimă* sau *masculină*, avînd un singur accent principal;

Ex. La pașa vine un ar*ab*
Cu ochii stinși cu graiul sl*ab*...

(G. Coșbuc, *El Zorab*)

penultimă sau *feminină*, cînd accentul cade pe penultima silabă;

Ex. Peste vîrf de rămur*ele*
Trec în stoluri rîndun*ele*...

(M. Eminescu, *Ce te legeni*)

Rima complexă, pe lîngă accentul principal mai are unul sau mai multe accente secundare, începînd cu silaba antepenultimă.

Ex. Codrule, codruțule,
Ce mai faci, drăguțule...

(M. Eminescu, *Revedere*)

Scanned with OKEN Scanner

Rima antepenultimă e de efect în general umoristic.

Ex. Dar cînd ştiu c-o să vă-ngheţe
Iarna mizer*abilă*,
Mă cuprinde o tristeţe
Iremedi*abilă*.
(G. Topîrceanu, *Rapsodii de toamnă*)

În versificaţia franceză se mai foloseşte împărţirea rimelor în *rime sărace* şi *rime bogate*, rima săracă începînd cu ultima vocală accentuată, în cea bogată potrivindu-se şi consoanele dinaintea ultimei vocale accentuate din silabă:

Margarete, scînteietoare şi aglice
Un buchet de flori orfane şi calice...
(G. Topîrceanu, *Sfîrşit de vară*)

Nepotrivirea sunetelor urmînd după ultima vocală accentuată se numeşte *asonanţă*.

După succesiunea rimei într-o strofă, ea poate fi: *împerechiată* sau *succesivă*, atunci cînd întîiul vers rimează cu al doilea, al treilea cu al patrulea;

Ex. Aburii uşori ai nopţii ca fantasme se ridică
Şi plutind deasupra luncii printre ramuri se despică...
(V. Alecsandri, *Malul Siretului*)

încrucişată sau *alternantă*, versul întîi rimînd cu versul al treilea, iar versul al doilea cu al patrulea;

Ex. Somnoroase păsărele
Pe la cuiburi se adună,
Se ascund în rămurele
Noapte bună!
(M. Eminescu, *Somnoroase păsărele*)

Scanned with OKEN Scanner

încrucișată, în care versul întîi rimează cu versul al patrulea și al doilea cu cel de-al treilea:

Ex. Pășește-n țarină semănătorul
Și-n brazda neagră, umedă de rouă,
Aruncă-ntr-un noroc viața nouă,
Pe care va lega-o viitorul.

(Al. Vlahuță, *Semănătorul*)

amestecată sau *variată*, cînd versurile nu sînt dispuse într-o ordine uniformă, rimă frecvent folosită îndeosebi în fabulă.

Ex. Cît îmi sînt de urîte unele dobitoace,
Cum lupii, urșii, leii și alte cîteva,
Care cred despre sine că prețuiesc ceva!
De se trag din neam mare,
Asta e o-ntîmplare.
Și eu poate sînt nobil, dar s-o arăt nu-mi place.

(Gr. Alexandrescu, *Cîinele și cățelul*)

În poezia modernă, rima nu mai constituie o necesitate poetică, mulți poeți folosind versurile albe.

Ex. Un soare în zenit ține cîntecul zilei,
Cerul se dăruește apelor de jos,
Cu ochi cuminți dobitoace în trecere
Își privesc fără spaimă
Umbra în albii...

(L. Blaga, *În marea trecere*)

Pe lîngă muzicalitate, rima are o funcție metrică, ea fiind un factor de seamă în structurarea strofei și a versurilor. În genere, ea delimitează sfîrșitul acestora, iar cuvintele care rimează sînt deseori cele mai semnificative din vers.

Folosirea aceleiași rime în mai multe versuri succesive capătă denumirea de *mono-*

Scanned with OKEN Scanner

rimă. Frecventă în poezia populară, ea este folosită și în poezia cultă pentru anumite efecte artistice, sonore.

Pentru marii creatori de poezie, rima nu este socotită doar un auxiliar al poeziei, ci se integrează în substanța ei, contribuind din plin la efectul artistic. De aceea acești poeți cultivă rimele bogate, rima rară, făcînd să rimeze cuvinte foarte felurite morfologic — substantive cu verbe, nume proprii cu nume comune, cuvinte simple cu cuvinte compuse etc.

Astfel de rime bogate găsim în poezia lui M. Eminescu.

Ex. După vremuri, mulți veniră începînd cu
acel *oaspe*
Ce din vechi se pomenește, cu Dariu al lui
Istaspe

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

RITM (lat. *rhytmus*, din gr. *rhytmos*, număr, cadență, măsură)

Succesiunea regulată a silabelor accentuate și neaccentuate dintr-un vers.

Ritmul rezultă din coincidența accentelor tonice ale cuvintelor dintr-un vers cu accentele ritmice, el fiind caracteristic nu numai poeziei, ci și prozei, putîndu-se vorbi și de o *proză ritmică* ca aceea a lui A. Russo, N. Bălcescu, Al. Odobescu, Delavrancea ș.a.

După unitățile metrice cele mai des folosite în poezia noastră — troheul, iambul și amfibrahul — ritmul este *trohaic*, *iambic*, *amfibrahic*.

Scanned with OKEN Scanner

Ex. Ritm trohaic:

Mùlt mi-e/dòr și/mùlt mi-e/sète
Să văd/frùnză-n/còdru/vèrde...

(Cîntec haiducesc)

Ex. Ritm iambic:

A fòst/odà/tă cà-n/povè/ști,
A fòst/ca niči/odà/tă...

(M. Eminescu, *Luceafărul*)

Ex. Ritm amfibrahic:

Adùceți/copìii/aìci ca/să știe/
Să știe/ce-i ura/și sfînta/mînie/...

(M. Banuș, *Slavă eroilor Doftanei*)

Mai există în poezie și alte ritmuri: *dactilic* și *anapestic*, în versuri alcătuite din picioare metrice trisilabice.

Ex. Ritm dactilic:

Zìse, iar/èi chio/tìră vîr/tòs și gro/zàv răsună...

(Homer, *Iliada*)

Ex. Ritm anapestic:

Pe-o cărà/re umbrì/tă zăceà
O sărmà/nă garoà/fă pierdù/tă...

Particularitățile de cadență și armonie ale fiecărui ritm se potrivesc cu natura și tonalitățile sentimentelor exprimate.

Ritmul trohaic, fiind un ritm vioi, este potrivit pentru poeziile cu desfășurare grăbită a emoțiilor (cîntecele, doinele, odele, satirele etc.).

Ritmul iambic, prin nota lui gravă, se armonizează cu sentimentele adînci, tulburătoare din elegii și meditații.

Ritmul amfibrahic este adecvat poeziilor și poemelor cu conținut narativ, de legendă, de evocare sau visare.

Scanned with OKEN Scanner

Ritmul dactilic, atît de plastic caracterizat de Eminescu, în *Scrisoarea II* (*...săltărețele dactile...*) sugerează o mișcare sacadată, vie (v. *troheu*, *iamb*, *amfibrah*, *anapest*, *dactil*).

RITMICĂ (lat. *rhytmicus*, cadențat)

Parte a poeticii care se ocupă cu studiul ritmului folosit în versificație și, mai rar, în proză.

Ritmica poate fi: *cantitativă*, caracteristică poeziei antice, greacă și latină, ritmul fiind determinat de succesiunea silabelor lungi și scurte.

Ex. Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram

Vertere, Maecenas, ulmisque adjungere vites
Conveniat...
(Vergilius, *Georgicele I*)

Ceea ce face semănăturile îmbelșugate, sub ce constelație
Se cade a răsturna brazda și a lega vița de ulmi.

accentuativă, caracteristică, de exemplu poeziei românești, în care ritmul coincide cu accentul tonic al uneia sau mai multor cuvinte dintr-un vers.

Ex. Trec ànii, / trec lùni/le-n goànă...
Și-n zbor săptămînile trec...
(G. Topîrceanu, *Balada chiriașului grăbit*)

Scanned with OKEN Scanner

RITORNELĂ (it. *ritornello*, din *ritorno*, întoarcere)

Scurtă poezie, limitată la trei versuri, ultimul vers rimînd cu primul.

În poezia noastră, G. Coșbuc, în volumul de versuri *Balade și idile*, are un număr de 19 ritornele *(Fresco-ritornele)* pe care le denumește și *Improvizări*.

Viața mea de mult s-a stins și-am îngropat-o,
Sînt beat de cad în gropi, și-a cui e vina?
Al obrăjiorilor cei cu gropiți, șireato!

*

Pe cînd eram noi mici, mi-ai fost ca soră
Și prietenă mi-ai fost de cînd ești fată mare,
Iar mama vrea de-acum să-i fii, drăguțo, noră!

RONDEL (fr. *rondel)*

Formă fixă de poezie, alcătuită din treisprezece versuri grupate în trei catrene și un vers independent. Primele două versuri sînt identice sau aproape identice cu versurile 7 și 8, iar versul independent este identic cu primul vers, versificația limitîndu-se numai la două rime.

Rondelul a fost cultivat îndeosebi în poezia medievală franceză.

Redescoperit și reluat în poezia modernă, rondelul a fost reprezentat în toate literaturile.

În literatura noastră l-a folosit cu o desăvîrșită artă Al. Macedonski în volumul *Poema rondelurilor (Rondelurile pribege; Rondelurile celor patru vînturi; Rondelurile*

Scanned with OKEN Scanner

rozelor; Rondelurile Senei; Rondelurile de porțelan).

Ex. Apei lui de prin ogradă,
Prea domol curgînd la vale,
Bolovani, dintr-o grămadă,
Japonezu-i pune-n cale.
Spumegată, vrea să vadă,
Împrejurul casei sale,
Apa lui, ce prin ogradă
Prea domol o ia la vale.

Și schimbînd-o-ntr-o cascadă
De consoane și vocale,
Uită-a vieții grea corvoadă,
Dînd răsunet de cristale,
Apei lui de prin ogradă.

(Al. Macedonski *Rondelul apei din grădina japonezului*)

RONDOU (fr. *rondeau)*

Poezie cu formă fixă, frecventă în poezia franceză și alcătuită din cincisprezece versuri, prima strofă de cinci versuri fiind urmată de un catren și de o strofă de șase versuri.

Ultimul vers al acestor strofe e mai scurt decît celelalte, constituind începutul primului vers al rondoului și revenind ca un leitmotiv.

Poeții francezi (ex. Voltaire) foloseau rondoul compus din treisprezece versuri de opt sau zece silabe, avînd două rime.

Cele treisprezece versuri erau împărțite în trei cuplete, primul de cinci, al doilea de trei și al treilea de cinci versuri. După pri-

Scanned with OKEN Scanner

mul și al treilea, sub formă de refren, erau folosite primele silabe ale celui dintîi vers.

Ex. Ma foi, c'est fait de moi; car Isabeau
M'a conjuré de lui faire un rondeau;
Cela me met en un peine extrême
Quoi! treize vers, huit en *eau*, cinq en *ème*
Je lui ferais aussitôt un bateau.
En voilà cinq pourtant en un monceau.
Faisons-en sept, en invoquant Brodeau
Et puis mettons par quelque stratagème
Ma foi c'est fait.

Si je pouvais encore de mon cerveau
Tirer cinq vers, l'ouvrage serait beau,
Mais cependant me voilà dans l'onzième
Et si je crois que je fais le douzième
Et voila treize ajustés au niveau,
Ma foi, c'est fait.

(Voltaire, *Rondeau*)

Pe legea mea, s-a zis cu mine: căci Isabea
M-a rugat stăruitor să-i fac un rondou
Aceasta mă pune într-o mare încurcătură
Ce! Treisprezece versuri, opt în *eau* și cin
în *ème*
Mai degrabă i-aș face o corabie.
Iată totuși laolaltă cinci.
Am face șapte, invocîndu-l pe Brodeau
Și-apoi să completăm printr-o oarec
stratagen
Pe legea mea, s-a făcut.

Dacă aș putea din capu-mi
Să scot cinci versuri, lucrarea ar fi frumoas
Dar totuși iată-mă la al unsprezecilea
Și dacă socot că-l fac și pe al doisprezecilea,
Treisprezece iată-le bine ajustate.
Pe legea mea, s-a făcut.

Scanned with OKEN Scanner

RUBAIAT (arab *rub'a* patru)

Specie lirică a poeziei persane, alcătuită din patru versuri dintre care primul vers, al doilea și al patrulea rimează, ilustrată de marele poet persan Omar Khayyam.

În literatura noastră, Ion Pillat, în volumul *Visări păgîne*, are un grup de cîteva rubaiate, sub titlul: *Din rubayatul lui Iussuf*.

Din orișice iubire dorințe vechi răsar;
În zori de zi amurgul revine parcă iar,
Paharnice, ne toarnă în primăvară nouă
Străvechiul vin al toamnei ce scînteie-n pahar.

SAFIC (de la poeta greacă Sapho)

Vers safic, endecasilabic, alcătuit din cinci picioare (un troheu, un spondeu, un dactil, doi trohei), cu cezura de obicei după cel de al doilea picior (— ∪ / — — / — ∪ / — ∪ / — ∪)

Atribuit poetei Sapho, versul safic a fost folosit de poeții greci și latini.

Strofa safică era alcătuită din patru versuri, trei versuri endecasilabice și un adonic, strofă folosită în poezia noastră de Eminescu, în *Odă (în metru antic)*.

Nù cre/deàm să-n/vățà a muri .vreo/dàtă;
Pururi tînăr, înfășurat în manta-mi,
Ochiĭ mei nălțam visători la steaua
Singură/tății.

Scanned with OKEN Scanner

SATURNIN (de la *Saturn*, zeul timpului la romani; după unii cercetători de la orașul *Saturnia)*

Vers saturnin, caracteristic vechii poezii latine, părerile asupra metrului folosit în acest vers fiind împărțite, unii învățați susținînd că acesta se baza pe cantitate, alții pe accent.

Toate probabilitățile sînt pentru cantitate. Metrul saturnin nu era riguros fixat.

Pentru a avea un vers complet, această schemă trebuie reprodusă de două ori, suprimîndu-se și ultima silabă scurtă dinaintea cezurei ori prima de după cezură.

∪ — ∪ — ∪ — // ∪ — ∪ — ∪ — ∪
∪ — ∪ — ∪ — ∪ // — ∪ — ∪ — ∪

SEXTINĂ (lat. *sextus*, al șaselea)

Poezie cu formă fixă, alcătuită din șase strofe de cîte șase versuri și o strofă finală de trei versuri, avînd un caracter satiric.

De origine provensală, a fost introdusă în poezia italiană de Dante, iar în cea franceză de poeții Pleiadei și de romantici.

Denumirea de sextină se mai folosește și pentru strofe de șase versuri:

Ex. În goana roibului un sol
Cu frîu-n dinți, cu capul gol,
Răsare, crește-n zări venind,
Și zările de-abia-l cuprind
Și-n urmă-i corbii croncănind
Aleargă stol.

(G. Coșbuc, *Moartea lui Fulger*)

Scanned with OKEN Scanner

SILABIC (lat. *syllabicus*, din gr. *sullabik*, îmbinat, grupat)

Termen folosit pentru:

versul silabic în care măsura este în funcție de numărul, și nu de valoarea silabelor;

versificație silabo-tonică, avînd la bază numărul silabelor și felul cum sînt distribuite accentele;

cîntec silabic, cîntec în care fiecare notă orespunde unei silabe.

SONET (it. *sonetto*, cîntec scurt)

Poezie cu formă fixă alcătuită din 14 versuri, două catrene și două terține, catrenele avînd rimă îmbrățișată, iar terținele rimă liberă, variată.

Versul sonetului românesc și al celui italian are măsura de unsprezece silabe și ritmul iambic denumit *endecasilab iambic*.

Apărut în secolul al XIII-lea, în poezia trubadurilor francezi, a fost folosit apoi de poeții Renașterii italiene, (Dante, Petrarca), răspîndindu-se apoi, în secolul al XVI-lea, în restul Europei.

Versul ultim al sonetului cuprinde, sub o formă adesea sentențioasă, o concluzie a întregului cuprins al poeziei.

Ex. **a** S-a stins viața falnicei Veneții,
b N-auzi cîntări, nu vezi lumini de baluri,
b Pe scări de marmoră, prin vechi portaluri,
a Pătrunde luna înălbind pereții.

Scanned with OKEN Scanner

b Okeanos se plînge pe canaluri,
a El numa-n veci e-n floarea tinereții,
a Miresei dulci i-ar da suflarea vieții,
b Izbește-n ziduri vechi sunînd din valuri.

c Ca-n țintirim tăcere e-n cetate;
d Preot rămas din a vechimii zile,
c San Marc sinistru miezul nopții bate

d Cu glas adînc, cu graiul de Sibile
c Rostește lin în clipe cadențate:
d „Nu-nvie morții — e-n zadar, copile!"

(M. Eminescu, *S-a stins viața*)

*

a Apărătorul datinei române
b Și-a apucat fermecătoare-i pană
b Și-a-ncremenit în bronz ca o icoană
a Uitată-n vremi și-n cronice bătrîne.

b Iar razele privirii lui stăpîne,
a Lucesc, de foc, în noaptea diafană,
a De-ți pare ca o glorie romană
b Profetul sfînt al vremilor de mîne.

c Și soclul se-nfioară de mîndrie
c Și toată strămoșeasca bărbăție
d S-aprinde-n nimb pe fruntea lui vitează!

e Priviți-l toți! Ca un stindard de fală
e Îi flutură mantaua triumfală,
d Sub razele de lună ce-l veghează.

(M. Codreanu, *Statuia lui Miron Costin*)

SPONDEU

SPONDEU (gr. *spondeios:* lat. *spondeus)* Unitate metrică alcătuită din două silabe lungi (— —).

În metrica antică, spondeul era folosit în hexametru, înlocuind dactilul. Cînd al cincilea picior al hexametrului era spondeu, hexametrul se numea *hexametru spondaic.*

Scanned with OKEN Scanner

STANŢĂ (it. *stanza*, strofă)
Strofă unitară ca înțeles, cultivată de poeții Renașterii italiene, ale cărei versuri variază ca număr de la trei versuri pînă la douăzeci, ele avînd o anumită rimă.

... Trudit apoi m-am așezat pe-o stîncă.
La capătul călătoriei mele
Se deschidea prăpastia adîncă
Și străbătînd a norilor perdele
Cu-nveninate ace de lumină,
Sclipeau în întuneric șapte stele...
(G. Topîrceanu, *Infernul, Stanțe apocrife la Divina Comedie*)

STIH (gr. *stikos*, vers)
Termen sinonim cu *vers*, iar sub forma pluralului, cu cel de *poezie*.
De la stih, derivă și termenul de *stihuire*, artă a versificării, înțeles folosit și de Eminescu în versurile din Scrisoarea II:

Însă tu îmi vei răspunde că e bine ca în lume
Prin frumoasă *stihuire* să pătrundă al meu nume...

STROFĂ (gr. *strophe*, întoarcere)
a În tragedia antică, acea parte a imnului cîntat de cor, la întoarcerea lui spre dreapta, în jurul altarului.
b În prozodia modernă, grupare de versuri, variind după numărul acestora de la

Scanned with OKEN Scanner

monovers, la *distih*, strofa alcătuită din două versuri:

Ex. Vine Costea din război
Și cu el vin alții doi

Față arsă, trupul supt,
Straiul colbuit și rupt...

(G. Coșbuc, *Costea*)

terțină sau terțet, strofă alcătuită din trei versuri.

Ex. M-ai strîns ieri cu mînie-n crîng
De brațul stîng.
De ce mă spui la toți că plîng?

(G. Coșbuc, *Șarpele-n inimă*)

catren, strofă alcătuită din patru versuri, strofa cea mai des folosită în poezie, versurile avînd orice măsură, dar respectînd, în ceea ce privește rima, regulile generale;

Ex. De-atîtea nopți aud plouînd,
Aud materia plîngînd...
Sînt singur și mă duce-n gînd
Spre locuințele lacustre...

(G. Bacovia, *Lacustră*)

strofa cvinarie, alcătuită din cinci versuri;

Ex. Avea Ileana ochi de soare
Și galben păr, un lan de grîu,
Vestmînt avea țesut în floare
Și-un brîu purta la cingătoare,
Cum n-a mai fost pe lume brîu...

(G. Coșbuc, *Brîul Cosînzenei*)

strofa senarie, alcătuită din șase versuri;

Ex. În depărtarea noastră, Lio,
Îmi zboară gîndul ca un corb
În ploaia unei toamne sure,
Prin solitudini de pădure,
Pe unde sufletul e orb
Și vîntul un amar adio...

(T. Arghezi, *Litanii*)

Scanned with OKEN Scanner

strofa polimorfă, alcătuită dintr-un număr mare de versuri, șapte, opt (octavă), nouă, zece (decima) etc.

După dispoziția aproape geometrică a versurilor (ex. în formă de linie, pătrat, de con răsturnat, de triunghi) formă rezultată dintr-o alternanță vădit ornamentală a acestora, strofa capătă denumiri variate ca *strofa patrată* în care numărul silabelor dintr-un vers corespunde versurilor dintr-o strofă; *orizontală* avînd versuri egale ca măsură; *verticală; în formă de con răsturnat*, cu versuri descrescînd ca măsură sau de *delta* cu versuri crescînd ca măsură.

TERȚET (it. *terzello)*

Terțet sau terțină, strofă alcătuită din trei versuri. (v. *strofă)*

TERȚINĂ (it. *terzina)*

Poezia cu formă fixă, alcătuită din strofe de cîte trei versuri, în care versul al doilea din prima strofă rimează cu versurile 1 și 3 din a doua strofă.

Pentru dispunerea rimelor terținele se iau perechi, perechi, adică terțina 1 cu 2, 2 cu 3, 3 cu 4 și așa mai departe.

Epopeea *Divina Comedie* a lui Dante Alighieri este scrisă în terține.

Ex. Spre a vieții noastre mijlocie treaptă,
Treceam printr-o pădure-ntunecoasă,
Fiindcă rătăcisem calea dreaptă.

Scanned with OKEN Scanner

TERȚINĂ

Vai, greu îmi e să spun cît de stufoasă
Era sălbatica pădure mare,
Că și azi îmi pare-atît de fioroasă!

Cum moartea doar ceva mai crudă-mi pare;
Dar binele-ntîlnit spre a-l da-n cuvinte,
Las, de-altele văzute însemnare.

Cum am intrat în ea, eu nu țin minte;
Mi-era atît de somn, că nu știu bine
Cînd, drumul bun lăsînd, pornii-nainte.

(Dante Alighieri, *Infernul*)

*

Aș vrea să cînt, să-mbrac în mîndre rime
Norocul rar ce-n cîntec nu încape
Că nu e vers pe lume să-l exprime,

Ci ca-ntr-un murmur nesfîrșit de ape
Ce se revarsă-n valuri de-armonie,
Din mii de glasuri ce-l vrăjesc de-aproape,

Sărmanul suflet cearcă și nu știe
Ce ton să prindă, ce cuvînt s-aleagă,
Căci toate-l cheamă-l strigă și-l îmbie...
.....

(St.O.Iosif, *Terține*)

TETRAMETRU

TETRAMETRU (gr. *tetra*, patru și *metron*, măsură)

Vers folosit în poezia greacă și latină și alcătuit din patru unități trisilabice — dactil sau anapest — ori din șase unități bisilabice (iamb).

Tetrametrul este în fond un alexandrin alcătuit din patru măsuri, cu o cezură mediană.

Scanned with OKEN Scanner

TETRASILABIC (gr. *tetra*, patru și *sullabos*, silabă)

Cuvînt sau vers alcătuit din patru silabe.

Ex.: La Făgădău,
La Vadul-Rău
Vin trei haiduci
Pe cai mărunți...

(Șt.O.Iosif, *Doina*)

TRIOLET (fr. *triolet*)

Poezie cu formă fixă, de origină franceză, alcătuită din opt versuri, rînduite două cîte două și avînd aceeași rimă, primele două versuri repetîndu-se la sfîrșitul poeziei, iar primul vers reapărînd după al treilea.

TROHEU (gr. trokhaios, troheu)

Unitate metrică alcătuită în poezia antică, greacă și latină, dintr-o silabă lungă și una scurtă (— ∪), iar în prozodia modernă dintr-o silabă accentuată și una neaccentuată (´ —).

Ritmul rezultat din folosirea troheului capătă denumirea de *ritm trohaic* sau coborîtor.

Ex. Dòină, / dòină, / cîntec / dùlce...

(*Poezie populară*)

Sòmnoròase păsărèle
Pe la cuiburi se adună,
Se ascund în rămurele
Noapte bună!

(M. Eminescu, *Somnoroase păsărele*)

Scanned with OKEN Scanner

VERS (lat. *versus*)

Un rînd dintr-o poezie, în care sînt respectate anumite reguli (rimă, măsură, ritm).

Versurile sînt fie metrice, ca în prozodia antică, bazate fiind pe cantitatea silabelor sau *ritmice*, ca în prozodia multor limbi moderne, bazate pe accent, iar cele în funcție de numărul silabelor — ca în poezia franceză — *versuri silabice*.

În afară de versul clasic, tradițional, în sensul arătat mai sus, se cultivă azi pe scară largă *versul liber*. Versurile libere sînt rîndurile dintr-o poezie neprozodică, în care toate regulile de rimă, măsură și ritm sînt aplicate după voie.

Versurile albe sînt versurile fără rimă.

Versul liber și versul alb se cultivă alături de versul tradițional sau în mod exclusiv, în poezia contemporană.

Între poeții noștri clasici l-au folosit I. Minulescu *(Romanțe pentru mai tîrziu)*, Lucian Blaga *(Poemele luminii)* ș.a.

Majoritatea poeților contemporani cultivă îndeosebi versul liber.

Ex. Lumina ce-o simt
năvălindu-mi în piept, cînd te văd,
Oare nu e un strop din lumina
Creată în ziua dintîi,
Din lumina aceea-nsetată adînc de viață?
.....
Lumina, ce-o simt năvălindu-mi
în piept, cînd te văd, minunato,
e poate ca ultimul strop
din lumina creată în ziua dintîi.

(Lucian Blaga, *Lumină*)

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

SPECII DE POEZIE

Specie literară. Subdiviziune a genurilor literare.

În cadrul fiecărui gen literar — liric, epic, dramatic — s-au diferențiat operele poetice, fie sub aspectul conținutului emoțional și de idei, fie sub acela al mijloacelor artistice, dînd naștere la subdiviziuni ale genului, numite specii.

Varietatea destul de mare a speciilor literare satisface trăsăturile caracteristice ale genului căruia aparțin.

Gruparea într-o specie a mai multor creații poetice se face după trăsăturile specifice comune lor.

Astfel genului liric îi aparțin numeroase specii ca: *doina, cîntecul, elegia, oda, meditația* ș.a.; genului epic, *balada, poemul, fabula, epopeea*, iar celui dramatic, *tragedia, drama, comedia.*

ANACREONTIC

ANACREONTIC (de la *Anacreon*, poet grec 570—480 î.e.n.)

Termen folosit pentru caracterizarea stilului poetic asemănător stilului poeziilor

ANACREONTIC lui Anacreon, poet liric, cîntăreț al iubirii, bucuriilor vieții, al vinului.

Poezii în manieră anacreontică au creat primii noștri poeți: *Văcărești, C. Conachi.*

Ex. Într-o grădină,
Lîngă-o tulpină,
Zării o floare ca o lumină.

S-o tai se strică!
S-o las mi-e frică,
Că vine altul și mi-o ridică!

(Ienăchiță Văcărescu, *Într-o grădină*)

*

Oglinda cînd ți-ar arăta
Întreagă frumusețea ta,
Atunci și tu ca mine
Te-ai închina la tine.

(Alecu Văcărescu, *Oglinda*)

ANECDOTĂ

ANECDOTĂ (gr. *anekdota*, poveste inedită)

Scurtă povestire, în versuri sau proză, a unei întîmplări hazlii, cu un sfîrșit neașteptat.

În înțelesu-i primitiv, termenul de anecdotă a fost folosit pentru acele particularități secrete ale istoriei, particularități stîrnind curiozitatea cititorilor și contribuind la o mai bună cunoaștere a caracterului și moravurilor anumitor personaje istorice, pentru ca, mai tîrziu, sensul etimologic să se piardă și să fie folosit pentru acele povestiri scurte, cu un conținut adesea vesel și epigramatic și cu un deznodămînt neprevăzut.

Anecdota a fost cunoscută și gustată în toate timpurile. *Viețile paralele* ale lui

Scanned with OKEN Scanner

Plutarh, de exemplu, abundă în anecdote, ca și *Istoria celor 12 cezari* a lui Suetoniu, iar în cultura apuseană, nenumărate culegeri dovedesc tot mai larga dezvoltare a anecdotei, fără să mai menționăm mulțimea anecdotelor circulînd pe cale orală.

În literatura noastră, anecdota a fost ilustrată de Th. Speranția, autor al cîtorva volume de anecdote în versuri, de Anton Pann ș.a.

Ex. Lăcătușul dintr-un sat,
Hotărît-a judecata
Ca să fie spînzurat;
Lăcătușul, cît se pare
Făptuise-o poznă mare,
Dar cum vestea s-oblicește,
Satu-n pripă se zbîrlește;
Mic și mare se ridică:
— Nu-i dreptate, va să zică?!...
— Nu-i dreptate!! Vrem dreptate!...
Satul pleacă să și-o cate,
Pleacă toți cu mic cu mare,
Iese-ncolo la hotare,
Razna-n sus peste cîmpie,
Pușcă la isprăvnicie...
— Ce e lume?! Ce-i creștini?!...
Stați! Încet! Nu fiți haini!
— Nu sîntem haini, fîrtate,
Ne-nchinăm cu sănătate;
Dar voim, mă rog, dreptate.
S-a zvonit la noi în sat
Lăcătușul judecat
Ca să fie spînzurat.
Judecata, dacă vrea,
Facă ce poftește ea,
Dară satul vrea dreptate
Și-a venit să ceară-acuș
Să-l iertați pe lăcătuș!
Lăcătuș e numai unul
În tot satu-aci la noi...
Dar să spînzure-un cizmar,
Că cizmari avem vreo doi.

(Th.D. Speranția, *Dreptatea satului*)

Scanned with OKEN Scanner

BALADĂ (fr. *ballade*, din *baller*, a dansa)
Specie a poeziei epice, culte sau populare, narațiune a unor întîmplări din trecut, cu acțiune de mică întindere, personaje puține, intrigă simplă.

În balade se povestesc mai ales întîmplări eroice, puse pe seama unor personaje cu caractere opuse, care impresionează puternic.

La început, noțiunea de baladă, în creația muzicală populară franceză, a însemnat un cîntec de dans, cu vremea acesta îmbogățindu-se cu elemente narative, lirice și chiar dramatice.

În secolele XIV și XV, balada era o poezie cu formă fixă, un mic poem alcătuit din trei strofe egale și simetrice și dintr-un mic cuplet, fiecare din aceste patru părți terminîndu-se cu un refren.

În alte țări, ca Anglia și Germania, termenul de baladă este folosit pentru acele cîntece populare, creații epice cu conținut uneori fantastic, cîntînd pe eroi ca Robin Hood, Carol cel Mare ș.a.

În literatura universală, ea a fost ilustrată de scriitori ca Fr. Schiller (1759—1805), Goethe (1749—1832), Uhland (1789—1862), Bürger (1747—1794) în Germania, Robert Burns (1759—1796) în Anglia, Pușkin (1799—1837) în Rusia.

În literatura noastră, balada apare și în creația orală, ea circulînd și sub denumirea de *cîntec bătrînesc* și în creația unor scriitori ca V. Alecsandri, care a folosit cel dintîi termenul de baladă, G. Coșbuc, G. Topîrceanu, Șt.O. Iosif ș.a.

Prin conținutul lor, baladele populare sînt de mai multe feluri: haiducești (ex. *Toma Alimoș*), pastorale (*Miorița*, *Dolca*),

Scanned with OKEN Scanner

istorice *(Novac și corbul);* unii cercetători deosebind și balade așa zise solare și superstițioase *(Soarele și luna, Mierla și sturzul)*, fantastico-mitologice *(Iorgu Iorgovan)*.

Termenul de baladă este tot mai des înlocuit în folcloristică prin acela de *cîntec epic*, balada denumind numai creațiile epice cu tematică nuvelistică.

Conținutul atît de variat al baladelor populare este exprimat într-o formă artistică, cu mijloace corespunzătoare privind compoziția, adică atît dezvoltarea acțiunii, cît și caracterizarea eroilor.

Dezvoltarea acțiunii se realizează prin succesiunea lentă a momentelor, în mersul lor firesc, ca:

prolog — cuvinte de adresare către ascultători

Ascultați, boieri, la mine,
Să vă spun pe Corbea bine!

expozițiune sau introducere, narațiunea faptelor, deznodămînt (v. *expozițiune, narațiune, deznodămînt)* și uneori, *încheierea*, constînd în cele cîteva versuri în care cîntărețul aduce mulțumiri ascultătorilor și face aluzie la darurile cu care va fi cinstit:

Iar la noi, la lăutari,
Galbeni noi de ăi mai mari.

Nu toate baladele populare au prolog și încheiere.

Figurile eroilor sînt realizate prin hiperbolizarea forței fizice și prin antiteza dintre însușirile lor.

Ex. La fîntîna Gerului,
Sub aripa Cerului,
E Marcu, pașa bătrîn,
Cu mustățile de brumă,
Cu barba de chidinie[1],

[1]Promoroacă.

Scanned with OKEN Scanner

Cu toiag de ghiață-n mînă,
Cu trei sute de haiduci,
Toți călare pe cai murgi.
Și cînd seara că sosia
De tăbărît că tăbăra
În moșia Crivățului;
I-a păscut livezile,
I-a băut izvoarele,
I-a tăiat dumbrăvile,
De-a atîrnat armele.
Iar Crivăț cînd auzia,
El la Marcu că venia,
Și așa că-l întreba:
— Bine-i, Marcule, așa?
Ce cauți în moșia mea,
Tu ești cu oștirea ta?
Mi-ai păscut livezile,
Mi-ai turburat apele,
Mi-ai tăiat dumbrăvile
Ș-ai atîrnat armele.
Marcu din gură grăia:
— Taci tu, Crivăț, pînă mîne,
Că-s cătanele armate,
Și mi-e frică că te-or bate.
Crivăț de la el pleca,
Vînturi mari că-mi aduna;
Peste noapte
Ger de moarte.
.....

(Marcu Viteazul și *Crivățul)*

Balada cultă se deosebește, ca structură mai ales, prin dinamica desfășurării acțiunii, cea ce duce la o pronunțată concentrare față de balada populară, cum și printr-o mai îngrijită versificație.

Exemple de balade: *Baba cloanța*, *Groza*, *Peneș Curcanul* — de V. Alecsandri, *Pașa Hassan*, *Rugămintea din urmă*, *El-Zorab*, *Nunta Zamfirei*, *Moartea lui Fulger* — de

Scanned with OKEN Scanner

G. Coşbuc, *Novăceştii*, *Pintea* — de Şt.O. Iosif ş.a.

Ex. Pe vodă-l zăreşte călare trecînd
Prin şiruri, cu fulgeru-n mînă.
În lături s-azvîrle oştirea păgînă,
Căci vodă o-mparte, cărare făcînd,
Şi-n urmă-i se-ndeasă, cu vuiet curgînd,
Oştirea română.

Cu tropote roibii de spaimă pe mal
Rup frînele-n zbucium şi saltă;
Turcimea-nvrăjbită se rupe de-olaltă
Şi cade-n mocirlă, un val după val,
Iar fulgerul Sinan, izbit de pe cal,
Se-nchină prin baltă.

(G. Coşbuc, *Paşa Hassan*)

BASM (v. sl. *basni*, poveste)

Specie a genului epic, narațiune în cuprinsul căreia, cu ajutorul unor mijloace tradiționale, se povestesc întîmplări fantastice, puse pe seama unor personaje sau forțe supranaturale, din domeniul irealului.

Mai frecvent în proză, mai rar în versuri, basmul, după originea lui, poate fi *popular* sau *cult*.

În fondul basmelor, învățați ca M. Grimm, Max Müller, M. Breal au întrezărit reminiscențe ale unor legende mitice, indo-europene, cărora vremea și răspîndirea lor le-a îndepărtat elementul religios. Aceasta datorită marii asemănări dintre basmele europene și legendele mitice, arice. Divinitățile acestora din urmă au devenit eroii basmelor populare.

Scanned with OKEN Scanner

Originea lor este străveche, locul de origine al basmelor, după unii învățați (ex. Em. Cosquin, Reinhold Köhler) fiind India.

Basmelor li se atribuie totuși o origine diferită: *mitologică* (Max Müller), *indianistă* (Benfey), *antropologică* (A. Lang).

Caracteristic basmului, pe lîngă fantasticul personajelor și al întîmplărilor, este *dualismul binelui și al răului*, unele personaje ca Făt-Frumos, Ileana Consînzeana, zîne, Sf. Vineri etc., reprezentînd *lumea binelui*, zmeii, Muma Pădurii, scorpiile, balaurii cu mai multe capete, *lumea răului*, din confruntarea lor, biruitoare ieșind întotdeauna lumea binelui; de aici și caracterul moralizator al basmului. Caracteristice structurii basmelor sînt și formulele *inițiale, finale, mediane*. Formula inițială *(A fost odată...)* are ca scop să ducă pe ascultător în lumea irealului; cea finală *(Încălecai pe o șa...)* să-l aducă la realitate, iar cea mediană, întîlnită în basmele mai lungi, constituie o pauză *(Și-nainte cu poveste, că de-aicea mult mai este...)*

Cele dintîi culegeri de basme românești datează din sec. al XIX-lea, una din cele mai vechi colecții fiind aceea a fraților Schott apărută în 1845, în limba germană, la Stuttgart și Tübingen *(Walachische Märchen)*. Tot în limba germană apare în 1857—1858 o altă colecție de basme românești *Rumänische Märchen und Sagen* datorită lui Fr. Obert.

Prima colecție apărută în limba română este aceea a lui Stănescu Arădeanul, tipărită în 1860 la Timișoara: *Proza poporală. Povești culese și corese*.

Una din cele mai populare și bogate colecții rămîne aceea a lui P. Ispirescu *Legendele sau Basmele românilor* (1872 și 1882).

Scanned with OKEN Scanner

O clasificare a basmelor a fost încercată de Lazăr Şăineanu, în studiul său asupra basmelor, clasificîndu-le astfel:

basme fantastice în care elementul principal îl constituie miraculosul; *etico-mitice* cuprinzînd, pe lîngă faptele numeroase ale eroilor, şi anumite învăţături morale; *religioase*, în acţiunea cărora, pe lîngă eroii cunoscuţi ai basmelor, iau parte Dumnezeu, forţe sau duhuri necurate etc.; *glumeţe*, în care fantasticul lipseşte, predominînd în schimb umorul.

Spre deosebire de basmul popular supus variabilităţii datorită circulării lui pe cale orală, chiar dacă prin culegere de către folclorişti a fost fixat prin tipărire, basmul cult rămîne fix, în forma în care a fost creat. (Ex. *Poveştile lui Creangă, Făt-Frumos din lacrimă* de M. Eminescu etc.)

Spre deosebire de literatura populară, în literatura cultă, scriitorii noştri au cultivat şi basmul versificat — M. Eminescu *(Călin Nebunul)*, Şt.O. Iosif *(A fost odată)*, G. Coşbuc *(Cetină-Dalbă)*.

Cu tot caracterul fantastic al întîmplărilor, basmele reflectă felul de a gîndi şi de a simţi al poporului. În basme sînt exprimate năzuinţele, visurile şi aspiraţiile poporului către o viaţă mai bună, dorinţa de a supune forţele naturii, de a vedea triumfînd adevărul şi dragostea de lume.

Toate elementele fantastice din basm se împletesc cu realitatea, nefiind decît simboluri ale vieţii sociale şi ale caracterelor omeneşti.

Basmul prezintă o serie de particularităţi artistice tradiţionale.

Încep şi se sfîrşesc, cum s-a arătat mai sus cu o serie de formule tradiţionale care, deşi variază de la povestitor la povestitor,

Scanned with OKEN Scanner

totuși, în factura lor, sînt asemănătoare. Conținutul acestor formule este fantastic și adesea hazliu, iar ca formă sînt ritmice și uneori rimate.

Narațiunea se desfășoară și ea cu ajutorul unor formule tradiționale, de obicei ritmice și rimate, subliniind unele momente principale din desfășurarea acțiunii:

Și se luptară,
Și se luptară,
Zi de vară
Pînă seară.

Repetarea numărului trei (trei feciori de împărat, trei zmei cu trei palate, trei fete de împărat, trei încercări de luptă etc.) scoate în relief creșterea progresivă a amănuntelor, cantitativ și calitativ, menține interesul și întărește impresia asupra ascultătorilor.

Arta povestitorului, mișcările, mimica, aduc basmului, în transmiterea lui orală, unele elemente dramatice.

BÎLINĂ

BÎLINĂ (rus. *bîli*, ceea ce a fost în realitate)

Denumirea în limba rusă a unei specii epice asemănătoare cîntecului eroic din folclorul românesc.

Conflictul din bîline se naște din ciocnirea eroilor numiți *bogatîri* cu dușmanii poporului.

După cuprinsul lor, bîlinele se pot împărți în două grupe principale:

a *bîline vitejești*, care povestesc faptele eroice ale vitejilor din vechime ca: Ilia Muromeț, Alioșa Popovici ș.a.;

Scanned with OKEN Scanner

b *bîline istorice-morale*, care prezintă viața eroilor din legendele populare: Sadko, negustorul cel îndrăzneț, Vasili Buslaev ș.a.

BOCET (de la *a boci*)

Specie a genului liric popular făcînd parte din creația populară, rituală, în cuprinsul căreia sînt exprimate sentimente de jale pentru cel dispărut.

Folcloriștii văd în ele o moștenire de la romani, care cunoșteau o adevărată instituție a bocitoarelor, denumite *praeficae*. Se face totuși o deosebire între bocetele propriuzise (simple tînguiri, improvizații libere) și cîntecele ceremoniale de înmormîntare, reminiscențe ale unor străvechi credințe și practici populare, legate de locul și momentul în care sînt rostite asemeni bocetului. *Ăl de la groapă* rostit la cimitir, *Cîntecul bradului* rostit în drumul spre cimitir și *Cîntecul zorilor*, rostit alternativ de un grup de femei, în zori, la fereastra locuinței celui mort.

Spre deosebire de alte creații populare, aria geografică folclorică a bocetului este restrînsă, el circulînd în puține variante.

Ex. Nici o moarte nu-i amară
Ca moartea de primăvară,
Pe-nfrunzitul codrului
Pe cîntecul cucului...
Moarte, moarte, rea mai ești:
Tu acolo năzuești
Unde tu nu trebuiești.
Moarte, acolo ai năzuit
Unde tu n-ai trebuit,
Că ți-ai pus mîna pe masă
Și ne-ai făcut larg prin casă,

Scanned with OKEN Scanner

Și ți-ai pus mîna pe grindă
Și ne-ai făcut larg prin tindă,
Și ți-ai pus mîna pe scară
Și ne-ai făcut larg pe-afară.

Bocetele se disting printr-o deosebită expresivitate a limbii: întorsătură de fraze exclamative, interogații, blesteme, personificări și abundența diminutivelor.

Ex. Din a tale sprîncele,
Cum vor crește viorele!
Din ai tăi dragi ochișori
Au să crească dalbe flori

Fiind intonat de bocitoare speciale, bocetul se execută într-un anumit fel, după un ritual tradițional. Mimica, gesturile și mișcările bocitoarelor constituie un fel de prezentare scenică, de spectacol de teatru.

Versificația bocetului, de cele mai adeseori neregulată, se caracterizează prin folosirea troheului ca unitate metrică și a rimei împerecheate, cu frecvente asonanțe.

BUCOLICĂ

BUCOLICĂ (gr. *bukolikos*, pastoral)
Poezie cu tematică pastorală (v. *idila*).

CALOIAN

CALOIAN (SCALOIAN) (origine necunoscută)
Creație populară, poetică, rituală, cîntec în care este invocată o anume zeitate *(Caloiene, iene)* să descuie porțile cerului, dînd drumul ploilor.

Scanned with OKEN Scanner

Această invocare este însoțită de un anumit ritual practicat de copii în vreme de secetă: înmormîntarea și bocirea unei păpuși de lut sau de lemn, învesmîntată țărănește și împodobită cu flori, care, pusă într-un coșciug, este îngropată pe cîmp.

Aria folclorică a caloianului: Muntenia, Oltenia, Dobrogea.

Ex. Caloiene, iene,
Caloiene, iene,
Du-te-n cer și cere
Să deschidă porțile,
Să sloboadă ploile,
Să curgă ca gîrlele,
Zilele
și nopțile.
.....

CANTATĂ (it. *cantata*, din lat. *cantare*, a cînta)

Mic poem ale cărui versuri sînt puse pe muzică, termenul de cantată mai fiind folosit și pentru acele compoziții muzicale, solemne, pe mai multe voci, cu acompaniament muzical.

Ea cuprinde două părți: *recitările* și *ariile*. (Ex. *Cantate pour les enfants d'une maison de charité* de Lamartine)

Creatorul cantatei este socotit scriitorul francez J.J. Rousseau.

CANTILENĂ (it. *cantilena*, cîntec)

Specie lirică sau epică, avînd un conținut grav, sentimental și socotită a fi cea mai veche formă de poezie romanică.

Scanned with OKEN Scanner

Ex. Iubirea noastră — ca un salt
De pasăre rănită —
Cu cît s-avîntă mai înalt,
Cu-atît mai istovită.

Iubirea noastră — ca un val
Ce-n larguri se încinge —
Cu cît s-apropie de mal,
Cu-atît mai mult se stinge.

(Corneliu Moldovanu, *Cantilenă*)

CANȚONĂ, CANȚONETĂ

CANȚONĂ, CANȚONETĂ (it. *canzona*, cîntec)

Specie a poeziei lirice, medievale, compoziție polifonică pe o scurtă poezie profană, asemănătoare oarecum madrigalului.

Folosită la început de trubaduri și avînd ca temă cîntarea iubirii cavalerești, ea a trecut în literatura apuseană și italiană, atingînd perfecția în opera lui Petrarca (1304—1376), în poezia lui Leopardi (*Canzoni* [1830], cațonele sale închinate Laurei) și aceea lui Dante Alighieri (1265—1321), care își intitulează canzona sau *cantica* fiecare din cele trei părți ale *Divinei Comedii*, și care în *De vulgario eloquio* fixează limitele canzonei.

În literatura noastră, termenul de cațonetă este folosit rareori pentru cîntecul de mici proporții.

CHIUITURĂ

CHIUITURĂ

Scurtă poezie lirică, limitată de obicei la două sau patru versuri, cu caracter haz-

Scanned with OKEN Scanner

liu, uneori satiric, rostită la joc, ea avînd rostul fie de a conduce jocul:

Ex. Numai lin şi lin şi lin,
Ca soarele pe senin;
Ca luna prin nourele,
Ca dorul mîndruţei mele.

fie de a îndemna şi de a crea o atmosferă de voioşie:

Ex. Cine joacă şi nu strigă
Face-i-s-ar gura strîmbă,
C-aşa-i jocul românesc,
Obiceiul bătrînesc.

fie de a ironiza defecte omeneşti:

Ex. — Haide, fată, la ogor!
— Ba, mamă, ochii, mă dor!
— Hai, copilă, la jucat!
— Stai, mamă, c-amuş mă gat!

fie de a satiriza unele moravuri:

Ex. Săracii boii cornuţi
Cum însoară nişte muţi!
Săracele sutele
Cum mărită slutele!

Chiuiturile mai sînt cunoscute şi sub denumirea de *strigături*.

CIMILITURĂ (origine necunoscută)

Denumirea de cimilitură este derivată, după unii cercetători, din formula intro-

Scanned with OKEN Scanner

ductivă *cimel-cimel*, folosită în cimilituri, formulă inițială, sinonimă celei obișnuite în ghicitori, *ghici, ghicitoarea mea!*

Ex. Cimilică
Mititică
Nici de vodă nu-i e frică
(Scînteia)

*

Cimileagă leagă,
Limba ți se leagă
Cu un fir de mătasă neagră.
(Ardeiul iute)

Cimiliga prin tufiș,
Țușt din iarbă-n aluniș
(Iepurele)

(Artur Gorovei, *Cimiliturile românilor*)

CÎNTEC

CÎNTEC (lat. *canticum*, a cînta)

Specie a genului liric în care sînt exprimate, într-o formă simplă și melodioasă, sentimente felurite, ușoare, spontane, datorită unor împrejurări prezente din viața cotidiană.

Ilustrat de poeți ca V. Alecsandri, G. Coșbuc, O. Goga, Șt.O. Iosif, G. Topîrceanu, T. Arghezi, cîntecul are o bogată circulație în lirica noastră, el prezentînd o mare varietate după conținutul emoțional, dar cel mai frecvent întîlnit este cîntecul de dragoste.

Pentru numeroase cîntece s-au creat melodii adecvate, ceea ce le mărește expresivitatea. Adeseori, cîntecele se compun anume

Scanned with OKEN Scanner

în vederea execuției lor muzicale. În aceste cazuri, textul poeziei ține seama de nevoile melodiei, refrene, repetiții etc. Asemenea cîntece transpuse pe melodie se numesc *romanțe* și cunosc o foarte largă răspîndire.

Dorurile mele
N-au întruchipare,
Dorurile mele-s
Frunze pe cărare...
Spulberate și strivite frunze pe cărare.
În zădar le caut
Visurile mele,
Strălucită salbă,
Salbă de mărgele...
Minunată și pierdută salbă de mărgele.

(O. Goga, *Poezii*)

O altă varietate a acestei specii este *Cîntecul de leagăn*, în care se exprimă cu multă gingășie dragostea maternă sau paternă pentru copii. Însoțite de melodii, ele sînt cîntate la leagănul copiilor.

Ex. Hai, odor, hai, păsărică,
Dormi, o dormi, fără de frică,
Să te-alinte
Moș cuminte
Și să-ți cînte-ncetinel:
„Mugur, mugur, mugurel"...

Îngeri vin tiptil și-alene,
Să te mîngîie pe gene
Și mi-ți leagă-n
Dulce leagăn
Fraged trupușor de crin,
Ca s-adormi frumos și lin...

Scanned with OKEN Scanner

Ce tresari?... Nu-i nime, nime...
Liniște și-ntunecime,
Doar zefirul,
Musafirul
Cel șăgalnic și pribeag,
A trecut pe lîngă prag...

Și-a trimis o gîză mică,
Să-ți aduc-o scrisorică
Și să-ți spună
Noapte bună,
Că și el, sătul de drum,
Merge să se culce-acum...

(Șt. O. Iosif, *Cîntec de leagăn*)

În lirica noastră actuală, *Cîntecul* exprimă o mare varietate de emoții și sentimente spontane, datorite împrejurărilor și aspectelor atît de felurite ale vieții noi, socialiste, cu tendințele sale cele mai avansate.

CÎNTEC SATIRIC

CÎNTEC SATIRIC

Specie a poeziei lirice populare, nu prea mare ca număr de versuri și avînd un caracter satiric.

Ex. La pîrîu cu tufele
Spală lelea rufele
Și le-ntinde pe surcele,
Cîinii hîrîie la ele.
Strînge-ți, lele, rufele,
Că-mi turbează cînele
Și apucă văile
Și-mi prăpădesc oile!

(*Doine, cîntece, strigături*)

Scanned with OKEN Scanner

COLINDĂ (sl. *kolenda*, din lat. *kalendae*, ziua întîia a anului la romani)

Specie a genului epic, popular.

Cîntec rostit de grupuri de copii sau tineri pe la casele oamenilor, în sărbătorile de iarnă, de primăvară (ex. *colindele pascale)* și în alte împrejurări.

Multe din ele au un caracter religios (ex. *cîntecele de stea)*, altele caracter profan (ex. *Pluguşorul*, *Colind de bătrîni*, *Colind de însurăței*, *Colind de flăcăi* etc.). Folcloriștii mai deosebesc colindele în *colinde de copii*, simple urări terminate cu cerere de daruri pentru urători sau de versuri satirice la adresa gazdelor neprimitoare și *colindele flăcăilor*, colinde cu conținut eroic, vînătoresc.

Multe din ele încep cu *Florile dalbe*, *flori de măr*, revenind ca un refren de-a lungul colindului.

Ex. *Colind de mireasă* (Fiecare vers se cîntă de două ori)

Prin cel-cel,
Prin celui-cel,
Prin cel verde vișinel
Se găsește-un legănel.
Dar în leagăn cine-mi șade?
Stă Chivuța, fată mare.
Ea șade și-nchiondoșește
De-un guler și de-o batistă;
Gulerul i-al frate-său,
Batista lui Voinea-său.
Ea mai trage-un firicel,
Ea mai cînt-un cînticel.

Scanned with OKEN Scanner

COLINDĂ

Nu e cîntec muzicesc,
Ci-i cîntec împărătesc;
Împăratul nu-i acasă,
Ci e dus după vînat,
Să vîneze un iepuraş,
Iepuraş, mărăcinaş,
Ieşi, Chivuţă, şi te uită
Şi te uită pe cea vale,
Pe cea cale,
Căruţele dau de vale.
Ele nu vin ca să stea,
Ci vin ca să te ia.
Să te ia din aşternut,
Să te ducă în altă parte,
În alte curţi,
La alţi părinţi,
La alţi părinţi necunoscuţi.
Nu te ia roabă să fii,
Ci te ia Doamnă să fii,
Chelăriţa banilor,
Stăpîna argaţilor.
Busuioc verde pe masă,
Rămîi gazdă sănătoasă,
Busuioc verde pe geam,
Rămîi gazdă la mulţi ani.

CRONICĂ

CRONICĂ (gr. *chronos*, timp, lat. *chronica*, istorie)

1 Scriere istorică, tratînd cronologic desfăşurarea în timp a evenimentelor istorice.

2 Articol de ziar cuprinzînd date asupra diferitelor întîmplări sau noutăţi ale zilei, politice *(cronica politică)* artistice *(cronica artistică)*, teatrale *(cronica teatrală)*, financiare *(cronica financiară)* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Adeseori în cronici se folosește și versul. Astfel de cronici versificate în literatura noastră sînt *Stihurile asupra domnului Grigore Ghica voievod al Moldovei*, datînd din 1777 și tratînd despre decapitarea lui Ghica Vodă; *Istoria lui Mavrogheni vodă și a răsmiriții din timpul lui*, pe la 1790, de pitarul Hristache, *Jalnica tragodie a Moldovei*, de Alecu Beldiman, scriitori socotiți a fi cei din urmă cronicari în literatura noastră și care în relatarea faptelor folosesc o versificație greoaie.

Ex. caracterizarea lui Mavrogheni de pitarul Hristache

Unii zicea că e om bun,
Cei mai ¡mulți că e nebun;
Alții-l ținea de prost
Și nimeni nu-și da de rost.
Cînd ședeai cu el la sfat,
Chiar nebun adevărat,
Cînd începea numa a-ți spune
Niște basme de minune,
Cum și ce fel o au purtat
Și noaptea ce a visat.
Unele-l întrebai
Alte răspunsuri luai,
Iar la zile-mpărătești,
Cînd mergeai să-l heretisești,
În loc de logos să facă,
Spunea după marea albă.

CUPLET (fr. *couple*, legătură)

Poezie cu caracter satiric, de obicei cîntată, pe aceeași melodie în toate strofele.

Scanned with OKEN Scanner

Cupletul este folosit îndeosebi în spectacolele revuistice.

În comediile lui V. Alecsandri se întîlnesc, adesea, cuplete deosebit de hazlii şi cu efecte satirice.

Acest curcan bătrîn
În ţară e vestit.
Din el al meu stăpîn
Îşi trage bun venit.
Curcan plin de noroc,
El, ca nealţi curcani,
Scăpînd de orice foc...
A fript mulţi gogomani.

(V. Alecsandri, *Chiriţa în provincie*)

DESCÎNTEC (a descînta)

Creaţie populară în versuri, formulă magică împotriva duhurilor rele, pricină a boalelor, dezvoltată pe un fond de credinţe naive sau erezii.

Versificaţia lor e de cele mai multe ori defectuoasă, aritmică, cu versuri inegale ca măsură şi asonanţe.

Frecvente sînt îndeosebi descîntecele de boală şi de dragoste. Spre deosebire de alte creaţii populare, bogate în variante (ex. *doinele*), descîntecele sînt reduse la număr şi nu au o prea mare circulaţie, ele fiind apanajul cîtorva iniţiaţi care nu le transmit cu uşurinţă altora.

Scanned with OKEN Scanner

Ex. *Descîntec de brîncă*

Leliță pestriță
de printre garduri,
Cine ți-a dus vestea
Să-ți beie apa
iar pe gîndacul
să-l iee dracul
și umflăturii
să-i fie leacul.

(Din *Folclorul românesc*, de Gh. Vrabie)

DIDACTIC (gr. *didacktikos*, din *didaskein*, a învăța pe cineva)

Gen literar, cultivat mai mult în antichitate și mai puțin în literaturile moderne.

Folosindu-se de limbajul și celelalte mijloace artistice ale poeziei, operele de acest gen urmăreau să instruiască prin temele științifice sau filozofice pe care le tratau.

Cea mai reprezentativă creație de acest gen este poemul didactic (ex. *Georgicele* de Virgiliu, *Ars poetica* de Horațiu, *L'art poetique* a lui Boileau, *Anotimpurile* de James Thomson).

Tot acestui gen aparțin și *epistolele*, alcătuiri mai scurte în versuri, tot pe teme științifice.

În literatura noastră, Grigore Alexandrescu a scris o serie de epistole, în care dezvoltă, cursiv și agreabil, unele probleme de literatură: problema talentului în *Epistola către Iancu Văcărescu*, problema limbii poetice, în *Epistola către Voltaire*.

Astfel de poeme nu se mai crează astăzi, genul didactic fiind un gen literar învechit.

În literatura modernă, tendința didactică este combătută și socotită ca incompa-

Scanned with OKEN Scanner

DIDACTIC

tibilă și dăunătoare poeziei care trebuie să impresioneze și să sugereze, nu să explice și să instruiască.

Din cauza tendinței didacticiste, multe opere literare își pierd valoarea artistică.

DOINĂ

DOINĂ (etimologie incertă)

Specie a liricei populare, în care sînt exprimate cele mai puternice și mai deosebite sentimente ale poporului: iubire, ură împotriva asupritorilor, dor, înstrăinare etc.

De aci și diversitatea lor, doinele fiind grupate în *doine de dor, de jale, de înstrăinare, de haiducie, de dragoste, de ciobănie, de cătănie* sau *ostășești.*

Caracteristic versificației doinelor este: rima împerechiată, măsura de 7—8 silabe, ritm trohaic.

Unele doine încep cu *frunză verde* sau *foaie verde,* început ce îndreptățește denumirea lor în unele regiuni ale țării (Oltenia) de *cîntece de frunză.*

În lirica populară, doina mai este cunoscută și sub denumirea de *cîntec* și *horă.*

În fond, doina e un cîntec liric, avînd un stil melodic aparte, o tematică complexă și variată, o largă arie folclorică și o mare bogăție metaforică.

Doinele și cîntecele nu se recită, ci se cîntă. De aceea trebuie să se țină seama că realizarea lor artistică implică atît o formă literară sau text, cît și o formă muzicală sau melodie.

Ca producții literare, doinele și cîntecele nu se deosebesc nici prin conținut, nici prin mijloacele de realizare poetică.

Scanned with OKEN Scanner

Se deosebesc însă numai sub aspectul muzical, doinele avînd melodii specifice, cu formă liberă, bogat ornamentată, pe cînd cîntecul are o formă melodică fixă, alcătuită din două pînă la șase fragmente melodice, care se repetă în aceeași ordine.

Termenul de doină apare adesea în poezia cultă ca titlu al unor creații lirice ale unora dintre poeții noștri (M. Eminescu, V. Alecsandri, St.O. Iosif etc.).

Boii mei, cînd aud doina,
Ară țarina și moina.
Boii mei, cînd le doinesc,
Ară de se prăpădesc.

•

Te lasă, te lasă,
Salcie pletoasă,
Să te-apuc cu mîna,
Să-mpletesc cununa,
S-o port totdeauna.
Te lasă, te lasă,
Salcie pletoasă,
Să te bată vîntul,
Să săruți pămîntul,
Să-mi umbrești mormîntul.

Dintre toate creațiile populare, doinele circulă în foarte numeroase variante.

EGLOGĂ (gr. *ekloge*, din *eklegein*, a alege)

Specie a poeziei lirice, asemănătoare idilei pastorale, caracterizîndu-se prin idilizarea vieții cîmpenești, pastorale.

Egloga, ilustrată în literatura greacă de Theocrit, în cea latină de Vergilius, cu-

Scanned with OKEN Scanner

noaște o mare dezvoltare în poezia perioadei alexandrine.

Spre deosebire de idilă, bazată pe descriere, egloga este formată dintr-un dialog între un păstor și o păstoriță, însoțită fiind uneori de muzică și de dans.

Cei vechi o mai numeau de asemenea *bucolică* (gr. *boukolikos*).

Egloga, avînd de obicei o acțiune, prezintă forme dramatice sau epice (forme de dialog și povestire).

Personajele — păstori în genere — sînt ființe simple, naive, trăind în mijlocul naturii și însuflețite de sentimente duioase, delicate.

ELEGIE

ELEGIE (gr. *elegia*, cîntec de doliu)

Specie a poeziei lirice, exprimînd un sentiment de tristețe, de regret, de ușoară melancolie sau de durere.

Sentimentul de tristețe din elegie nu este ascuțit și răscolitor, ci un sentiment de tristețe calmă, stăpînită, care stăruie în sufletul poetului ca o mîngîiere.

La greci și la romani se numea elegie poezia scrisă în distih *(distihul elegiac)*, menită să exprime jalea funebră. Ulterior și-a lărgit sfera, exprimînd sentimente diferite de unde au rezultat: elegii *erotice*, *filosofice*, *religioase*, *patriotice* etc.

În epoca Renașterii, remarcabile elegii a scris poetul italian Petrarca.

În creația unor poeți de seamă din secolul al XIX-lea elegia ocupă un loc important. Lenau (1802—1850) la germani, Lamartine (1730—1869), Musset (1810—1857) la francezi, Pușkin (1799—1837) în litera-

Scanned with OKEN Scanner

tura rusă, Byron (1788—1824) în literatura engleză.

În lirica românească, elegia apare în creația a numeroși poeți: Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, V. Alecsandri, Șt.O. Iosif, dar cele mai frumoase elegii le găsim în opera lui M. Eminescu *(Mai am un singur dor, O, rămîi, O, mamă!, Despărțire, Trecut-au anii, Veneția* etc.).

Ex. „O, rămîi, rămîi la mine,
Te iubesc atît de mult,
Ale tale doruri toate
Numai eu știu să le-ascult.

În al umbrei întuneric
Te asamăn unui prinț
Ce se uit-adînc în ape
Cu ochi negri și cuminți;

Și prin vuietul de valuri,
Prin mișcarea naltei ierbi,
Eu te fac s-auzi în taină
Mersul cîrdului de cerbi...

Eu te văd răpit de farmec
Cum îngîni cu glas domol,
În a apei strălucire
Întinzînd piciorul gol.

Și privind la luna plină,
La văpaia de pe lacuri,
Anii tăi se par ca clipe,
Clipe dulci se par ca veacuri".

Astfel zise lin pădurea,
Bolta-asupra-mi clătinînd;
Șuieram la ei chemare
Și-am ieșit în cîmp rîzînd.

Astăzi chiar de m-aș întoarce
A-nțelege n-o mai pot...
Unde ești, copilărie,
Cu pădurea ta cu tot?

(M. Eminescu, *O, rămîi*)

Scanned with OKEN Scanner

EPIGRAMĂ (gr. *epigramma*, inscripție)

Specie a poeziei lirice, caracteristică prin scurtimea ei — de obicei un catren — și prin satirizarea defectelor unei persoane sau ale unui grup de persoane.

Bazată pe antiteza din ideea lapidar exprimată în prima parte și cea exprimată în ultima-i parte, sau pe asociații de idei, fapte, ducînd la concluzii neașteptate, valoarea epigramei constă în subtilitatea ironiei, în spiritualitatea poantei.

La vechii greci, termenul de *epigramma* era folosit pentru acele scurte inscripții, în proză sau în versuri, de pe pietre funerare, monumente, vase.

În literatura universală s-au afirmat în domeniul epigramei scriitori ca Marțial — în literatura latină; Voltaire, Piron, Cl. Marot — în literatura franceză; Lessing în literatura germană; Pușkin, Antioh Cantemir în literatura rusă ș.a.

În literatura noastră, epigramiști de talent au fost Cincinat Pavelescu, Gh. Topîrceanu, G. Ranetti, R. Rosetti, Al. O. Teodoreanu ș.a.

Ex. Amîndoi avem o boală
Și-am căzut victima ei:
Eu, chelia naturală,
Tu, chelia de idei!

(Cincinat Pavelescu, *Unui confrate indiscret*)

*

Deși turnat în bronz el pare,
Și gluma mea e-o petricea,
Cînd îl ating cu ea îl doare,
Că sun-a gol și-a tinichea.

(T. Măinescu — *Unui înfumurat*)

Scanned with OKEN Scanner

EPIGRAF (gr. *epi*, pe, deasupra, și *graphein*, a scrie)

Scurt fragment în proză sau în versuri, la începutul unei opere literare sau al unui capitol, cuprinzînd pe scurt ideea operei.

Noțiunea de epigraf era folosită la greci pentru inscripțiile de pe monumente, edificii etc.

Prin epigraf se înțelege uneori și un citat luat dintr-o operă celebră.

Termenul este folosit și ca titlu pentru poezii în care poeții apreciază succint destinul operei lor.

Ex. Dar cînd patru generații, după moartea mea
vor trece
Cînd voi fi de-un veac aproape oase și țărînă
rece,
Va urma și pentru mine al dreptății ceas deplin,
Și-al meu nume, printre veacuri, înălțîndu-se
senin,
Va-nfiera ca o stigmată neghiobia omenească
Cît vor fi în lume inimi și o limbă
românească.

(Al. Macedonski, *Epigraf*)

EPISTOLĂ (lat. *epistola*, scrisoare)

Specie a vechiului gen didactic sau a genului liric, epistola este o scrisoare în versuri adresată unei persoane reale sau imaginare.

După natura subiectului și a împrejurărilor, ea poate fi serioasă sau glumeață, gravă sau ușoară.

Scanned with OKEN Scanner

Scrisă în versuri, ea cere mai multă grijă și trudă decît scrisoarea în proză.

Epistola poate fi:

filozofică, tratînd probleme de morală, religie, politică, literatură ca *Epistolele* lui Horațiu în literatura latină, ale lui Boileau în literatura franceză;

familiară, cuprinzînd subiecte mai puțin grave, neavînd adîncimea epistolei filozofice;

heroidele, epistole scrise de personaje celebre ale vremurilor eroice și tratînd pasiuni imaginare sau nenorociri închipuite ale unor ființe care nu au existat decît în imaginație. Poetul latin Publius Ovidiu Naso a fost creatorul acestui gen, el excelînd îndeosebi în epistolele în care-și deplînge exilul său la Tomis (ex. *Tristia*, *Pontica)*, de unde și caracterul lor elegiac.

Epistola a fost cultivată și în literatura noastră de Gr. Alexandrescu care le-a imprimat un caracter satiric *(Epistolă către Iancu Văcărescu, Epistolă către Voltaire* etc.)

Specia a fost reluată de M. Eminescu în celebrele sale cinci *Scrisori*, care sînt însă, prin excelență, creații lirice, fără nici o urmă de didacticism.

Ex. De ce pana mea rămîne în cerneală, mă întrebi?
De ce ritmul nu m-abate cu ispita-i de la trebi?
De ce dorm îngrămădite între galbenele file,
Iambii suitori, troheii, săltărețele dactile?
Dacă tu știai problema astei vieți cu care lupt,
Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt...
.....

(M. Eminescu, *Scrisoarea II*)

Scanned with OKEN Scanner

EPITAF (gr. *epi*, pe și *taphos*, mormînt)
Scurtă inscripție funerară, gravată pe un mormînt, scrisă cu prilejul morții unei persoane și rezumînd, în cîteva versuri, viața și caracterul celui mort.

Epitaful poate avea uneori și o formă satirică, sub pretextul inscripției pe un mormînt imaginar ridiculizîndu-se moravurile, viciile unei persoane sau categorii sociale.

Ex. În această groapă
Zace un sicriu.
În sicriu, un popă
Și-n popă, rachiu.

(Anonim)

*

Și-a făcut înghițitoare
Pe pofta lui de mîncare.
Toate bunătățile
I-au mînjit mustățile.

Au trecut prin burta lui
Iezii, mieii cîmpului
Și-a-nvățat cum să prăjească
Sos cu pasăre cerească.

Miorița i-a plăcut
Cu nucșoară și năut
Și pentru privighetoare
Avea altfel de frigare.

(T. Arghezi, *Poeme*)

EPITALAM (gr. *epi*, pe, la și *thalamos*, pat nupțial)
Poem de scurtă întindere alcătuit în cinstea mirilor, cu prilejul nunții lor.

Scanned with OKEN Scanner

EPITALAM

Cultivat în antichitate de Solomon, Theocrit, Anacreon, Safo, Catulus, epitalamul, avînd un caracter liric, era cîntat, originea lui fiind legată de cîntecele ce însoțeau de obicei ceremonialul nunții.

În poemul liric *Cîntarea cîntărilor* de Corneliu Moldovanu se găsesc multe fragmente care ar putea constitui cîte un adevărat epitalam.

Frumoasă ești, iubita mea, frumoasă ești!
În ochii tăi sclipesc lumini cerești,
Iar glasul tău e zumzet de albine.

(Lauda miresei)

EPODĂ

EPODĂ (gr. *epi*, pe și *ode*, cîntec, odă)

Ultima parte a unei tirade lirice, în tragedia antică, urmînd după strofă și antistrofă.

Prin imitație, în creația unor scriitori ea apare ca o specie a genului liric. Ex. *Epode* de Horațiu, în literatura latină, iar în literatura noastră *Epode de aur* de A. Macedonski.

Specie destul de rar cultivată, epoda apare ca învechită și deci părăsită de poeții moderni.

Ex. Sub cerul de zori printre nori,
Surpare de raze din raze
Și ochi rourați de extaze
Și flori peste tot și fiori...
Iar apa sub ulmi și sub sălcii.
Caișii zîmbesc sub ninsori
Și trec ciripiri de chitare
Prin iarbă, prin creci și prin flori,
Și cîntă și preajmă și zare.
Și cîntă sub fagi și păstorii,

Scanned with OKEN Scanner

Dar sînge nu curge din nori.
Înalță fanfare de goarne,
E palid argintul din zori...
Un monstru ia cerul în coarne;
E soarele taur de aur.

(Al. Macedonski, *Epode de aur*)

EPOPEE (gr. *epos*, narațiune și *poiein*, a crea în versuri)

Specie a genului epic, cea mai dezvoltată narațiune în versuri, mult mai dezvoltată decît poemul, caracteristică prin numărul mare de personaje, complexitatea intrigii, pe lîngă acțiunea principală avînd și acțiuni secundare și în cuprinsul căreia se povestesc întîmplări eroice, legendare sau istorice, la care iau parte și forțe supranaturale.

Dezvoltată în antichitate, epopeea apare atît în literatura populară (ex. epopeile atribuite lui Homer: *Iliada*, *Odysseia*; epopeile indice: *Ramayana*, *Mahabharata*; *Niebelungenlied* (Cîntecul Niebelungilor) la germani; *Chanson du Roland* (Cîntecul lui Roland) la francezi, cît și în literatura cultă ca *Eneida* lui Vergilius, *Divina comedia* a lui Dante Alighieri, *Lusiadele* lui Camoens, *Paradisul pierdut* de Milton, *La sechia rapita* (Găleata răpită) de Tassoni etc.

În ceea ce privește compoziția ei, epopeea are caracteristic *invocația* în care poetul cheamă în ajutoru-i muzele sau o altă putere.

Ex. *Cîntă, zeiță, mînia ce-aprinse pe-Achil Peleianul...*

(Homer, *Iliada*)

Scanned with OKEN Scanner

Invocațiile diferă de la poet la poet. Astfel, locul muzei în *La Henriade* a lui Voltaire îl ia *adevărul*.

Descends du haut des cieux auguste Verité
Répands sur mes écrits la forcé et la clarté.

Invocației către muză îi urmează apoi *expoziținea* (enunțarea pe scurt a subiectului), *narațiunea* (povestirea faptelor) și *deznodământul* (v. *expoziținne, narațiune, deznodământ)*.

Acțiunea în epopee are unitate și întregime. În feluritele epopei din literatura universală, unitatea este evidentă.

Homer, în *Odisseia* povestește întoarcerea lui Ulysse în Itaca, iar în *Iliada* mînia lui Achile; Virgiliu, în *Eneida*, așezarea lui Eneas în Italia; Tasso, în *Ierusalimul eliberat*, cucerirea Ierusalimului de necredincioși; Milton, în *Paradisul pierdut*, alungarea din Paradis a primilor oameni etc.

Unitatea acțiunii din epopee nu trebuie confundată cu unitatea de acțiune din tragedia clasică.

Acțiunea din *Iliada* durează cinci ani și o zi, cea din *Odisseia* opt ani și jumătate, iar cea din *Eneida* aproape șapte ani.

Unitatea acțiunii nu exclude episoadele, acțiuni secundare, dar necesare pentru oglindirea vieții unui popor în toate laturile ei.

Acțiunea epopeii se mai caracterizează și prin măreție și interes, măreția reieșind din intriga acțiunii, importanța faptelor povestite, iar interesul din menținerea mereu trează a atenției cititorului pentru aceasta.

Nu numai întinderea acțiunii (epopeea corespunzînd romanului în proză în această privință), dar și numărul mare de personaje, unele principale, altele secundare, caracterizează epopeea.

Scanned with OKEN Scanner

În acțiunea acestor personaje un rol deosebit îl are *miraculosul*: păgîn, cînd la acțiune iau parte zeitățile (ex. *Iliada, Odisseia)*, creștin, caracteristic prin intervenția sfinților *(Ierusalimul eliberat)*, filozofic, cînd în acțiunea epopeii se urmărește o concepție *(Divina Comedia)* etc.

Uneori în epopee gravității faptelor povestite îi ia locul comicul, ca în *Țiganiada* de Ion Budai-Deleanu, caracterizată de autor ca *poemation eroi-comico-satiric*, noțiunea poem identificîndu-se adesea cu cea de epopee.

În literatura noastră, încercări în domeniul epopeii, dar neterminate, sînt: *Michaiada* de H. Rădulescu, *Ștefaniada* de C. Negruzzi, *Negriada* lui Ar. Densușianu etc.

Ca versificație, caracteristic epopeii este hexametrul.

În privința stilului, abundă epitetele de o mare varietate. Astfel, pentru individualizarea lui Achile sînt folosite epitete ca: *șoimanul Ahile, slăvitul Ahile, Ahile cel iute*, ș.a.

De asemenea numeroase comparații ample duble, triple și chiar cvadruple:

Ex. Dar și troienii dau zor. Cum oile strînse în țarcul
Unui oier mai cuprins, cînd laptele alb li se mulge
Behăie-ntr-un-auzind al meilor glas de departe,
Astfel în tabăr-a fost și strigătul lor și-alălaia.

(Homer, *Iliada*)

Poemele în care gravității tonului și măreției faptelor eroice, îi ia locul comicul, sînt cunoscute sub denumirea de epopei eroi-comice.

Ex. de epopei eroi-comice: *Vatrahomiomahia* lui Homer, în literatura antică,

Țiganiada lui Ion Budai-Deleanu, în literatura noastră.

Caracterul comic al poemului *Țiganiada* apare chiar din invocație.

> Muză! ce lui Omir odinioară
> Cîntași Vatrahomiomahia,
> Cîntă și mie, fii bunișoară,
> Toate cîte făcu țigănia,
> Cînd Vlad-Vodă îi dede zlobozie,
> Arme ș-olaturi de moșie.

FABULĂ

FABULĂ (lat. *fabula*, povestire)

Specie a genului epic.

Scurtă narațiune alegorică, în proză sau în versuri, avînd ca personaje animale, plante, lucruri (acestea puse în situații omenești) și din care se desprinde o morală.

Uneori în fabulă apar ca personaje și oameni.

Termenul de fabulă, în concepția celor vechi (Aristotel) era folosit pentru acele povestiri cu personaje animaliere. Cele cu personaje umane erau denumite *apolog*. Deosebirea aceasta nu se mai face, ca și încadrarea ei în învechitul gen didactic.

În structura fabulei se deosebesc două părți: *povestirea întîmplării* și *morala*, povestirea fiind o ilustrare a moralei, care, de cele mai multe ori, este așezată la sfîrșitul fabulei, uneori la începutul ei, ea putînd însă lipsi în acele fabule a căror morală poate fi ușor înțeleasă din cuprinsul ei (ex. *Boul și vițelul* de Gr. Alexandrescu).

Scanned with OKEN Scanner

Morala, formulată direct, concis și clar, trebuie să fie interesantă, ea decurgînd firesc din alegorie.

Cînd mantaua domnească este din piei de oaie,
Atunci, judecătorii fiți siguri că despoaie.

(Gr. Alexandrescu, *Lupul moralist*)

*

Aceasta între noi adesea o vedem
Și numai cu cei mari egalitate vrem.

(Gr. Alexandrescu, *Cîinele și cățelul*)

De asemeni, în fabulă, pe lîngă nararea faptelor, mai este folosit adesea și dialogul, acesta dînd mai multă vioiciune și naturalețe celor povestite. Narațiunea cuprinde adesea elemente umoristice, menite să stîrnească bună dispoziție, haz.

Ceea ce mai caracterizează fabula ca operă literară, este o anumită simplitate în fond și în formă, făcînd-o accesibilă tuturor.

Fabula nu respectă regulile stricte ale versificației, ci își ia o mare libertate în folosirea măsurii versurilor, care sînt cînd lungi, cînd scurte; în folosirea rimelor, cînd împerecheate, cînd încrucișate, cînd îmbrățișate, cum și în nerespectarea unui anumit tip de strofă, de cele mai multe ori narațiunea fiind continuă.

Ex. Făcîndu-și tumbele în colivie,
Cocò declamă, cît îl ține ciocul, o poezie.
— E nostim, spune doamnei, domnul
(Deși îi tulburase somnul)
Păcat c-o spune-așa, lasă-mă să te las!
Se vede cît colo, după glas,
C-o spune, bietul, fără să-și dea seama..
— A-nvățat-o de la Dănuț — mînca-i-ar mama!
Nu învățați copilul care-ncepe
Un singur rînd pe care nu-l pricepe.

(Marcel Breslașu, *Fabulă*)

Scanned with OKEN Scanner

FABULĂ

În cultura omenirii, fabula apare în epocile de oprimare a adevărului, dar, impunîndu-se ca specie poetică, se cultivă și astăzi, pentru demascarea alegorică a unor defecte omenești.

Mari fabuliști în literatura universală sînt socotiți Fedru (la latini), La Fontaine (la francezi), Krîlov (la ruși).

În literatura noastră au cultivat fabula scriitori ca fabulistul bănățean Dimitrie Țichindeal, Gr. Alexandrescu, Al. Donici, I.L. Caragiale, G. Ranetti, G. Topîrceanu, Marcel Breslașu ș.a.

GAZEL

GAZEL (arab *ghazel*, poezie erotică)

Poezie cu formă fixă.

Alcătuit din distihuri, gazelul se caracterizează prin folosirea aceleiași rime din primul distih în versul al doilea al celorlalte distihuri, după ce primele două versuri rimează între ele. Celelalte versuri ale distihurilor nu rimează.

Fiecare distih poate fi socotit o maximă, prin adevărul moral cuprins în el, ceeace îi conferă caracter de specie de poezie.

Cultivat îndeosebi în poezia orientală — persană (Hafiz) — în poezia noastră îl aflăm în creația lui G. Coșbuc.

Ex. Picurii cu strop de strop
Fac al mărilor potop

Zilnic cîte-un spic adună
Și-n curînd tu ai un snop.

Mergi încet și las' s-alerge
Alții cît vor în galop.

Fii stejar, să crești în lături,
Nu înalt și slab, un plop.

Scanned with OKEN Scanner

Nu uita, trăind, de corbul
Şi de vulpea lui Esop.

Dacă eşti cinstit, n-ai teamă
De duşman, de-ar fi ciclop.

Fă cît poţi, şi las'să rîdă
Cei ce sar viaţa-n trap,

Iar de n-are scop viaţa,
Fă să aibă clipa scop.

(G. Coşbuc, *Gazel*)

Tot sub formă de gazel a scris G. Coşbuc poezia *Lupta vieţii*.

Un alt gazel mai puţin cunoscut este cel din *Postumele* lui M. Eminescu, alcătuit din douăzeci de distihuri şi începînd cu rimele: *copilă, milă*.

GESTA

GESTA (fr. *geste*, lat. *gesta*, fapte eroice)

Denumire a poemelor epice din literatura franceză veche, cuprinzînd fapte şi întîmplări eroice.

Unele din ele, sub formă de cicluri, se referă la epoca lui Carol cel Mare, Wilhelm de Orania, nobili feudali etc.

Răspîndit nu numai în Franţa, ci şi în Anglia, Germania, ţările nordice.

Un exemplu de asemenea poem epic, în literatura franceză, este *La chanson du Roland*, poem scris în versuri decasilabice şi făcînd parte din ciclul lui Carol cel Mare, poemul imortalizînd pe vestitul paladin al lui Carol cel Mare, mort în valea de la Roncevaux, acoperind retragerea armatei acestuia.

Scanned with OKEN Scanner

GHICITOARE

GHICITOARE (a ghici)

Specie a literaturii populare, în versuri sau în proză, cu caracter alegoric, în care se dau trăsăturile mai caracteristice ale unei ființe, lucru, fenomen etc., acestea urmînd a fi ghicite.

Noțiunea de ghicitoare se identifică adesea în folclor cu cea de *cimilitură*.

Originea ei se pierde în negura vremilor, unii cercetători derivînd-o din limbajul secret al triburilor primitive, ea devenind mai tîrziu un joc distractiv, care solicită istețime de minte, pentru a fi dezlegată.

Ex. Cerceii Voichii
În chimirul Stoichii

(Fasolea)

*

Tăndăluș,
Măndăluș,
Șade într-un picioruș
Și aruncă cu săgeţile
În toate părţile.

(Stupul cu albine)

*

Taie-mi capul,
Scoate-mi limba,
Dă-mi să beau,
Și să-ți vorbesc.

(Condeiul)

*

Țăndărușa bradului,
Veselia satului.

(Vioara)

HIMENEU

HIMENEU (de la *Himeneu*, zeul căsătoriei la greci)

Cîntec de nuntă, cînd grav și religios,

cînd vesel, intonat de tinerii și fetele ce însoțeau alaiul miresii spre casa ginerelui.

Himeneul era cîntat alternativ de corul tinerilor, în acompaniamentul sunetelor ascuțite ale fluierelor, sau de corul fetelor acompaniat de notele mai dulci ale chitarei, fiecare din părți dansînd, în timp ce cealaltă parte relua cîntecul.

IDILĂ (gr. *eydyllion*, mic tablou)

Specie a liricei pastorale, avînd ca obiect zugrăvirea vieții și obiceiurilor cîmpenești cunoscută și sub numele de *bucolică, eglogă.*

Creator al ei este socotit poetul grec Teocrit, căruia i se datorește și denumirea de idilă, ca și aceea de bucolică dată acestui fel de poezie, cea de eglogă fiind folosită de Virgiliu, singurul poet latin care a cultivat acest gen de poezie.

Poeții moderni au cultivat-o și ei, nostalgica evocare a vieții simple și curate de la țară, contrastînd cu zbuciumata viață a orașului.

În idilă se împletesc adesea elemente lirice și elemente epice, idila prezentînd unele trăsături care o apropie de pastel, dar pe cîtă vreme în pastel accentul cade pe descrierea naturii, omul apărînd numai ca un decor, în idilă accentul cade însă pe viața campestră, natura slujind ca decor.

În poezia noastră, ea a fost ilustrată de V. Alecsandri *(Rodica)*, D. Bolintineanu *(San-Marina)* și îndeosebi de G. Coșbuc *(Păstorița, Pe lîngă boi, Spinul)*.

Ex. Umbre mari răsar pe cale,
Ziua moare după culmi;
De pe coaste, pe sub ulmi,
Se coboară mieii-n vale,
Obosit și blînd popor.

Scanned with OKEN Scanner

Și cîntînd, pășește-agale
O copilă-n urma lor.

— Noapte bună, soare sfînt,
Pînă mîine! Noapte bună!
Mîine, iar vom fi-mpreună,
Tu să rîzi și eu să cînt.
Mîine pînă-n zori te scoală,
Adă flori de-argint în poală
Și le-așterne pe pămînt!
Și, murind, întinerește
Soarele de dragul ei,
Și-o cunună de scîntei
El prin păr i le-mpletește.
— Mîine, dacă n-oi veni,
Păru-n apă ți-l privește,
Dor de mine de-ți va fi!

Și-i va fi de soare dor!
Mîine, blonda păstoriță,
Despletind a ei cosiță,
Toată ziua la izvor,
Va privi cu drag la plete
Pline de-aur, ce i-l dete
Soarele ascuns sub nor.

(G. Coșbuc, *Păstorița*)

IMN

IMN (gr. *hymnos*, cîntec de biruință)

Specie a genului liric, în cuprinsul căreia sînt exprimate sentimente de preamărire pentru eroi, evenimente de importanță națională etc., versurile ei fiind puse de obicei pe note.

Imnul este înrudit cu o altă specie a liricii, *oda*.

În antichitate, imnul era un poem închinat eroilor legendari, zeilor.

El este prima formă îmbrățișată de poezie, diverse aspecte ale imnului găsindu-se în

Vedas (cărțile sfinte ale hindușilor), în epopeile indice, în *Zend-Avesta*, vechile cărți ale perșilor, în invocațiile către zei găsite în mormintele egiptene, în cărțile sfinte ale evreilor.

La greci, termenul de imn a avut felurite semnificații, pînă în secolul al VI-lea (î.e.n.) el fiind folosit ca termen generic pentru poezie, iar mai apoi pentru cîntecele religioase denumite, după zeul căruia îi era închinat; *poean*, imnul închinat lui Apollo; *ditiramb*, cel cîntat la serbările date în cinstea zeului Dyonisos etc.

Ilustrate în poezia greacă de Orfeu, Pindar, Safo, imnurile erau *mistice*, asemeni acelora ale lui Orfeu, *populare*, ca acelea ale lui Pindar, *erotice* ale lui Safo, *filozofice*.

Romanii au avut și ei asemenea imnuri (ex. *cîntecele salice*, *cîntecele arvale* etc.).

Mai tîrziu au apărut imnurile naționale, cele cu fond patriotic, revoluționar (ex. *Răsunetul* de A. Mureșanu, *Marseilleza* de Rouget de L'Isle, *Internaționala* a poetului francez comunard E. Pottier (1816—1877).

Majoritatea organizațiilor de luptă sau a celor obștești au, de asemeni, imnurile lor.

Lărgindu-se aria tematică, imnul preamărește forțele și elementele naturii.

Ex. Fii pururi slăvită de toți, primăvară,
Zeița născută în leagăn de zori...
.....
Din albe văzduhuri, pe scări de lumină
Cobori, și în cale ferești s-au deschis,
Prin flori în alee și murmur de-albină,
În suflet torni miere și-aromă în vis.
.....

(Corneliu Moldovanu, *Imn*)

Scanned with OKEN Scanner

LEGENDĂ (lat. *legenda*, care trebuie citite)

Specie a genului epic, narațiune în proză sau în versuri, amestec de adevăr și ficțiune, cu privire la originea unei ființe, lucru, monument istoric, ținut etc. sau la faptele unor eroi.

Dintru început, în Evul Mediu, termenul de legendă a fost folosit pentru acele vieți ale sfinților *(Vita sanctorum)* care trebuiau citite în mănăstiri de călugări, pentru ca, mai tîrziu, el să fie întrebuințat pentru orice povestire neautentică sau bazată, mai mult sau mai puțin, pe realitate.

Marile cărți cosmogonice și religioase ale popoarelor orientale, mitologia greacă și romană, poemele mitice ale popoarelor septentrionale, anume *Sagas*, *Chansons de geste*, (franceze) romanele cavalerești, au la bază legenda în care au găsit un inepuizabil izvor de inspirație.

În perioadele obscure și îndepărtate ale omenirii, ea a suplinit istoria.

O perioadă de efervescență a legendei în cultura umanității a fost aceea a romantismului.

Legendele, după conținutul lor pot fi *etiologice*, *istorice*, *religioase*.

Legendele etiologice au un conținut de pseudo-știință populară cu privire la faună, floră, univers etc., cele istorice se referă la diferite evenimente istorice, iar cele religioase au apărut în cadrul literaturii religioase apocrife.

În creația epică populară există numeroase legende în proză *(Legendele păsărilor la români)* și mai puține în versuri.

Legende în versuri au scris V. Alecsandri *(Legenda lăcrămioarei, Legenda ciocîrliei*

etc.), D. Bolintineanu *(Legende istorice)*, G. Coșbuc *(Legenda rîndunelei)*.

Poeții, pe baza unor tradiții sau credințe populare, crează narațiuni simple în versuri, în care introduc elemente supranaturale de basm, încercînd o explicație fantastică a fenomenului observat de popor.

Ex. Lie, lie,
Ciocîrlie,
Zbori în soare
Cîntătoare
Și revină
Din lumină
Pre pămînt
Cu dulce cînt.
(Poporul)

*

De cînd erau ca iarba anticii codri, deși,
Și mici ca mușuroaie Carpații urieși,
Și văile profunde și latele vîlcele
Ca pe o apă lină ușoară vălurele;
De cînd în lume lupii erau păstori de oi
Și urșii cu cimpoaie mînau cirezi de boi;
De cînd purta-n cosițe Ileana Cosînzeană
O floare cîntătoare, o floare năzdrăvană,
N-au fost copilă-n viață mai dulce, mai aleasă
Decît frumoasa Lia, fecioară-mpărătească!
.....
(V. Alecsandri, *Legenda Ciocîrliei*)

Faptele relatate într-o legendă nu sînt situate cu precizie nici în timp, nici în spațiu, întocmai ca-n basm. De asemenea, eroii sînt personaje de basm.

Legenda se distinge și printr-o mare bogăție de procedee artistice, între care abundă epitetele, comparațiile, personificările.

Ex. Ea are-o față albă de flori de lăcrămioare
Și ochi cerești, albaștri, ca floarea de cicoare...
.....
Ea poartă haine scumpe, ușoare, descîntate,
Din fire de păianjen țesute și lucrate.

LEGENDĂ

Această specie de poezie epică este cultivată în literaturile tuturor popoarelor, una din cele mai cunoscute și valoroase legende fiind *Lorelei* a poetului german H. Heine, tălmăcită în limba română de Șt.O. Iosif.

MADRIGAL

MADRIGAL (it. *madrigale*, din lat. *matriale*, cîntec matern, unii derivîndu-l din it. *mandriales*, cîntec de păstor, alții din sp. *mandougar*, cîntecul dimineții sau din cîntecul provensalilor *martegal*)

Specie a genului liric, de mici proporții, la început avînd un conținut idilic sau galant, apoi unul didactic sau satiric.

Apărut în lirica franceză și italiană a sec. XVI—XVIII, madrigalul, de fapt, nu era supus unor reguli fixe în ceea ce privește versificația. În lirica italiană, el era însă alcătuit numai din 12 versuri iambice, madrigalul francez nefiind supus unor cerințe formale.

Pus pe note, cu vremea muzica dispărînd, madrigalul a rămas un gen special de poezie, din madrigalul poetic generînd mai tîrziu madrigalul muzical.

Madrigalul poetic se caracterizează prin sentimentalism ușor.

În genul acesta, în poezia noastră, a scris Cincinat Pavelescu.

Ex. Ca să-ți cînt dintr-o chitară,
Sub fereastră ți-am venit.
Era vară!

Liliacul înflorit
Și cu razele semețe
Risipeau printre alei
Un fior de tinerețe,

Iar în părul tău cel blond,
Caldul soare vagabond,
Raza vrînd să-şi poleiască,
S-a-ncurcat în adevăr.

Şi-n zadar vrea să ghicească
În al buclelor tezaur,
Care-i raza lui de aur,
Care-i firul tău de păr!
.....

(Cincinat Pavelescu, *Serenadă*)

MARŞ (fr. *marche*, mers)

Termen muzical pentru cîntecele menite să ţină cadenţa pasului în timpul marşului, folosit şi ca termen literar pentru poeziile ale căror versuri se cîntă pe o melodie de marş (ex. *Deşteaptă-te, române*, de A. Mureşanu) sau ca titlu al unor poezii cu conţinut patriotic (ex. *Marşul oştirii române* de V. Cîrlova).

Ex. Dragii mei copii războinici, ascultare mie daţi,
Iată vreme, mic şi mare armele să-mbrăţişaţi,
Strigînd toţi c-o glăsuire,
Spre a mumei fericire:
S-alergăm de obşte fraţi.

Cerul vouă vă deschide un drum foarte lăudat,
Ca să mergeţi cu pas mare către slavă ne-ncetat.
Vie-vă, copii, aminte
Că Europa însăşi simte
În ce cale aţi intrat.

MEDITAȚIE (lat. *meditatio*, cugetare, reflecție)

Specie a poeziei lirice filozofice, în care lirismul se îmbină cu reflecția filozofică asupra existenței umane.

Autorul este în același timp poet și filozof. Ca filozof, el este preocupat de problemele cele mai înalte, îmbrăcîndu-și ideile în culorile cele bogate ale poeziei.

Dacă este lipsită de emoție, meditația rămîne o scurtă disertație în versuri, asupra unei probleme de viață. În meditație, accentul cade așadar tot pe sentimente, ca în orice creație lirică.

Ilustrată în literatura universală de scriitori ca Lamartine (Franța), Leopardi (Italia), Pușkin, Lermontov (Rusia), Petöfi (Ungaria), meditația a fost cultivată în poezia noastră de scriitori ca V. Cîrlova *(Ruinurile Tîrgoviștei)*, Gr. Alexandrescu *(Meditație, O zi și o noapte la Tîrgoviște)*, I.H. Rădulescu *(O noapte pe ruinele Tîrgoviștei)*, M. Eminescu, Al. Macedonski, Panait Cerna, T. Arghezi, Lucian Blaga.

Ex. De pe tavane-ntunecate
Tăcute lacrimi cad mereu,
Și parcă tot sporesc din greu,
Din mari izvoare depărtate.

Șuvițe tainice de apă
Spre peșteri drum de ani străbat.
Într-una se preling și sapă
Tavanul șubred și-nnoptat.

Dar după ani de picurare
S-au închegat coloane pline:
Eterna bolții lăcrămare,
În loc s-o surpe, — o susține.

Scanned with OKEN Scanner

Tot astfel, lacrimi nesecate
În suflete ne-au picurat,
Și de furtuni nenumărate
Viața noastră-a tremurat.

Dar azi, cînd stau vîrtejuri grele
Să ne răpună-orice avînt,
Noi trecem fără păs prin ele
Ș-aproape izbucnim în cînt.

Un suflet tînăr ne străbate
Și ne îndeamnă către cer —
Din suferinți abia-ndurate
Ne-am făurit armuri de fier.

(Panait Cerna, *În peșteră*)

ODĂ (gr. *ode*, cîntec)

Specie a genului liric în care sînt exprimate sentimente de admirație pentru faptele unor eroi, pentru o persoană, față de patrie etc.

Oda, ca specie de sine stătătoare, s-a dezvoltat din cîntecele și jocurile rituale închinate zeilor în lumea antică.

În antichitate, ea a fost ilustrată în lirica greacă de Pindar, în ale cărui ode triumfale erau slăviți atleții, învingători în jocurile olimpice, iar în lirica latină, de Horațiu.

La început, oda a avut caracterul unei poezii cu formă fixă, alcătuită fiind din strofă, antistrofă și epodă. Ea era cîntată sau declamată în acompaniament instrumental.

În poezia franceză, în domeniul odei, s-au remarcat scriitori ca A. Ronsard, Victor Hugo, în cea germană, Fr. Schiller, în cea rusă, Pușkin, Lermontov.

Scanned with OKEN Scanner

Indiferent de temă, oda se caracterizează prin invocația retorică de la început, prin motivarea concentrată a sentimentului de preamărire și admirație, menținîndu-se astfel vigoarea emoției, prin comparații uimitoare, ritm amplu și plin de avînt. De obicei, strofa ultimă a unei ode conține un îndemn mobilizator.

După conținutul ei, oda poate fi: *eroică*, exprimînd sentimente de admirație pentru un erou sau faptele unor eroi (ex. *Umbra lui Mircea - La Cozia* de Gr. Alexandrescu) *religioasă sau sacră* (ex. *Psalmii lui David*, iar în poezia noastră *Rugăciune* de Gr. Alexandrescu, *Rugăciune* de Θ. Goga), *filozofică (Cuvîntul* de A. Vlahuță), *personală (Odă la Schiller* de I. H. Rădulescu, *Lui Eminescu* de A. Vlahuță).

S-au scris ode închinate frumuseților limbii *(Odă limbii române*, de V. Eftimiu, precum și ode în care este preamărit Partidul Comunist Român *(Partidului* de N. Labiș).

Ex. Alcătuire de cuvinte românești,
Îți văd prin veacuri inedita bogăție...
Întinerind, pe zi ce-mbătrînești,
O, graiu din viitor, mărire ție!

Din auroră magic te-arătai...
Ai preschimbat bordeiele-n palate.
Te văd cum gloriosul drum ți-l tai
În falduri de sonorități catifelate.
.....

(V. Eftimiu, *Odă limbii române*)

*

Partidul e-n toate: E-n cele ce sunt
Și-n cele ce mîine vor rîde la soare;
E-n holda întreagă și-n bobul mărunt,
E-n pruncul din leagăn și-n omul cărunt,
E-n viața ce veșnic nu moare.
El sfarmă ce-i putred, doboară ce-i greu,

Cu steagul cel roşu învinge şi cîntă;
Aşterne al păcii senin curcubeu;
E-n inima care zvîcneşte mereu
Şi-n sufletul care se-avîntă.
.....
(N. Labiş, *Partidului*)

ORAŢIE (lat. *oratio*, cuvîntare)

Specie a poeziei populare, alegorică cerere în căsătorie, rostită în cadrul ceremonialului de nuntă, la casa miresei, de flăcăi, trimişi ai mirelui, care poartă, în diferitele părţi ale ţării, denumirea de *conăcari*, *colăcari*, *vătăjei* sau *vătăşei*, iar în Ardeal *chemători*.

Cuprinsul oraţiilor este determinat de desfăşurarea diferitelor momente ale ceremonialului.

Unele din ele se rostesc cu prilejul schimbului de daruri între mire şi mireasă — *oraţia schimburilor* — altele, cele *de iertăciune*, atunci cînd mirele şi mireasa îşi iau rămas bun de la părinţi, iar *oraţia mare* sau *de colăcărie*, în momentul în care alaiul ajunge la poarta miresei.

Oraţiile, cu tot conţinutul lor fabulos, alegoric (mirele fiind reprezentat ca un fecior de împărat plecat la vînătoare, mireasa ca o ciută sau o floare) nu sînt lipsite de elemente dramatice (dialogul dintre colăcari şi socri mari, nuntaşii ca spectatori, cadrul scenic etc.).

În oraţia de nuntă, versul e mai liber, nu respectă anumite reguli de măsură, ritm şi rimă, datorită caracterului de cuvîntare pe care-l are şi care cere o anumită vioiciune şi variaţie şi în formă, pentru a ţine trează atenţia ascultătorilor.

Scanned with OKEN Scanner

ORAȚIE

Ele sînt rostite îndeosebi de persoane pricepute în arta colăcăriei sau conăcăriei.

Ex. Cinstiți oaspeți, prea stimați,
Și chemați și nechemați,
Cari cu dragoste frățească,
Ați venit la astă casă;
Ca oameni de omenie,
Dumnezeu să vă ție;
De vreți să știți apriat
Vă voiu spune-adevărat,
Că aicea în grădină,
Dintr-o dragă de trupină,
Au crescut o floricea,
Pre lîngă măicuța sa...
Iar mirele aici este.
Văzînd floarea că-mpupește,
El și-a pus în gînd să-i fie,
Această floare, soție.
.....

(N. I. Dumitrescu, *Orații*)

PASTORALĂ

PASTORALĂ (lat. *pastorales*, păstoresc)

Termen folosit pentru acele opere literare în care este înfățișată idilic viața cîmpenească sau păstorească.

Prin acest termen se mai denumesc *idilele*, *bucolicele* și *eglogele*, care se caracterizează printr-o notă de naivitate și familiaritate.

După vechile teorii constituia un gen literar și anume genul pastoral sau idilic, ulterior absorbit de genul liric, unde formează, împreună cu pastelul, ramura liricii peisagiste.

Ex. Un păstor tînăr, frumos la față,
Plin de mîhnire, cu glas duios,
Cînta din fluier jos pe verdeață,
Subt umbră deasă de pom stufos.

Scanned with OKEN Scanner

De multe versuri spuse cu jale,
Uimite toate sta împrejur:
Rîul oprise apa din cale,
Vîntul tăcuse din lin murmur.
.....
(V. Cîrlova, *Păstorul întristat*)

PALINODIE

PALINODIE (gr. *polinoidia*, din *polin*, din nou și *ode*, cîntec)

Operă literară sau discurs, în literatura antică, greco-romană, constînd în retractarea celor spuse într-o lucrare anterioară. În literatura modernă și-a pierdut sensul inițial.

Creator al palinodiei este socotit poetul grec Stesihor (sec. VI î.e.n.) despre care se spune că, pierzîndu-și vederea — pedeapsă a dioscurilor Castor și Polux, pentru faptul de a fi vorbit de rău pe sora lor, Elena — ar fi compus un poem, în care, retractînd cele spuse mai înainte, lăuda frumusețea și virtuțile Elenei.

În literatura noastră, un exemplu de palinodie este cea de mai jos, scrisă de Duiliu Zamfirescu.

Cînd toate trec, cînd anii fug,
Cînd ce-am dori nu se mai poate,
De ce ne chinuim pe rug,
Cătînd cuvîntul lor la toate?

Ce-a fost s-a dus, — ce este, e
Și va mai fi ce se cuvine.
Nu te munci să știi de ce,
Căci nici nu poți și nici nu-i bine.

Ursita noastră e să fim
Himera dorului de-a fi,

Scanned with OKEN Scanner

Că sîntem ne-o închipuim
Din dorul de-a ne-nchipui.

Atinge-ţi degetul de gură
Şi suflă-n vînt o sărutare;
Atîta e. Orice făptură
O năzuinţă spre urmare.

(Palinodie)

PARODIE

PARODIE (gr. *paroidia*, sunet interpretat alături)

Imitaţie a unei opere, adîncind şi ridiculizînd trăsăturile caracteristice sau defectele cele mai izbitoare ale acesteia.

Parodia este folosită şi în versuri.

În literatura noastră sînt cunoscute *Parodiile originale* ale lui G. Topîrceanu.

Ex. Ploaia tristă şi banală,
Ploaia obsedantă,
Ploaia
Care pastişează clima de pe Alpi
Şi Himalaia,
Ploaia cade verticală din cerescul alambic
Şi sfidează pacienţa trecătorilor:
Pic-Pic...
Cu vedenii de umbrele ce se-nchid
Şi se deschid,
Resemnat primeşti în faţă proiectile! e lichid.
.....

(G. Topîrceanu, Ion Minulescu, *Romanţa autumnală*)

PASTEL (it. *pastello*, pastă; creion colorat)

Specie a poeziei lirice în care este zugrăvit un colț de natură, un peisaj.

Termenul de pastel este luat din pictură, unde este folosit pentru acele tablouri pictate cu ajutorul unor creioane colorate.

Element predominant în pastel este descrierea naturii, sentimentul poetului desprinzîndu-se prin mijlocirea acesteia.

Primele elemente de pastel apar în poezia lui V. Cîrlova *(Înserare)*, I. H. Rădulescu *(Sburătorul)*, adevăratul creator al pastelului în poezia noastră fiind V. Alecsandri *(Pasteluri)*.

Pastelul a fost cultivat de mulți din poeții noștri *(D. Zamfirescu, G. Coșbuc, Șt.O. Iosif, Ion Pillat* ș.a.).

Ex. Cu firea ei cea arzătoare
Sosit-a vara înapoi;
Toți pomii sînt în sărbătoare,
În teiu stă floare lîngă floare...
E dulce vara pe la noi!

Cînd dimineața se ivește
Din al văzduhurilor fund,
Tot cîmpul parcă-ntinerește,
Iar, deșteptată de pe prund,
Cireada satului pornește...

În urma ei un roiu de grauri,
Ca niște valuri cenușii,
S-amestecă prin bălării,
S-așază-n coarne pe la tauri,
Fac fel de fel de nebunii.

Pînă ce-n zarea depărtată,
Spre lacul trist se pun pe drum,
Și cum se duc, acum ș-acum,
Se mai zăresc încă odată
Ca rămășița unui fum.

(D. Zamfirescu, *Vara*)

Scanned with OKEN Scanner

PLUGUȘOR (diminutiv de la *plug*)

Poezie populară făcînd parte din literatura de ceremonial, legată de un răspîndit obicei popular și rostită pe la casele gospodarilor, în ajunul Anului Nou de grupuri de copii *(pluguşorul mic)* sau în dimineața Anului Nou de cete de flăcăi *(pluguşorul mare)*, în trosnete de bici, sunet de tălăngi sau buhai.

Cuprinsul ei este o descriere amănunțită a muncii agricole, de la alegerea locului de arat și semănat pînă la coacerea pîinii, poezia sfîrșind cu o urare de bine pentru cei cărora li s-a urat.

În unele variante, elementul fabulos se îmbină adesea cu elemente de umor.

Moștenire a unui rit străvechi (la romani cu prilejul începutului anului nou — luna martie — copiii mergeau din casă în casă urînd și aruncînd semințe dinaintea gazdelor sau în ferestre).

Ex. Aho, aho!
Plugul badei cu 12 boi,
boi bourei,
în coadă cudălbei,
în frunte ţintaţi,
în coarne-nfieraţi;
pe pîntece bălani
pe spate plăvani,
fiecare de cîte cinci ani
Mînaţi, măi!
— Hăi, hăi!
.....

(Pluguşorul)

Scanned with OKEN Scanner

POEM (gr. *poiema*, din *poiein*, a crea, a face)

Specie a poeziei epice, narațiune în versuri mai dezvoltată decît balada, cuprinzînd o suită de episoade, cu personaje mai multe, însuflețite de sentimente nobile și cu o intrigă mai complicată.

Poemul apare în cultura antică, de-a lungul vremilor variind prin introducerea unor elemente lirice sau dramatice, prin folosirea chiar a prozei care ia locul versului.

Poemul, după conținutul lui, poate fi: *eroic* atunci cînd în cuprinsul lui se narează un fapt eroic (ex. *Aprodul Purice* de C. Negruzzi), *istoric* (*Dumbrava Roșie* de V. Alecsandri), *didactic*, avînd un caracter științific și ca scop împărtășirea unor cunoștințe (ex. *L'art poetique* a lui Boileau, *Georgicele* de Virgiliu etc.).

Spre deosebire de poemul epic, poemul în proză are un caracter mai mult liric, prezentînd unele însușiri proprii poeziei: subiectivitate, exprimare metaforică etc. (ex. *Cîntarea României* de A. Russo).

În literatura contemporană, poemul cunoaște o largă răspîndire, mai ales în creația poeților din țările socialiste și în aceea a scriitorilor progresiști din celelalte țări (ex. *Poemul lui Octombrie* și *În gura mare* de Vladimir Maiakovski; *Să se trezească pădurarul* de Pablo Neruda; *În frunte comuniștii* de Mihai Beniuc etc.).

Eroii acestor poeme, fie că sînt personalități istorice, fie că sînt oameni noi din zilele noastre, întruchipează ideile înaintate ale veacului, lupta pentru pace și libertate, precum și munca devotată pentru construirea societății noi.

Scanned with OKEN Scanner

Ca o extindere a poemului epic, în literatură se mai cunosc creații lirice, cu construcție largă de poem (ex. *Cîntare omului* și *1907* de T. Arghezi, *Surîsul Hiroshimei* de Eugen Jebeleanu ș.a.).

Conținutul acestor poeme este subiectiv, liric, însă modalitatea de exprimare este epică, similară cu a poemului, de unde și denumirea de *construcții poematice*.

Alte poeme de seamă din literatura universală sînt: *Childe Harold* și *Manfred* de poetul englez lord Byron (1788—1824), *Legenda secolelor* de poetul francez Victor Hugo (1802—1885) *Călărețul de aramă* și *Poltava* de poetul rus A. Pușkin (1799—1837)

Pămînt, pămînt tăcut.
Tăcută,
cu pielea pîrjolită, cu statura goală,
iertare, Hiroshima...
Iertare pentru fiecare pas
ce-atinge-o rană, rupe-o cicatrice...
Iertare pentru fiece privire,
ce — chiar de-i mîngîioasă — doare...
Iertare pentru fiece cuvînt
ce tulbură văzduhu-n care-ți cauți
copiii,
noroadele de prunci pe veci pierduți.
Mormînt
inexistent... Vînt... vînt... vînt... vînt...

Și glasul lor, acum încet, sunînd,
din zi în zi mai stins,
numai în amintire...
O, cimitire
inexistente... inexistente...
De vrei să plîngi, să nu poți strînge-n brațe
măcar o urmă, un mormînt măcar...

Unde ți-s pruncii, Hiroshima? Poate
în oceanul
de-argint nepăsător...

Scanned with OKEN Scanner

Poate-n cavoul infinit
al cerului...
Sau, poate, chiar pe-acest pămînt
pe care-l calc...

Fiece pas ce-l fac, îl fac cu teamă...
Fiece palmă de pămînt
ascunde-un cataſalc...
Parc-a strigat pămîntul
călcat de mine: — Mamă...

Oh, aripi dă-mi, văzduhule de smalț,
să fiu ușor ca tine, să mă-nalț,
să nu ating cu pasul nici o rană,
să taie-aripa-mi cerul, îngerește...

...Dar, scăpărînd din miile-i de răni,
se-apropie de mine Hiroshima,
se-apropie și se înclină lin
și-mi face semn:
— Poftește, prietene,
și vezi ce-a fost,
ce e,
și povestește...
(Eugen Jebeleanu, *Întîlnire cu Hiroshima*)

PSALM

PSALM (gr. *psallo*, cîntec din liră)

Specie a poeziei lirice, în care se exprimă un sentiment de preamărire, de admirație, avînd caracterul unei ode sacre, ode ce la greci erau cîntate cu acompaniament dintr-un instrument muzical *psalterion*.

La vechii evrei, psalmii erau cîntați cu acompaniament de harfă, regelui evreu David fiindu-i atribuiți cei mai mulți psalmi, de o infinită varietate de sentimente (tristețe, teamă, dorință, speranță).

În acest gen au scris poeții Al. Macedonski T. Arghezi ș.a.

Scanned with OKEN Scanner

PSALM

Ex. Te drămuiesc în zgomot și-n tăcere
Și te pîndesc în timp, ca pe vînat,
Să văd ești șoimul meu cel căutat?
Să te ucid? Sau să-ngenunchi a cere.

Pentru credință sau pentru tăgadă,
Te caut dîrz și fără de folos.
Ești visul meu, din toate, cel frumos
Și nu-ndrăznesc să te dobor din cer grămadă.

Ca-n oglindirea unui drum de apă,
Pari cînd a fi, pari cînd că nu mai ești;
Te-ntrezării în stele, printre pești,
Ca taurul sălbatic, cînd se-adapă.

Singuri, acum, în marea ta poveste,
Rămîn cu tine, să mă mai măsor,
Fără să vreau să ies biruitor
Vreau să te pipăi și să urlu: „Este!"

(T. Arghezi, *Psalm*)

RAPSODIE

RAPSODIE (gr. *rhapsodia*, mai multe cîntece)

În antichitate, creație epică, recitată de un rapsod, în acompaniament de liră sau țiteră.

Termenul de rapsodie mai este folosit și pentru acele culegeri de fragmente din poemele lui Homer, cum și pentru creațiile lirice în versuri, caracteristice prin bogata fantezie și discretul sentimentalism al poetului, ca, de exemplu, rapsodiile lui G. Topîrceanu *(Rapsodii de toamnă, Rapsodii de primăvară)*.

Rapsodia ca poezie satisface emotiv și melodic întocmai ca rapsodiile muzicale.

Ex. A trecut întîi o boare
Pe deasupra viilor
Și-a furat de prin ponoare
Puful păpădiilor.

Scanned with OKEN Scanner

Cu acorduri lungi de liră
I-au răspuns fîneţele.
Toate florile şoptiră,
Întorcîndu-şi feţele.

Un salcîm privi spre munte
Mîndru ca o flamură.
Solzii frunzelor mărunte
S-au zburlit pe-o ramură,

Mai tîrziu, o coţofană
Fără ocupaţie
A adus o veste-n goană
Şi-a făcut senzaţie:

Cică-n munte, la povarnă,
Plopii şi răsurile
Spun că vine-un vînt de iarnă
Răscolind pădurile

Şi-auzind din depărtare
Vocea lui tiranică,
Toţi ciulinii pe cărare
Fug, cuprinşi de panică...

Zvonul prin livezi coboară.
Colo jos, pe mlaştină,
S-a-ntîlnit un pui de cioară
Cu-n bîtlan de baştină.

Şi din treacăt îi aruncă
Altă veste stranie,
C-au pornit-o peste luncă
Frunzele-n bejanie!
.....

(G. Topîrceanu, *Rapsodii de toamnă*

ROMANŢĂ (sp. *romance*, mic poem)
Specie a genului liric, cîntec sentimental-erotic, cu o uşoară notă de tristeţe,

Scanned with OKEN Scanner

transpus pe melodie sau scris în scopul execuției muzicale, ceea ce îi sporește expresivitatea.

În romanță întîlnim chemări, exclamații, suspine, îndemnuri, regrete ș.a., stări emoționale caracteristice așa numitului stil de romanță, ușor de recunoscut la această specie lirică.

Ex. Vezi rîndunelele se duc,
Se scutur frunzele de nuc,
S-așterne bruma peste vii,
De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?
(M. Eminescu, *De ce nu-mi vii?*)

În literatura Evului Mediu, termenul de romanță era folosit pentru acele poeme epice care celebrau faptele unui erou, întîmplări istorice.

Intitulate *romanceros* în lirica spaniolă, asemenea poezii aveau un conținut legendar sau erotic.

În literatura noastră au scris romanțe poeți ca: V. Alecsandri *(Steluța)*, M. Eminescu *(De ce nu-mi vii?, Pe lîngă plopii fără soț)*, Cincinat Pavelescu *(Îți mai aduci aminte, Doamnă)*, G. Topîrceanu *(Romanțe)*, Artur Enășescu *(Cruce altă de mesteacăn)*, M.R. Paraschivescu *(Romanță)*.

Termenul de romanțe este folosit de unii poeți ca titlu al unor creații poetice foarte variate ca tematică (ex. I. Minulescu, *Romanțe pentru mai tîrziu)*.

De cîte ori pe înserat
În tîrgul mic te-am așteptat,
Cînd tremurînd că n-o să vii
Umblam pe străzile pustii?...

Scanned with OKEN Scanner

Se însera — și-n cîte-o poartă
Pica domol o floare moartă
Ce risipiea un stins parfum
De liliac sau de salcîm.
.....
(Miron R. Paraschivescu, *Romanță*)

SATIRĂ (lat. *satura* sau *satira*, amestec de proză și versuri; mustrare)

Specie a poeziei lirice în care sînt ridiculizate moravuri, caractere, aspecte negative, individuale sau sociale.

La început, la vechii greci și romani, satira avea un caracter dramatic și didactic, un fel de farsă în care erau biciuite moravurile. Cele mai adeseori personajele erau satirii.

Mai puțin cultivată de poeții greci, ea cunoaște o mare dezvoltare în poezia latină, ilustrată fiind de scriitori ca Horațiu, iar mai tîrziu în lirica modernă.

Satira se dezvoltă, din antiteza dintre corupția societății și idealurile de viață ale poetului.

Satira poate fi: *directă*, atunci cînd poetul vizează direct moravurile, caracterele etc. (ex. *Scrisorile* lui Eminescu); *indirectă*, cînd scriitorul, ironizîndu-se pe sine, ridiculizează în fond moravurile societății înseși (ex. *Satiră. Duhului meu*, de Gr. Alexandrescu); *personală*, cînd vizează o persoană (ex. *Cîntecul ursului*, de I.H. Rădulescu); *generală* sau *colectivă*, cînd ironizează o

Scanned with OKEN Scanner

categorie socială (ex. *Scrisoarea I* de M. Eminescu).

După natura defectelor ridiculizate, unii clasifică satira în *socială*, *morală*, *politică* sau *literară*.

Termenul de satiră este folosit de altfel pentru orice fel de scriere cu caracter critic, ironic. După gradul de intensitate al ironiei, satirele se grupează în *amabile*, cînd ironia este fină și mai puțin usturătoare (ex. *O profesiune de credință*, *Satiră. Duhului meu* a lui Gr. Alexandrescu) și *vehemente*, cînd batjocura este extrem de puternică, mergînd pînă la violența de limbaj a pamfletului (ex. *Scrisoarea III* de M. Eminescu).

.....

Vezi domnișoru-cela care toate le știe,
Căruia vorbă, duhul îi stă în pălărie,
În chipul de-a o scoate cu grații prefăcute?
Hainele după dînsul sînt la Paris cusute:
Singur ne-ncredințează. Lorneta atîrnată
Este și mai streină, de-o formă minunată;
Vrea s-o cumpere Prințul, dar ca un om cuminte,
Dumnealui o tocmise ceva mai înainte.
Cînd le-a spus astea toate, o ia la ochi,
privește
Chiar pe dama aceea cu care-atunci vorbește:
I-o dă în nas, se pleacă, și în sfîrșit o lasă,
Zicîndu-i: „Ce lornetă! te-arată mai frumoasă!"
Fieșicine cunoaște ce cap tînărul are;
Dar pentru că dă bine din mîini și din picioare
Și trîntește la vorbe fără să se gîndească,
Am văzut multă lume cu duh să-l socotească.
Iată de ce talente avem noi trebuință!

.....

(Gr. Alexandrescu, *Satiră. Duhului meu*)

Scanned with OKEN Scanner

SCRISOARE (lat. *scribere*, a scrie)
Specie a poeziei lirice, cu elemente satirice în cuprinsul ei, sinonimă cu epistola, gen de poezie cultivat la romani de Horațiu *(Epistolae)*, la francezi de Boileau *(Les épitres)* în poezia noastră de M. Eminescu *(Scrisorile)*, D. Anghel, Șt.O. Iosif *(Caleidoscopul lui A. Mirea)*.

Ex. ...Ba mata ești tip ridicol!
Eu n-am scris nici un articol
Întru apărarea Muzii
Despre cel la care
Pare
Că-aci faci treizeci de aluzii.

Criticul pe care-aici
Îl ataci în versuri mici
Nu-i desigur măscărici...
Colibri sau licurici...
Însă nici
Bou sau vacă, precum zici.

E profesor (onorabil)
Autor (interminabil)
Om politic (execrabil),
Critic (foarte vulnerabil),
Dar pasabil,
Președinte (incurabil)...

(G. Topîrceanu, *Scrisoare*. Răspuns d-lui Al.O. Teodoreanu)

STRIGĂTURĂ (de la a striga)
Specie a poeziei lirice populare, limitată în genere la un catren, rostită la joc de flăcăi sau fete (v. *chiuitură*).

Scanned with OKEN Scanner

INDICE DE TERMENI

A

acatalectic 106
accent 106
acrostih 107
acțiune 26
adonic 108
aed 139
afabulație 27
alcaic 109
alegorie 50
alexandrin 110
aliterație 51
alternanță 111
amfibrah 111
anacolut 53
anacreontic 163
anacruză 112
anadiplcză 54
anafora 55
anapest 113
anecdotă 164
antanaclază 55
antifrază 56
antistrofă 113
antiteză 57
antonim 59
antonomasă 59

Scanned with OKEN Scanner

apocopă 59
apostrofă 60
arhaism 61
arhiloc 114
aristofanic 115
armonie 62
asclepiadeu 115
asindeton 62
asonanță 115
aticism 63
autoportret 27

B

baladă 166
bard 140
basm 169
beletristică 18
bîlină 172
bocet 173
brahicatalectic 116
brahilogie 64
bucolică 174

C

cacofonie 64
cadență 116
caloian 174
cantată 175
cantilenă 175
canțonă 176
caracterizare 28
caracter popular 11
caracter național 10
catahreză 65
catalectic 118
catren 118

Scanned with OKEN Scanner

cezură 119
chiasmă 65
chiuitură 176
cimilitură 177
cînt 120
cîntec 178
cîntec satiric 180
claritate 66
clasicism 11
clauzulă 67
colindă 181
comparaţie 67
compoziţie 25
conflict 28
contaminare 29
conţinut 29
conversiune 69
corectitudine 69
corespondenţe 70
coriamb 121
cronică 182
cronografie 72
culminaţie 30
cuplet 183
cvintet 121

D

dactil 122
decima 123
demnitate 72
descîntec 184
descriere 31
deznodămînt 34
dialog 35
didactic 185
distih 123
doină 186

Scanned with OKEN Scanner

E

eglogă 187
elegie 188
elipsă 73
emistih 124
endecasilabic 124
enumerație 73
epiforă 74
epigoni 142
epigraf 191
epigramă 190
epilog 36
episod 36
epistolă 191
epitaf 193
epitalam 193
epitet 74
epodă 194
epopee 195
eroicomic 197
eufemism 76
expoziţiune 38
estetică 19

F

fabulă 198
fabulaţie 38
finețe 76
folclor 19
folcloristică 21
formă 39

Scanned with OKEN Scanner

G

gazel 200
gen literar 22
gesta 201
ghicitoare 202
glosă 125
gradaţie 77

H

hexametru 126
hiperbată 78
himeneu 202
hiperbolă 78
hipotipoză 79

I

iamb 127
idilă 203
imagine artistică 39
imn 204
imprecaţie 80
interogaţie 81
intrigă 41
invectivă 81
inversiune 82
invocaţie 42
ionic 127

L

legendă 206
licenţă poetică 129
literatură 7
litotă 83

Scanned with OKEN Scanner

M

madrigal 208
marș 209
măsură metrică 130
meditație 210
metaforă 83
metonimie 85
metrică 131
metru 132
modernism 16
monorimă 132
monovers 133
muzicalitate 134

N

narațiune 43
naturaleță 86
neologism 87

O

octavă 135
odă 211
onomatopee 87
oralitate 88
orație 213
oximoron 88

P

palinodie 215
pantum 135
paralelism 43
paranomază 89
parnasianism 14
parodie 216

Scanned with OKEN Scanner

partinitate 9
pastel 217
pastorală 214
pentametru 137
perifrază 90
personificare 91
picior metric 137
pleonasm 92
plugușor 218
poem 219
poetică 138
poezie 138
polisindeton 92
portret 44
preciziune 93
prolog 46
proprietate 93
prozodie 143
prozopopee 94
provincialism 95
psalm 221
punct culminant 26
puritate 96

R

rapsod 141
rapsodie 222
refren 143
repetiție 97
rimă 144
ritm 147
ritmică 149
ritornelă 150
romantism 12
romanță 223
rondel 150
rondou 151
rubaiat 153

Scanned with OKEN Scanner

S

safic 153
satiră 225
saturnin 154
scald 141
scrisoare 227
sextină 154
silabic 155
silepsă 99
simbol 100
simbolism 15
sinalepsă 98
sincopă 98
sinecdocă 99
sinereză 101
solecism 101
sonet 155
specie literară 163
spondeu 156
stanță 157
stih 157
stil 102
stilistică 49
strigătură 227
strofă 157

T

tautologie 103
teoria literaturii 18
terțet 159
terțină 159
tetrasilabic 161
topografie 103
triolet 161
tetrametru 160

Scanned with OKEN Scanner

..... 153
..... 225
..... 154
..... 141
..... 227
..... 154
..... 155
..... 99
..... 100
..... 15
..... 98
..... 98
..... 99
..... 157
..... 157
..... 102
..... 49
..... 227
..... 157
..... 103
..... 18
..... 159
..... 159
..... 161
..... 103
..... 161
..... 160

troheu 161
trop 104
trubadur 142

V

variantă 47
vers 162
versificaţie 105

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

PREFAȚĂ 5
LITERATURĂ (Generalități).... 7
COMPOZIȚIE 25
STILISTICĂ 49
VERSIFICAȚIE 105
SPECII DE POEZIE..... 163
INDICE DE TERMENI 229

Scanned with OKEN Scanner

Lector : MARIN RADOI
Tehnoredactor : COSMESCU ION

Apărut 1973. Comanda nr. 238. Tiraj 14.700. Broşate + legate 1/1 14.700. Coli de tipar 18.

Tiparul executat sub comanda nr. 20 571 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1 Bucureşti
Republica Socialistă România

Scanned with OKEN Scanner

EDITURA
ION
CREANGĂ

Dicționarul de terminologie poetică — lucrare de sinteză — este compartimentat pe probleme: *Literatură* (generalități), *Compoziție*, *Stilistică*, *Versificație*, *Specii de poezie*.
Sînt incluse toate elementele necesare unei mai cuprinzătoare și aprofundate cunoașteri a termenilor (etimologie, definiție, istoric, exemple). Cunoașterea sensului termenilor devine criteriu de interpretare și valorificare a operelor poetice. Folosirea lor nu trebuie însă înțeleasă ca o acțiune exterioară, mecanică, ci intrinsecă, organică fenomenului poetic.
Astfel întocmit *Dicționarul* apare nu numai ca o lucrare de utilă informare, dar de agreabilă lectură, prin exemplificările date în cadrul fiecărui termen, acestea lărgind, în același timp, sfera cunoștințelor literare.

Lei 8,25

Scanned with OKEN Scanner